

**ARCENG
INTERNATIONAL SOCIAL
SCIENCES CONGRESS**

CONFERENCE BOOK

EDITOR ASSOC. PROF. SECIL KARTOPU

ARCENG
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

FEBRUARY 03-04, 2024

ANKARA, TURKIYE

EDITOR: ASSOC. PROF. SECIL KARTOPU

COPYRIGHT © 2024

BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED . NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED,
DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING
PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS,
WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE
CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER
NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASESS CONGRESS
ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY
THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ARCENG PUBLICATIONS – 2024©

23.02.2024

ISBN: 978-625-94535-1-4

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

ARCENG INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE AND PLACE

FEBRUARY 03-04, 2024

ANKARA, TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS – CONFERENCE – CONGRESS)

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. SECIL KARTOPU

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHTAP KARACIL

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. ULKER BAHSIYEVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

DR. VARVARA GETMANTSEVA

THE KOSYGIN STATE UNIVERSITY OF RUSSIA (RUSSIA)

KOORDINATOR

NISANUR OZDEMIR

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. AHMET NIYAZI OZKER

BANDIRMA ONYEDİ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Ash YAZICI

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERVISH ALIMI

UNIVERSITY OF TETOVA (MACEDONIA)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. Mustafa GUCLU

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. M. HANIFI ASLAN

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. LEVENT GOKDEMIR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACIDE VURAL

ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BASARAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (INDONESIA)

Assoc. Prof. CRISTINA A. HUERTAS-ABRIL

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (SPAIN)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EHSAN RASOULINEZHAD

UNIVERSITY OF TEHRAN (IRAN)

Assoc. Prof. EMİNE GUZEL

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Esmā OZ KIRIS

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FUNDA COBAN

IZMIR DEMOKRASI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HIKMET ZEKI KAPCI

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MALAHAT VALIYEVA

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. MENEKSE SEDEN TAPAN-BROUTIN

BURSA ULUDAG UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUZEYYEN EROGLU DURKAL

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NASEEM AKHTER

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSU

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. AMIR HOSSAIN

IBAIS UNIVERSITY (BANGLADESH)

Assist. Prof. AQDI ROFIQ ASNAWI

UNIVERSITAS DARUSSALAM GONTOR (INDONESIA)

Assist. Prof. DUYGU KAYALIK SAHIN

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FATIH MUTLU OZBILEN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FRANCISCO JAVIER PALACIOS-HIDALGO

UNIVERSITY OF CORDOBA (SPAIN)

Assist. Prof. FULYA SAVAS

CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITESI (TURKIYE)

Assist. Prof. IVAN TASLIM

UNIVERSITAS MUHAMMADIYAH GORONTALO (INDONESIA)

Assist. Prof. Mehmet BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MURSET CAKMAK

MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MUSLIM ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ZULEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. NASEER AHMAD

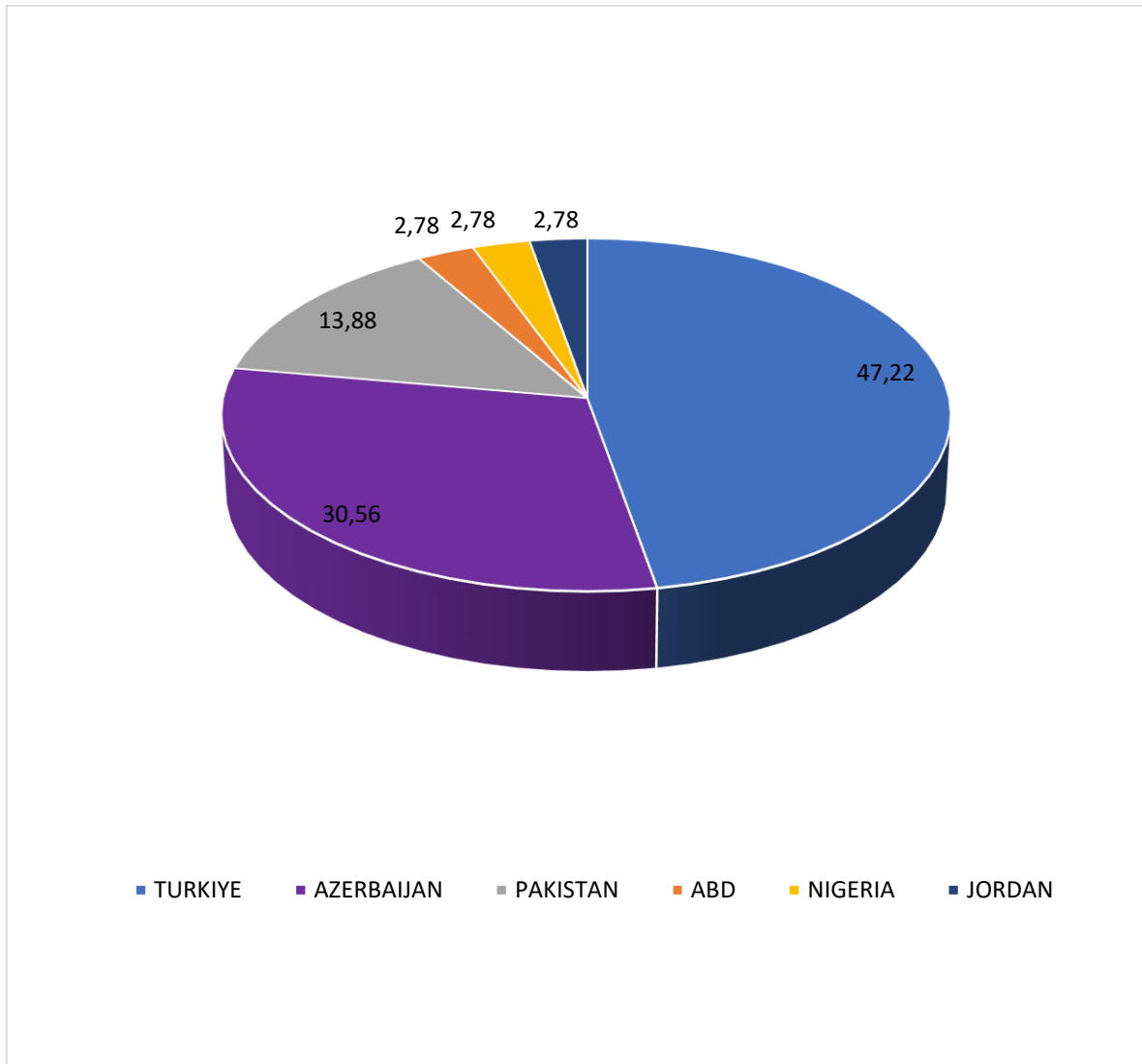
INTERNATIONAL ISLAMIC UNIVERSITY (PAKISTAN)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	17	47,22%
AZERBAIJAN	11	30,56%
PAKISTAN	5	13,88%
NIGERIA	1	2,78%
JORDAN	1	2,78%
ABD	1	2,78%
TOTAL	36	100%

ARCENG INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

FEBRUARY 03-04, 2024,
ANKARA, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

03.02.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Assoc. Prof. Ahmet USLU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Ahmet USLU	KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ	GULSEREN BUDAYICIOGLU'S WORK "INVISIBLE WOMEN" AND THE FEMALE CHARACTERS SEARCHING FOR THEMSELVES
Dr. Cihat ARSLAN	MEB	MATHEMATICS IN COLLABORATION WITH CRYPTOLOGY AND TECHNOLOGY (EXAMPLE OF A QUALITATIVE STUDY)
Assist. Prof. Banu DAVUN Assoc. Prof. Fahrettin GEÇEN	Aksaray Üniversitesi İnönü Üniversitesi	ART CRITICISM OF GIOTTO DI BONDONE'S ESCAPE TO EGYPT FRESCO WORK
Assoc. Prof. Fahrettin GEÇEN Assist. Prof. Banu DAVUN	İnönü Üniversitesi Aksaray Üniversitesi	FERDINAND HODLER'İN BAZI ESERLERİNDE BUNALIM, YALNIZLIK, HASTALIK VE ÖLÜM İFADELERİNİN TİNSEL VE BİÇİMSEL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Alperen CEYLAN	MEB	TÜRKİYE' DE SATRANÇ OYUNUYLA ALAKALI EĞİTİM ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ
Oğuz KILINÇ	Türkiye Maarif Vakfı	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ YÖNTEMİNDEN FAYDALANMA [(MAARİF TÜRKÇE DERS KİTAPLARI A1 VE A2 (LİSE) ÖRNEĞİNDE)]

03.02.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA	Atatürk Üniversitesi	BYUNG CHUL HAN AND THE FREEDOM OF THE PERFORMANCE SUBJECT
Alkım Burak YÜCELER	Atatürk Üniversitesi	FREDRIC JAMESON POSTMODERNİZM ELEŞTİRİSİ
BURAK ERYILDIRIM	Selçuk Üniversitesi	SOCIAL MEDIA AND CHANGING MARKETING STRATEJIES
Lect. Dr. Alper AKSU	İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu	"MEDIATION APPLICATION AS A CONDITION FOR ACTION RELATED TO LEGAL DISPUTES ARISING FROM AGRICULTURAL PRODUCTION CONTRACTS"
Assoc. Prof. Melikşah AYDIN	Selçuk Üniversitesi	INSURANCE IN THE OTTOMAN STATE: INSURANCE PRACTICES IN LIGHT OF VIEWS AND FATWAS
Lect. Dr. İslam KÖSEOĞLU	Uşak Üniversitesi	A RESEARCH ON THE EFFECT OF GUARDIAN AUDIT ON THE ACTIVITIES OF MUNICIPALITIES
Prof. Dr. H. Nejat SEYHUN Dr. Süreyya Burcu AVCI	University of Michigan	WHY DO COMPANIES ENGAGE IN IPOs

03.02.2024

SATURDAY / 13:30-15:30

SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR

Prof. Dr. Elman QULIYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES, AND RECOMMENDATIONS
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN
Taleen HUSSEIN	Hashemite University	FORENSIC ACCOUNTING IN JORDAN – FUTURE PERSPECTIVES
Assist. Prof. Samra AFZAL	National University of Modern Languages	AI TOOLS, CLASSROOM ASSESSMENT AND ACADEMIC INTEGRITY: ANALYSIS OF APPREHENSIONS OF FACULTY AND STUDENTS IN TRADITIONAL LEARNING ENVIRONMENT
Assist. Prof. Samra AFZAL Imtiaz Ali QURESHI	National University of Modern Languages	UNDERSTANDING THE NEXUS BETWEEN FLOURISHING AND PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AMONG UNIVERSITY STUDENTS
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PLAGIARISM DETECTION SOFTWARE AS AN EDUCATIONAL TOOL IN ACADEMIC WRITING INSTRUCTIO

03.02.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 4/ MODERATOR
Assoc. Prof. SEÇİL KARTOPU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
HASANOVA ULKER	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE PROCESS OF FORMATION OF THE AZERBAIJANI PEOPLE
Res. Assist. Aynur CEFEROVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ADJECTIVES AND PRONOUNS USED IN TURKMEN LANGUAGE AND TURKEY TURKISH (IN THE EXAMPLE OF TURKMEN WRITER ANNAGILIÇ METEJI GOŞGULARI)
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFI TARİXİNDƏ MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞI (1970-2000-Cİ İLLƏR)
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ MÜASİR DÖVR TARİXİNDƏ TOFIQ MÜTƏLLİBOV YARADICILIĞI
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	TURKISH MYTHOLOGY AND N.GANJAVI'S CREATIVITY
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	EPIC TRADITIONS IN THE CREATIVITY OF NIZAMI AND FIRDOVSI
Moses Adeolu AGOI Christabel Ebubechukwu EDOZIE Fawaz Bamidele ABDULSALAM Akinyemi Edward AIYEBUSI	Lagos State University of Education	EXPLORING THE IMPACT OF ICT ON NATIONAL SECURITY: A MIXED SURVEY ON EVOLVING TECHNOLOGIES AND ITS EFFICACY

03.02.2024
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 1 HALL: 5/ MODERATOR
Dr. M. Emrullah DURAN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Mehmet DOĞAN Hakkı KAYA	MEB	KARTPOSTALLARLA HİKAYE YAZMAK
Burak URUCU	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	"BETWEEN THE DEVIL AND THE DEEP BLUE SEA: AMBIVALENCE OF THE THIRD SPACE IN HANIF KUREISHI'S THE BLACK ALBUM AND LEILA ABOULELA'S BIRD SUMMONS"
Dr. M. Emrullah DURAN	Selçuk Üniversitesi	AN ASSESSMENT OF THE GRADUATE THESES ON RELIGION RELIGIOUSNESS AND MEANING OF LIFE PRODUCED IN TURKEY (1995-2023)
Assist. Prof. Buket KARADAĞ Assoc. Prof. Mithat TAKUNYACI Dilek CİRİT	İstanbul Aydın Üniversitesi Sakarya Üniversitesi MEB	MATEMATİĞE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIŞMASI
Dr. Doğan PEKER	MEB	EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS STORES OF SOCIAL CAPITAL OF THE SOCIETY AN EVALUATION ON THE ROLE OF SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL LEVEL
Aynur BƏDƏLOVA	ADPU	İSMAYIL ŞİXLİNİN "DƏLİ KÜR" ROMANINDA MİLLİ MƏİŞƏTİN TƏCƏSSÜM XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ELEMENTS OF EASTERN POETRY TRADITION IN NIZAMI'S CREATION
Aynur BƏDƏLOVA	ADPU	F.M.DOSTOYEVSKİNİN "CINAYƏT VƏ CƏZA" ROMANINDA PSIXOLOGİZM

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
M. Emrullah DURAN	AN ASSESSMENT OF THE GRADUATE THESES ON RELIGION RELIGIOUSNESS AND MEANING OF LIFE PRODUCED IN TURKEY (1995-2023)	1
Ulker BAHSIYEVA	ELEMENTS OF EASTERN POETRY TRADITION IN NIZAMI'S CREATION	7
Aygun AHMADOVA	AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ MÜASİR DÖVR TARİXİNDƏ TOFIQ MÜTƏLLİBOV YARADICILIĞI	12
Ahmet USLU	GULSEREN BUDAYICIOGLU'S WORK "INVISIBLE WOMEN" AND THE FEMALE CHARACTERS SEARCHING FOR THEMSELVES	20
Fahrettin GEÇEN Banu DAVUN	FERDINAND HODLER'İN BAZI ESERLERİNDE BUNALIM, YALNIZLIK, HASTALIK VE ÖLÜM İFADELERİNİN TİNSEL VE BİÇİMSEL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI	31
Aynur BƏDƏLOVA	F.M.DOSTOYEVSKININ "CINAYƏT VƏ CƏZA" ROMANINDA PSIXOLOGIZM	37
Aynur BƏDƏLOVA	İSMAYIL ŞIXLININ "DƏLİ KÜR" ROMANINDA MİLLİ MƏİŞƏTİN TƏCƏSSÜM XÜSUSİYYƏTLƏRİ	40
Banu DAVUN Fahrettin GEÇEN	ICONOGRAPHICAL AESTHETIC ANALYSIS OF GIOTTO DI BONDONE'S "THE FLIGHT INTO EGYPT" FRESCO.	47
Melikşah AYDIN	INSURANCE IN THE OTTOMAN STATE: INSURANCE PRACTICES IN LIGHT OF VIEWS AND FATWAS	60
Oğuz KILINÇ	USING THE FUNCTIONAL GRAMMAR METHOD IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS [IN THE EXAMPLE OF "MAARİF TÜRKÇE DERS KİTAPLARI A1, A2 (Lise)"]	68
Cihat ARSLAN	MATHEMATICS IN COLLABORATION WITH CRYPTOLOGY AND TECHNOLOGY (EXAMPLE OF A QUALITATIVE STUDY)	81
Alperen CEYLAN	TÜRKİYE' DE SATRANÇ OYUNUYLA ALAKALI EĞİTİM ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	83
Mine KAYA KEHA	BYUNG CHUL HAN AND THE FREEDOM OF THE PERFORMANCE SUBJECT	84
Alkım Burak YÜCELER	FREDRİC JAMESON POSTMODERNİZM ELEŞTİRİSİ	93
Burak ERYILDIRIM	SOCIAL MEDIA AND CHANGING MARKETING STRATEJIES	94
Alper AKSU	MEDIATION APPLICATION AS A CONDITION FOR ACTION RELATED TO LEGAL DISPUTES ARISING FROM	96

	AGRICULTURAL PRODUCTION CONTRACTS"	
İslam KÖSEOĞLU	A RESEARCH ON THE EFFECT OF GUARDIAN AUDIT ON THE ACTIVITIES OF MUNICIPALITIES	98
H. Nejat SEYHUN Süreyya Burcu AVCI	WHY DO COMPANIES ENGAGE IN IPOs	100
Elman QULIYEV	PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV	101
Elman QULIYEV	THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI	105
Zohaib Hassan SAIN	BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES, AND RECOMMENDATIONS	111
Zohaib Hassan SAIN	THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN	112
Taleen HUSSEIN	FORENSIC ACCOUNTING IN JORDAN – FUTURE PERSPECTIVES	113
Samra AFZAL	AI TOOLS, CLASSROOM ASSESSMENT AND ACADEMIC INTEGRITY: ANALYSIS OF APPREHENSIONS OF FACULTY AND STUDENTS IN TRADITIONAL LEARNING ENVIRONMENT	114
Samra AFZAL Imtiaz Ali QURESHI	UNDERSTANDING THE NEXUS BETWEEN FLOURISHING AND PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AMONG UNIVERSITY STUDENTS	115
Zohaib Hassan SAIN	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PLAGIARISM DETECTION SOFTWARE AS AN EDUCATIONAL TOOL IN ACADEMIC WRITING INSTRUCTIO	116
Hasanova ULKER	THE PROCESS OF FORMATION OF THE AZERBAIJANI PEOPLE	117
Aynur CEFEROVA	ADJECTIVES AND PRONOUNS USED IN TURKMEN LANGUAGE AND TURKEY TURKISH (IN THE EXAMPLE OF TURKMEN WRITER ANNAGILIÇ METEJI GOŞGULARI)	119
Aygun AHMADOVA	AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFI TARİXİNDƏ MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞI (1970-2000-Cİ İLLƏR)	121
Ulker BAHSIYEVA	EPIC TRADITIONS IN THE CREATIVITY OF NIZAMI AND FIRDOVSI	127
Ulker BAHSIYEVA	TURKISH MYTHOLOGY AND N.GANJAVI'S CREATIVITY	131
Moses Adeolu AGOI Christabel Ebubechukwu EDOZIE Fawaz Bamidele ABDULSALAM Akinyemi Edward AIYEGBUSI	EXPLORING THE IMPACT OF ICT ON NATIONAL SECURITY: A MIXED SURVEY ON EVOLVING TECHNOLOGIES AND ITS EFFICACY	135

Mehmet DOĞAN Hakkı KAYA	KARTPOSTALLARLA HİKAYE YAZMAK	136
Burak URUCU	BETWEEN THE DEVIL AND THE DEEP BLUE SEA: AMBIVALENCE OF THE THIRD SPACE IN HANIF KUREISHI'S THE BLACK ALBUM AND LEILA ABOULELA'S BIRD SUMMONS	137
Buket KARADAĞ Mithat TAKUNYACI Dilek CİRİT	MATEMATİĞE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIĐMASI	138
Doğan PEKER	EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS STORES OF SOCIAL CAPITAL OF THE SOCIETY AN EVALUATION ON THE ROLE OF SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL LEVEL	139

**AN ASSESSMENT OF THE GRADUATE THESES ON RELIGION
RELIGIOUSNESS AND MEANING OF LIFE PRODUCED IN TURKEY (1995-2023)
DİN DİNDARLIK VE HAYATI ANLAMLANDIRMA KONUSUNDA TÜRKİYE'DE
YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLER (1995-2023) ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

M. Emrullah DURAN

Dr., Selçuk University, Psychology of Religion, Orcid:0000-0001-9952-5103

Abstract

In recent years, it is seen that many studies examining the effects of religiosity and spirituality on meaning of life have been carried out in the studies psychology of religion relations that have increased in recent years. In this study, general studies on meaning of life and religiousness were conducted between 1995 and 2023. In this context, our study aims to provide data for researchers who want to work on meaning of life and religiousness, to and to be a source for future research. Our study follows the case study (embedded theory) pattern, a qualitative research technique. The graduate theses published on meaning of life and religiousness that we cover in our research were accessed through a comparative review of the data from the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center and the data from the ISAM Catalog of Theses from Schools of Religion. As a result of our research, considering the distribution of published studies by years, the most published studies were in 2019 (n=5) and the least in 1995 (n=1), 2014 (n=1), 2017 (n=1), 2021 (n=1). At the same time, as a result of the examination of the studies, three headings were determined: quantitative, qualitative and mixed and the studies were classified accordingly. Among the studies examined, it was determined that the survey technique was used the most (n=13). It was determined that among the 25 postgraduate theses examined, the most theses were from Ankara University (n = 4) and there were a total of 4 study groups (students, adults, patients and veterans) as samples in the relevant theses. As a result of the research, it was found that religion and religiosity positively contribute to giving meaning to life.

Keywords: Psychology of Religion, Meaning of Life, Religiousness, Thesis.

Özet

Son yıllarda artan din psikolojisi çalışmalarında dindarlık ve maneviyatın hayatı anlamlandırma üzerindeki etkisini inceleyen pek çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada hayatı anlamlandırma ve dindarlık konusunda 1995-2023 yılları arasında yapılmış lisansüstü çalışmaların taraması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda hayatı anlamlandırma ve dindarlık konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bir veri sağlanması ve ortaya çıkacak verilerin yapılacak araştırmalarda kaynak olması amaçlanmaktadır. Araştırmamızda nitel araştırma tekniklerinden durum çalışması (gömülü teori) deseni kullanılmıştır. Araştırma kapsamına aldığımız yalnızlık ve dindarlık konusunda yayımlanmış lisansüstü tezler Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi verileri ile İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veri tabanı arasındaki veriler karşılaştırmalı şekilde incelenerek ulaşılmıştır. Araştırmamız neticesinde, yayımlanan çalışmaların yıllara göre dağılımı dikkate alındığında en çok 2019 (n=5) yılında, en az ise 1995 (n=1), 2014 (n=1), 2017 (n=1) ve 2021 (n=1) yıllarında

yayımlandığı görülmüştür. Aynı zamanda çalışmaların incelenmesi sonucunda nicel, nitel ve karma şeklinde 3 başlık belirlenmiş ve çalışmalar buna göre sınıflandırılmıştır. İncelenen araştırmalar arasında en fazla anket tekniğinin (n=17) kullanıldığı saptanmıştır. İncelenen 25 lisansüstü tezler içerisinde en fazla tezin Ankara Üniversitesi (n=4) 'nde olduğu ve ilgili tezlerde örneklem olarak toplam 4 çalışma grubunun (öğrenci, yetişkin bireyler, hastalar ve gaziler) bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda din ve dindarlığın hayatı anlamlandırmaya olumlu katkı sağladığı bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Hayatı Anlamlandırma, Dindarlık, Tez.

1.Introduction

Individuals need meaning in their lives in order to have a healthy life. People often think that they have determined their life goals by targeting certain things such as money, profession, spouse or children. However, when these desires determined as goals come true over time, people begin to search for a new goal. Since this situation becomes repetitive after a while, people attempt to find a more valuable meaning in their lives. In this context, religion and spirituality show individuals the meaning of their lives (Altınok, 2022).

Within the scope of the research, postgraduate theses written in Turkey on meaning of life and religiosity were examined. Thus, it is aimed to provide data for researchers who want to study meaning of life and to be a source for future research. The aim of this study is to reveal the current situation by analyzing postgraduate theses about meaning of life and religiosity written in Turkey between 1995 and 2023.

2. Findings

In this section of the study, findings regarding the postgraduate theses included in the research are included.

2.1. Numerical Data on Obtained Postgraduate Theses

In this section, a total of 25 postgraduate theses, 10 doctoral theses and 15 master's theses, were examined. The findings obtained are given below in tabular form.

Table 1. Distribution of Examined Postgraduate Theses by Years

<i>Year</i>	<i>Degree</i>	<i>Doctorate</i>
1995	1	
2004	2	
2014		1
2015	1	2
2017		1
2018	1	2
2019	5	
2020	3	
2021		1

2022	1	1
2023	1	2
<i>Toplam</i>	<i>15</i>	<i>10</i>

According to Table 1, when 25 postgraduate theses published on meaning of life and religiosity are examined, it is seen that most of the studies were published in 2019 (n = 5).

Table 2. Distribution of Postgraduate Theses by Universities Where They Are Published

<i>University Name</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Ankara University	4	16
Atatürk University	3	12
Marmara University	3	12
Sakarya University	2	8
Harran University	2	8
Ondokuz Mayıs University	1	4
İstanbul University	1	4
Recep Tayyip Erdoğan University	1	4
Hitit University	1	4
Necmettin Erbakan University	1	4
Erciyes University	1	4
Iğdır University	1	4
Üsküdar University	1	4
Çukurova University	1	4
Yıldırım Beyazıt University	1	4
İbni Haldun University	1	4
Onsekiz Mart University	1	4
<i>Total</i>	<i>25</i>	<i>100</i>

According to Table 2, when 25 postgraduate theses on meaning of life and religiosity were examined between 1995 and 2023, it was seen that the most studies were conducted at Ankara University (n = 4).

Table 3. Distribution of Theses by Working Groups

<i>Subject</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Adult Individuals	10	52,63
Students	7	36,84
Patients	1	5,26
Veterans	1	5,26
<i>Total</i>	<i>19</i>	<i>100</i>

According to Table 3, when 25 postgraduate theses published on meaning of life and religion were examined, it was seen that the largest sample group in the studies was adults (n = 8).

Table 4. Distribution by Data Collection Techniques

<i>Design</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Quantitative	17	68
Qualitative	6	24
Mixed	2	8
<i>Total</i>	<i>25</i>	<i>100</i>

According to Table 4, when 25 postgraduate theses published on meaning of life and religion were examined, it was seen that the most data (n=17) were collected through quantitative.

3. Conclusion

Within the scope of the study, a total of 25 theses written between 1995 and 2023 were examined and it was determined that master's theses (n = 15) were more than doctoral theses (n = 10). Considering the distribution of the theses published in the study by years, it was seen that most of them were published in 2019 (n = 5). Until 2020, there were no access barriers to postgraduate theses on meaning of life and religiosity in Turkey and the theses we identified. When the master's and doctoral theses published between 1995 and 2023 on meaning of life and religiosity were analyzed according to the universities and years where the studies were conducted, the highest number was Ankara University (n = 4) and the lowest was Harran, Ondokuz Mayıs, İstanbul, Recep Tayyip Erdoğan, Hitit, Necmettin Erbakan, Erciyes, Iğdır, Üsküdar, Çukurova, Yıldırım Beyazıt, İbni Haldun and Onsekiz Mart Universities (n = 1). As a result of examining the postgraduate theses, three headings were determined: quantitative, qualitative and mixed were classified accordingly. Among the theses examined, it was determined that the quantitative technique was used the most (n=17). A total of 4 study groups (students, adults, patients and veterans) were identified as samples in the 25 postgraduate theses studies examined. When the data were examined, it was seen that the most studied sample groups were adults (n = 10) and university students (n = 7). It was determined that the least studied sample group was patients (n=1) and veterans (n=1).

4. References

Akgül, Ö. (2014). *Hayatı Anlamlandırmada İnançın ve Kişisel Değerlerin Rolü*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aksoy, E. (2019). *Yetişkinlik Döneminde Hayatı Anlamlandırma ve Dindarlık İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınok, Z. (2022). *Pozitif Psikoloji Yaklaşımı Bağlamında Hayatı Anlamlandırma ve Din*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anuştekin, M. (2023). *Ergenlerde Hayatın Anlamı Psikolojik İyi Oluş Dindarlık İlişkisi*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, C. (2015). *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnançları Arasındaki İlişki*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğan, Z. (2019). *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakmak, A. (2018). *Lise Öğrencilerinde DKAB eğitimle hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. (2004). *Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, V. (2023). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Tutumları*. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eldemir, F. (2022). *Onkoloji Hasta ve Yakınlarının Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergezen, E. (2004). *Günümüz Ateistlerinde Hayatı Anlamlandırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökmen, A. (2018). *Yaş ve Dini Başa Çıkma Klinik Bir Örneklem Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülfil, D. (2018). *Psikolojik Açıdan Ateizm Nitel Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harputlu, İ. (2023). *Gazilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Manevi Danışmanlık İhtiyaçları Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, T. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatı Anlamlandırmada Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafalı, H. (2017). *Yoksulluk ve Din*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaya, H. (2020). *Üniversite Öğrencilerinde Yetişkin Bağlanma Stilleri Psikolojik İyi Oluş ve Hayatın Anlamı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kartal, E. (2019). *Dini İnanç ve Anlam*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, M. (2005). *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kulu, F. (2019). *Ergenlik Döneminde Dini Başa Çıkma ve Anlam Arayışı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükkaya, M. (1995). *İnanç ve Kişilik*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öz, B. (2020). *Dindar ve Dindar Olmayan Bireylerde Hayatı Anlamlandırma*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uygur, E. (2015). *Din Psikolojisi Açısından Alfred Adler Psikolojisinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vural, M. (2021). *Hayatın Anlamı Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksel, İ. (2020). *Sufilerde Hayatın Anlamı: Sufi Olmayanlarda Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İbni Haldun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ELEMENTS OF EASTERN POETRY TRADITION IN NIZAMI'S CREATION
NİZAMİ'NİN YARATILIŞINDA DOĞU ŞİİR GELENEĞİNİN UNSURLARI

Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

Dahi Nizami Gencevi, klasik Azerbaycan edebiyatının en önemli simalarından biridir. Şairin yaratıcılığı sadece Azerbaycan'da değil, dünya edebiyat arenasında da sevmekte ve uzun yıllar araştırmacı bilim adamlarının ilgisini çekmektedir. Nizami'nin eserlerinin teması ve düşüncesi insani değerlere ve yüksek insani fikirlere dayandığı için milliyeti ne olursa olsun her okuyucunun ilgi alanı haline gelmiştir. Şairin eserleri, olumlu ahlaki ve manevi niteliklerin, hümanizm fikirlerinin, evrensel sorunların teşviki ve yaratıcılığının günümüze uygun olmasıyla öne çıkıyor. N. Gencevi, döneminin edebiyat geleneğine sadık kalsa da yenilik yaratan sanatçılardan biriydi. Bu yönü şairin eserlerinde mevcut olan Azerbaycan-Türk folklor geleneklerinin ve Doğu şiir geleneklerinin izlerinde de görebiliriz. Nizami Gencevi, Türk folklor geleneklerinden kendi yazar konsepsiyasına uygun olarak, yani Türk milli ruhunu tanıtmak amacıyla yararlanmıştır. Bu konuda bazı araştırmalar yaptığımız için bu makalemizde Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında Doğu şiir geleneğinin izlerini incelemeye çalıştık. Makalede Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında yer alan Firdevsî'nin "Şahnâme" poemadaki unsurların yanı sıra genel olarak Doğu şiir geleneğinden gelen unsurlar incelenmektedir. Makalede, Firdevsî'nin "Şehneme" poeması ile Nizami Gencevi'nin "Hamse" yaratıcılığındaki benzer imge ve olay örgülerinin benzerlikleri ve farklılıkları, bu konuda yapılan araştırmalara yönelik farklı yaklaşımlar ilgi odağına getirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Nizami Gencevi, Firdevsî, Doğu, gelenek, karşılaştırma

Summary

Genius Nizami Ganjavi is one of the most important figures of classical Azerbaijani literature. The poet's creativity is loved not only in Azerbaijan but also in the world literary arena and has attracted the attention of research scientists for many years. Since the theme and thought of Nizami's works are based on human values and high human ideas, they have become of interest to every reader, regardless of nationality. The poet's works are distinguished by the relevance of positive moral and spiritual qualities, ideas of humanism, promotion of universal problems and creativity to the present day. Although N. Ganjavi remained faithful to the literary tradition of his time, he was one of the artists who created innovation. We can also see this aspect in the traces of Azerbaijani-Turkish folklore traditions and Eastern poetry traditions present in the poet's works. Nizami Ganjavi benefited from Turkish folklore traditions in accordance with his author's concept, that is, to introduce the Turkish national spirit. Since we have done some research on this subject, in this article we tried to examine the traces of the Eastern poetry tradition in Nizami Ganjavi's creativity. In the article, the elements in Firdevsî's poem "Shahnâme", which is included in the creativity of Nizami Ganjavi, as well as the elements from the Eastern poetry tradition in general are examined. In the article, the similarities and

differences of similar images and plots in Firdevsi's poem "Shahname" and Nizami Ganjavi's "Khamse" creativity, and different approaches to research on this subject are brought into focus.

Key words: Nizami Ganjavi, Firdevsi, East, tradition, comparison

Giriş

Doğu edebiyatı dünya kültürünün bir parçası olarak zengin ve kadim bir tarihe sahiptir. Doğu şiirinin örnekleri her zaman dünya okurlarının ve araştırmacılarının ilgi odağı olmuş ve bu şiirin kadim geleneklerinden ve unsurlarından yararlanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan edebiyatının pek çok temsilcisinin eserlerinde Doğu şiir geleneğinin unsurlarını bulmak mümkündür. Aynı zamanda deha Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında bazı unsurları da gösterebiliriz. Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında Firdevsi'nin "Şahname"sinden bazı unsurları görebiliriz. Makalede Nizâmî'nin yaratıcılığında "Şahname" unsurlarının kullanılmasının sebepleri ve buna ilişkin tahlillere değinilmektedir.

Y. E. Bertels, Nizami'nin "Şahnâme"ye müraciati ile ilişkin olarak gösterir ki, onikinci yüzyıla doğru "Şahnâme"nin şöhreti neinki sönmekle kalmayıp, görünüşe göre daha da yaygınlaşmıştır. O zamanın tüm büyük Azerbaycan şairlerinin şiire bir dereceye kadar aşina olduğu kesin olarak söylenebilir. "Nizami de onun yanından geçemedi. Şiirlerinde "Şahnâme"ye sayısız atıf vardır" [5, s. 130].

Bilim adamı, Nizami'nin Firdevsi'ye ilk hitabının ikinci şiiri "Hosrov ve Şirin" in girişinde bulunduğunu gösteriyor [5, s. 132]. Y.E. Bertels daha sonra poemadan şu parçalardan örnekler veriyor:

Məlum hekayədir "Xosrov və Şirin",

Dastan yoxdur əsla bu qədər şirin.

Ruhu oxşasa da bu gözəl dastan,

Pərdədə qalmışdı bu gəlin çoxdan.

Tanıyan yoxdur bu gözəl alması,

Bərdədə var idi bir əlyazması.

O ölkənin qədim tarixlərindən

Bu dastanı tamam öyrənmişəm mən.

O yerdə yaşayan qoca adamlar

Təşviq etdi, işə mən verdim qərar [1, s. 48].

YÖNTEM

Görünüşe göre Nizami, "Hüsrev ve Şirin" temasını Firdevsi'nin "Şahname"sinden değil, Berde'deki bir el yazması metninden almış ve ilgili tüm tarihi incelemiştir. Şair daha sonra eserini Şahname'deki Hüsrev-Şirin destanıyla karşılaştırıyor ve şöyle yazıyor:

Söylərkən o həkim bu xoş dastanı

Çıxarıb içindən eşqi, fəğanı.

Altmış yaşındaydı yazanda bunu,

Saxlaya bilmirdi yayda oxunu!

Altmışda sevginin eşqin həycanı,

Titrədə bilməzdi yorğun qocanı.

Bilici deyəni etmədim təkrar,

Məlumı deməkdən kimə fayda var?!

Onun yazdıqları – cəngavər eşqi,

Mənim yazdıqlarım – bir dilbər eşqi [1, s. 48].

E.Bertels'in bu kısımlara ilişkin yorumu göstermiştir ki, Nizami'ye göre selefinin (Firdovsi - UB) Hüsrev ve Şirin hakkındaki rivayetin en iyi kısımlarını kullanmamıştır . Şair bunu Firdevsi'nin zaten yaşlanmış olması ve aşk efsanelerinin onu cezbetmemesiyle açıklamaktadır [5, s. 134].

Verilen alıntılarda Nizami, büyük bir saygıyla "doktor" ve "bilgili" dediği Firdevsi'nin yaşlılığına açıkça işaret ediyor ve Hüsrev-Şirin hikâyesini tam da aşk bağlamında anlatamadığını bildiriyor çünkü o yaşlıydı.

Ancak bizce bu, meselenin sadece görünen tarafıdır. Nizami Firdevsinin bu hikayeni neden bu şekilde işlediğini çok iyi biliyordu. Ancak büyük insani idealleri yüceltmeyi kendisine amaç edinen Nizami, bu niyetini açıkça değil, mecazi bir biçimde beyan eder. Bu açıdan bakıldığında Nizami'nin "Onun yazdığı bir şövalye aşkıdır, // Benim yazdığım bir dilberin aşkıdır" mısraları sanatçının büyük yeteneğini ve fikirlerini mecazi bir şekilde ifade etme biçimini gösterir.

BULGULAR

Nizami, Firdevsi'nin "Hosrov-Şirin" destanını - şövalye aşkı, kendi eserine ise "dilber aşkı" diyor. Bu karşılaştırmada birbiriyle ilişkili derin anlamlar ifade edilmektedir:

a) Nizami'nin bu karşılaştırması, her iki esere de tür tipolojisi açısından bir yaklaşımdır. "Şövalye aşkı" ve "dilber aşkı" ifadeleriyle (terimleriyle) aslında her iki eserin şiirsel özünü ifade etmiş ve bunların sanatsal-estetik, fikir-içerik ve yazarın üslubu açısından farklı eserler olduğunu göstermiştir.

b) Şair Firdevsin'in eserine "şövalye aşkı" adını vermekle hem "Hüsrov-Şirin" destanında hem de "Şahname"nin tamamında Firdevsinin kendi karşısında sınır tanımayan, evrensel değerlere dayalı aşk temasını yazmayı amaçlamadığını, İran'ın, milletlerin ve devletlerin siyasi-milliyetçiliği değil, askeri, teokratik-ideolojik tarih yazmayı hedef edindiğini gösteriyor.

c) Kendi poemasına "dilber aşkı" adını veren Nizami, amacının insanların milli kimliğinin üstünde olan ilahi aşk olduğunu beyan etmiştir.

Böylece şairin "O yazdığı bir şövalye aşkıdır, // Benim yazdığım bir dilber aşkıdır" mısraları ilk bakışta güzel bir benzetme ve narin, zarif bir estetik imaj etkisi taşısa da Nizami aslında , çok derin ulusal-siyasi, ideolojik-felsefi konuları aktarmaktadır. Y.E.Bertels de bu benzetmeyle ilgili olarak "Nizami'nin şiirinde kendisine koyduğu görevden memnun olduğunu ve Firdevsi'nin anlattığı siyasi olayları ayrıntılı olarak açıklamaya gerek görmediğini" yazar [5, s. 134].Görünüşe göre Y. E. Bertels, Nizami'nin fikrin altına fikir, imajın altına imaj yerleştirme niyetini, amacını ve yeteneğini çok iyi duymuş, anlamış ve yorumlamış.Araştırmasında "Şahname" ve "Khamse"de ortak olan olay örgüsü, motif ve görselleri karşılaştıran Y.E. Bertels, Nizami'nin hiçbir şekilde Firdevsin'i tekrarlamadığı, çektiği tema ve görsellere yaratıcı bir şekilde yaklaşarak bunları bir araç haline getirdiği sonucuna vardı. kendi yeni fikirlerini hayata geçirmek. Örneğin bilim adamı, Hüsrev ve Şirin'in karakterleri hakkında şöyle yazıyor:

"Gerçekten Nizami, Firdevsi'nin öyküsünün hiçbir ayrıntısını tekrarlamadı, tüm dikkatini Hüsrev ve Şirin'in karşılıklı sevgisine odakladı" [5, s. 219].

Y.E.Bertels, "Hamse"de Nizami'nin Firdevsî'ye karşı tavrını ifade eden parçaları incelemiş ve Nizami'nin Firdevsî'den farklı sanatsal ve estetik kavramlar temelinde çalıştığını tespit etmiştir. Nizami'nin kendisinden önceki kaynaklara eleştirel yaklaşımının doğal olmadığını kaydeden bilim adamı, Nizami'nin seleflerinin eserlerinde ne gibi değişiklikler yaptığını söylüyor? Nizami bu soruya şöyle cevap verir:

Hər yerdə bir yanlış gördüm, silərək,

Toxudum ona ən doğru bəzək.

Doğruluq yolunu tutmayan sözlər,

Ay qədər ucalsa da, qiymətdən düşər.

Hər yerdə o qoca, o sənət əri

Yanlış söyləmişdi doğru sözləri.

Yanlışa yenidən vurdum bir bəzək,

O qoca şairdən üzr istəyərək.

Nizami'nin çalışması tüm halklar tarafından kabul edilirken, "Firdovsi'nin hikayesi daha sınırlı çıkarları savunuyor. Firdevsi'nin bu taraf tutması, Nizami'nin şiirinde düzeltmek istediği "yalan"dır" [5, s. 84].

Görüldüğü gibi önde gelen doğuşünas ve nizamişünas alim Firdevsi'yi tarihe tek taraflı yaklaşımı nedeniyle kınarken, Nizami'yi tarihe objektif yaklaşımı nedeniyle övmüştür. Yukarıdaki görüşte Y.E. Bertels'in Firdevsi hakkında kullandığı bir ifade özellikle dikkat çekmektedir. O, Firdevsi'yi "daha sınırlı çıkarları savunan" bir şair olarak adlandırıyor.

Kanaatimizce müellifin bu isim koyması "altında" daha derin bir anlam ifade edilmektedir. Y.E.Bertels SSR-i gibi "halkların dostluğu" politikasının ideolojik bir slogan haline geldiği bir ülkenin bilim adamı olarak, Firdevsi'nin "Şahname"de dar milliyetçi çıkarlar peşinde koştuğunu, farsçılık, İrancılık etdiğini açıkça yazmamış, yumuşatıcı bir ifade olarak "daha sınırlı manfaatlardan" ifadesini kullanmış, Firdevsi'nin sadece farslara hizmet eden eserinden farklı olarak, aksine Nizami'nin eserinin tüm dünya halkları tarafından açık yüreklilikle kabul edileceğini özellikle vurgulamıştır.

R.Azade Nizami, şiirin öncülleri hakkındaki araştırmasının "Firdovsi ve Nizami" adlı bölümünde bu iki şairin eserlerini geniş bir şekilde karşılaştırmış ve her iki sanatçının eserlerinin karakteristik ve kendine özgü yönlerini tespit etmiştir [2, s. 105-153].

"Şahname"yi insan kültürünün nadide incilerinden biri olarak değerlendiren R. Azade, eseri Ortadoğu edebiyatından günümüze kadar gelen epik şiirin ilk büyük örneği olarak nitelendirmiştir [2, s. 107]. Yazara göre kahramanlık geleneklerinin kutlanması "Şahname"nin ana motifidir. Kanlı savaşların, askeri ve savaş sahnelerinin gelişimi burada diğer motifleri gölgede bırakıyor ve "Şahname"nin bir bütün olarak estetik özü tam da bu noktada. Firdevsi sonradan Nizami'nin işleyeceği motiflere bu perspektiften yaklaşmaktadır. Neredeyse iki yüzyıl sonra Nizami Gencevi'nin ikinci şiirsel yaşamını kazandığı ve bu ikinci sanat hayatında ölümsüzlük kazanan Hüsrev, Bahram, İskender, Şirin imgeleri Firdevsi'yi daha çok "içeri" ve "kafa" temaları açısından cezbetmektedir. Şair bu imgeleri yazarken, eserin genel eğilimi, ana

temanın gerekleri ışığında bunlara nüfuz eder, "yenilmez İran şahlarının yasal mirasçıları olarak, esas olarak onların yönetim ve savaş tarihlerini takip eder" [2, s. 110-111].

SONUÇ

Doğu epik şiirinin gelişim tarihini ve kahramanlık tipolojisini derinden bilen R. Azadenin bu fikirlerinde Firdevsi'nin yaratıcılığının aşağıdaki temel sanatsal ve estetik ilkelerini yansıtmıştır:

1. Firdevsi'nin "Şahname"yi yaratmaktaki asıl amacı İran'ın ulusal kahramanlık ruhunu yüceltmektir;

2. "Şahname"de milli kahramanlık ruhunun tasvirinin ana motifi, eserin ilhamının biçimini ve içeriğini belirledi:

- tahkiyenin şekli ve kalıbı İran sözlü destanı tahkiyyeye dayanmaktadır;

- geliştirmenin içeriği sayısız savaş sahnesinin açıklamasını içerir.

3. Firdevsi'nin yarattığı her kahraman, kimliği ne olursa olsun, İran devlet geleneğindeki kral-hükümdar modelinin ideal yapısını yansıtmaktadır. Şair, resimlerinin mükemmelliğini ve sanatsal-estetik güzelliğini, "ideal İran Şahı" modeline ne kadar iyi uyduyuyla ölçer. Dolayısıyla yarattığı hükümdar-kahraman imajlarının tamamını birleştiren ortak nokta, İran teokratik gelenek ve değerlerine bağlılıktır.

Firdevsi ve Nizami'nin eserlerini geniş temalar açısından inceleyen R. Azade'nin temel sonuçlarına göre, onlar her ne kadar temelde aynı kaynaklar kullanılsa da gerçekte her biri birbirine benzemeyen farklı edebi gelişim aşamalarını oluşturmaktadır. ve her biri ait oldukları edebi aşamanın zirvesindedir."Şahneme" ve "Hamse" romantik edebiyat türü sistemine dahil olan sanat eserleri olsa da esas itibarıyla bu türün farklı türlerini temsil ediyorlardı.Onların arasında tür açısından temel bir fark var. Firdevsi'nin "Şahname"si, bu tipik sözlü destanların ana özelliklerini içeren bir kahramanlık destanıydı ve Firdevsi'nin romantizmi şartlı olarak "folklorik romantizm" olarak değerlendirilebilir.Nizami, kendisinden önceki edebiyattan ve Firdevsi'den öğrendiği sorun ve temalara yepyeni bir sanatsal ve estetik açıdan yaklaşmış, onlara yeni bir tazelik, yeni bir ağırlık kazandırmış, yeni anlam ve sanat harikaları yaratarak Ortadoğu şiirinin tamamında yeni bir akımın temellerini atmıştır. "Nizami, klasik Doğu edebiyatında felsefi-şiirsel romantizmin kurucusu olarak yükseldi" [2, s. 153].

KAYNAKLAR

1.Gəncəvi, N. Xosrov və Şirin. Tərcümə edən Rəsul Rza / N.Gəncəvi. – Bakı: Yazıçı, – 1982, – 401 s.

2.Rüstəмова, A. Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər) / R.Azadə. – Bakı: Elm, – 1975, – 287 s.

3.Rzasoy, S. Oğuz mifologiyası / S.Rzasoy. – Bakı: Nurlan, – 2009, – 363 s.

4.Rzasoy, S. Nizami Gəncəvi: etnogenez və mifologiya / S.Rzasoy. – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – 120 s.

5.Бертельс, Е.Э. Низами и Фирдоуси / Выдающиеся русские ученые и писатели о Низами Гянджеви. – Баку: Язычы, –1981, –с. 127-176

IN THE MODERN HISTORY OF AZERBAIJANI CHILDREN'S LITERATURE
THE CREATIVITY OF TOFIG MUTALLIBOV
AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATININ MODERN TARİHİNDE
TOFIG MUTALIBOV 'UN YARADICILIĞI
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ MÜASİR DÖVR TARİXİNDƏ
TOFIQ MÜTƏLLİBOV YARADICILIĞI

Aygun AHMADOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

ÖZET

Tofig Mutallibov, sadece Azerbaycan şiirinin gelişmesinde yaptığı çalışmalarla değil, aynı zamanda onun koruyucusu olarak da saygıyı hak ediyor. Özellikle çocuklara yönelik şiirleri bambaşka bir dünyadır. Basit, açık, anlamlı ve mantıklıdır. Bunlar, unutulmaz şairin, sözcükler üzerinde kuyumcu hassasiyetiyle çalışabilmesi nedeniyle şiirimizde ölümsüz bir unvan kazandığını doğruluyor.

Halk şairi Samad Vurgun, T.Mutallibov'un yaratıcılığını çok takdir etmiş ve onun Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne üye olmasına yardımcı olmuştur. 1955 yılında sendikanın bir toplantısında Samad Vurgun günlükle ilgilendi. Başkan tartışılan konuları tek tek anlatıyor. Sonunda küçük bir mesele olduğunu söylüyor. Genç bir adam Yazarlar Birliği'ne üye olmak ister. S.Vurgun o genç kimdir diyor! Başkan Tofig Mutallibov'un olduğunu bildirdi. Şair tekrar sorar: "Tavuklarım" mı yazdı? Samad Vurgun, toplantıya katılanların karşısına çıkıyor ve şöyle diyor: "Lütfen önerimi oya verin." Tofig Mutallibov'un bir yıllık garanti - deneme süresi olmaksızın sendika üyeliğine kabul edilmesi gerekiyor. Böylece genç şair birliğe üye olur. Tofig Mutallibov, Yazarlar Birliği'nin o toplantısıyla ilgili şunları söyledi: "... O toplantı benim için bir okul oldu. Toplantı başladığında varlığımı görmezden gelen, kabul konusu açıldığında beni parçalamaya hazırlanan, Samad Vurgun Birliği'nin başkanı diye hemen tek sözle fikrini değiştirenler, bunu ayıp olarak görmediler. Toplantı sonrasında beni tebrik ederek hayranlıklarını dile getirdiler. O andan itibaren, insanları sözleriyle değil, yaptıklarıyla değerlendirmek gerektiğini bir kez daha anladım..."

T.Mutallimov'un "Keklikler Okurken", "Gönül Güzelliğe Doyur", "Canlarım", "Vugar Şarkıları", "Turnaların Kanatlarında" vb. eserleri. bu sanatçılar incelendi ve analiz edildi Ünlü pedagoğ V.G.Belinsky'ye göre sıradan bir yazarın bir yeteneğe, bir çocuk yazarının iki yeteneğe ihtiyacı var çünkü bu edebiyatın temel özelliği eğitici doğasıdır.

Her çocuğu insan olarak, vatandaş olarak yetiştirmeliyiz ki, yarınlarını aydınlık ve net görsün. Bu nedenle her yazar ve şair, eserlerini yazarken çocuk kitaplarının diline, yeniliklere, buluşlara, buluşlara, bilimsel başarılarına, tarihi olaylara vs. özellikle dikkat etmelidir. Kolay ve ilgi çekici bir dille anlatabilmelidir. İnsanın gelecek yaşamının temeli bebeklik döneminden itibaren başlar. Bu temel ne kadar güçlü ve güvenilir olursa çocuklarımız psikolojik açıdan da o kadar sağlıklı ve neşeli büyüyecek, gelecekleri de o kadar parlak olacaktır. Bu da ciddi bir eğitimle mümkündür.

Dünya geliyor; teknoloji, eğlence ve eğitimle birlikte düşünce tarzımızın da hızla değişmesi ve gelişmesi gerekiyor. Çocuk edebiyatına başvuran her yazar ve şairin öncelikle çocuk dünyasını ve psikolojisini derinlemesine incelemesi ve tanınması gerektiğini de belirtmek gerekir. Daha sonra onların yaş özelliklerini, ilgi alanlarını, estetik zevklerini araştırmalı, belli bir yöne yönlendirmeli ve bireysel olarak geliştirmelidir. Doğaya olan bağlılığı ve sevgisi şarkı sözlerinin ana hatlarından biriydi. "Çiçekler derin, yaprak bize küsmesin" dedi. Çocukların psikolojisini ve dünyasını iyi tanımalısınız. Sen de küçük bir çocuk ol, temiz, saf, dürüst bir kalbe sahip ol. Çünkü çocukların dünyası, bilinmeyen bir adanın sırlarını öğrenmek kadar ilgi çekicidir. Tofig Mutallibov da çocukların dünyasındaydı. Çoğunlukla okul öncesi çocuklar ve küçük okul çocukları için yüzlerce çocuk şiiri yazdı. Onların doğmamış hayallerine ve hayallerine ışık tuttuğu, bebeklerin bu dünyasının tuhaf ve çekici olaylarını sanki kendisi de o dünyanın bir üyesiymiş gibi anlattığı söylenebilir. Çocuklarla sade bir dille konuştu ve onlara vatanlarını, doğayı, anne babalarını, büyükanne ve büyükbabalarını sevdirdi. Aslında T.Mutallibov çocuk şiirlerinde sıradan gerçekleri çocukların anlayacağı dille yazmıştır. Mesela annesi çocuğa balık pişirip sofraya getiriyordu. Ama çocuk o balığı yemiyor. Bu balığın denizden beslendiğini, sofrada değil denizde olması gerektiğini düşünüyor. "Keklik civcivlerinin gözü yollarda. Anneleri gelmiyor, acaba nerede?" - Hangi zalim avcı anne kekligi vurmuş. Merak ediyorum, "Yüreği olan adam da mı güzellik arar? Onu vuran avcının görececek çocuğu var mı?". Veya: Çocuklara doğadaki bireysel nesnelere (kaynak, nehir, taş, kaya) rüyalarını anlatır, baharın hızla akan bir nehre, nehrin denize, taşın kayaya ve kayanın akmaya dönüşmek istediğini anlatır. Bir dağ. Elbette bu bilgiler çocuklarda ilgi uyandıracaktır. Genel olarak T. Mutallibov doğa ve çocuklar arasında iletişim kurabiliyordu.

Anahtar kelimeler: *sanatsal kelime, yetişkinler, dönem, şarkı, söyleme, ahlak, hizmet*

Abstract

Tofig Mutallibov deserves respect not only for his work in the development of Azerbaijani poetry, but also as its patron. His poems, especially for children, are a completely different world. It is simple, clear, meaningful and logical. These confirm that the unforgettable poet has earned an immortal title in our poetry because of his ability to work on words with jeweler's precision.

Folk poet Samad Vurgun highly appreciated T. Mutallibov's creativity and helped him become a member of the Azerbaijan Writers' Union. At a meeting of the union in 1955, Samad Vurgun took care of the diary. The President explains the discussed issues one by one. In the end he says it's a small matter. A young man wants to become a member of the Writers' Union. S. Vurgun says who is that young man! President Tofig reported that Mutallibov. The poet asks again: Did he write "My chickens"? Samad Vurgun appears before the meeting participants and says: "Please vote on my proposal." Tofig Mutallibov must be admitted to union membership without a one-year guarantee - probationary period. Thus, the young poet becomes a member of the union. Tofig Mutallibov said the following about that meeting of the Writers' Union: "... That meeting became a school for me. Those who ignored my presence when the meeting started, prepared to tear me to pieces when the subject of acceptance came up, and changed their minds with just one word because Samad Vurgun was the president of the Union, They did not see it as a shame. After the meeting, they congratulated me and expressed their admiration. From that moment on, I realized once again that people should be evaluated by their actions, not by their words..."

T.Mutallimov's "While Partridges Are Reading", "The Heart Is Satisfied with Beauty", "My Darlings", "Vugar Songs", "On the Wings of Cranes", etc. works. these artists were studied and analyzed. According to the famous pedagogue V.G.Belinsky, an ordinary writer needs one

talent, a children's writer needs two, because the main feature of this literature is its educational nature.

We must raise every child as a human being and a citizen so that they can see their future brightly and clearly. Therefore, while writing their works, every writer and poet uses the language of children's books, innovations, inventions, discoveries, scientific achievements, historical events, etc. should pay particular attention. It should be able to be explained in an easy and interesting language. The foundation of a person's future life begins from infancy. The stronger and more reliable this foundation is, the healthier and more joyful our children will grow up psychologically, and the brighter their future will be. This is possible with serious training.

The world is developing; Along with technology, entertainment and education, our way of thinking also needs to change and develop rapidly. It should also be noted that every writer and poet who applies to children's literature must first thoroughly examine and get to know the child's world and psychology. Then, he should research their age characteristics, interests and aesthetic tastes, direct them in a certain direction and develop them individually. His devotion and love for nature was one of the main lines of his lyrics. "The flowers are deep, the leaves should not be angry with us," he said. You should know the psychology and world of children well. Be a little child too, have a clean, pure, honest heart. Because the world of children is as interesting as learning the secrets of an unknown island. Tofiq Mutallibov was also in the children's world. He wrote hundreds of children's poems, mostly for preschoolers and younger schoolchildren. It can be said that he sheds light on their unborn dreams and dreams, and describes the strange and fascinating events of this world of babies, as if he himself was a member of that world. He spoke to the children in simple language and made them love their homeland, nature, their parents, grandparents. In fact, in his children's poems, T. Mutallibov wrote ordinary facts in a language that children could understand. For example, his mother would cook fish for the child and bring it to the table. But the child does not eat that fish. He thinks that this fish is fed from the sea and should be in the sea, not on the table. "The partridge chicks are looking out for the roads. Their mother is not coming, I wonder where she is?" - Which cruel hunter shot the mother partridge? I wonder, "Does the man with a heart also look for beauty? Does the hunter who shot him have a child to see?" Or: He tells children about the dreams of individual objects in nature (source, river, stone, rock), that the spring wants to turn into a fast-flowing river, the river wants to turn into the sea, the stone into a rock, and the rock into flowing. A mountain. Of course, this information will arouse interest in children. In general, T. Mutallibov was able to establish communication between nature and children.

Key words: *artistic word, adults, era, si nging, morality, service*

Giriş

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında, bədii sözü insan hissiyatına yaxınlaşdıran, Əməkdar incəsənət xadimi Tofiq Mütəllibov poeziyası bundan sonra yüz illər boyunca poetik təravətini saxlamaq keyfiyyətinə malik bir yaradıcılığa sahibdir. Bənzərsiz şairin əsərlərinin əksəriyyəti səmimi, azad ruhlu bir sənətkar taleyinin canlı parçalarıdır. Tofiq Mütəllibov ilk baxışda çox xırda görünən həyat hadisələrində kifayət qədər təsvirli bədii mətləbləri görə və zəngin, cilalı bir dillə onu ədəbiyyat hadisəsinə çevirə bilən şair idi. Nikbinlik, səmimiyyət Tofiq Mütəllibovun əsərlərinə xüsusi bir rəng, çalar qatırdı.

O, ədəbi mübahisə və münaqişələrə yaxın düşməzdi, daha çox sadə insanlar arasında olmağa, Azərbaycan torpağının hər qarışını gəzib dolaşmağa üstünlük verirdi. Eldən-elə qanadlanan Tofiq Mütəllibov yaradıcılığı güldən-gülə qonub tamlı duyğuları canına hopduran bal arısına bənzəyirdi. Xalqın həyatı, Azərbaycan sərvətlərinin taleyi, əməkçi insanların güzəranı şairi

daim düşündürür, bu ovqatla da əsl vətəndaş mövqeyində dayanaraq publisistik əsərlər yazmağa üstünlük verirdi. Tofiq Mütəllibov böyüklər üçün necə ustalıqla əsərlər yazırdısa, uşaqların olduqca maraqlı dünyasına da məharətlə baş vurur, gül balalara həsr olunmuş maraqlı kitablar yaradırdı. Bu şeirlərdəki yığcamlıq, fikrin aydın ifadəsi, poetik məntiq dərhal diqqəti cəlb edirdi. Şairin bədii yaradıcılığında tapıntılar yaddaşlara hopurdu. 1992-ci ilin 30 oktyabrında bu dünya ilə, doğmaları ilə əbədi vidalaşan şairin həm işıq üzü görən, arxivdə qalan irsi Azərbaycan poeziya xəzinəsinin dəyərli sərvətidir. O sərvət Tofiq Mütəllibov adı, ünvanı ilə zaman-zaman yaşayacaq, oxucuların qəlbinə, ruhuna nur kimi qovuşacaq.

Tofiq Mütəllibov bir şair kimi əllinci illərdə tanınsa da, onun şəriyyəti aləmində etirafı, «dəstədə yer alması» altmışıncı illərdən başlayır. Onun yaradıcılığında 60-80-ci illərin Azərbaycan gerçəkliyi əks olunur və istər müraciət etdiyi mövzulara, istərsə də bir şair kimi necə formalaşmasına, fərdi üslubunun, poetik dəst-xəttinin özünəməxsusluq kəsb etməsinə diqqət yetirsək, təsəvvürümüz genişlənər və gözlərimiz qarşısında bir şairin obrazı canlanır.

Vətənin tərənnümü, Azərbaycan təbiətinin vəsfi, sevgi-məhəbbət tərəneləri, insan və onun mənəvi dünyası, xalqımızın keçdiyi tarixi yollar, böyük sənətkarların, söz ustalarının, tarixi qəhrəmanların, əmək cəbhəsində hünər göstərənlərin şeir-portretləri. Amma şeirlərində heç kimə bənzəmirdi. Şeirlərində o dövrün poeziyasına məxsus vəsf də vardı, tərənnüm də, amma səmimiyyətdən, təbiilikdən uzaq deyildi. Hiss edirdin ki, bu şeirlər həyatı sevən, Azərbaycanı sevən bir ürəkdən süzülüb gəlir. Ötən əsrin 50-ci illərindən şair kimi diqqət çəkən Tofiq Mütəllibov 30-a yaxın kitabın müəllifidir. Onun kitabları həm Bakıda, həm də keçmiş sovet məkanının müttəfiq respublikalarında, eləcə də Moskvada çap edilirdi. "Görüş", "Şeirlər", "Bəxtiyar balalar", "Gözəllikdən doymur ürək", "Sənin xətrinə", "Danışan çiçəklər", "Mənim əzizlərim", "Görüş yerimiz" və başqa kitabları ilə oxucu rəğbəti qazanan Tofiq Mütəllibovun pərəstişkarlarına son töhfəsi ölümündən bir qədər əvvəl çap edilən "Sevənlərin ürəyi" adlanır. Şair bir şeirində vaqonları ay, il olan ömür qatarı haqqında belə yazıb:

Mənim ömür qatarım

Gör yol gedir nə vaxtdır,

Bu qatarın yolunda

Arzularım çıraqdır.

Tofiq Mütəllibova əbədiyaşarlıq bəxş edən əsərləri arasında "Cücələrim" in öz yeri var. Tofiq Mütəllibov hətta bu mahnıların sözlərini yazmasaydı belə, unudulmaz bəstəkar Qənbər Hüseynli ilə birlikdə musiqi dünyamıza bəxş etdikləri "Cücələrim" kifayət idi ki, hər iki sənətkar mədəniyyət tariximizdə əbədi qalsın. Bu il "Cücələrim" in 60 yaşı tamamlandı. Dünyanın o qitəsi yoxdur ki, "Cücələrim" orada qanad açıb uçmasın. Bu uçuşun da bütün məqamları uğurlu olub. Bu, bir faktdır ki, Azərbaycanda adidən aliyə, balacadan böyüyə kimi hamı bu nəğməni əzbər bilir. Ana laylasından sonra balacalara xoş gələn, onların qəlbinə isidən, sevincini, təbəssümünü artıran "Cücələrim" həm də neçə sənətkarın yetişməsində, püxtələşməsində böyük rol oynayıb. Mahnının mətni bir çox xalqların dillərinə tərcümə olunaraq ifa edilir. Hətta uşaqlar üçün çəkilən cizgi filmlərində, məsələn, "Nu poqadi" də "Cücələrim" mahnısı ana dilimizdə səsləndirilib. "Cücələrim" in şöhrəti dünyanı dolanmaqdadır. "Cücələrim" in qəribə taleyi olub. Mahnı yazıldıqdan düz 10 il sonra məşhurlaşdı. 1949-cu ildə bəstəkar Qənbər Hüseynli şair Tofiq Mütəllibova bir musiqi dinlədir və ondan xahiş edir ki, buna söz yazsın. O dövəmlər uşaq şeirləri yazan Tofiq Mütəllibov musiqiyə söz yazıb verir Qənbər Hüseynliyə. Mahnının ilk ifaçısı, deyilənə görə, indi Muğam Teatrının direktoru çalışan Arif Qazıyev olur.

Mahnının ulduzu düz 10 il sonra parlayır. 1959-cu ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti dekadasında "Cücələrim"i indi hamımızın tanıdığı aktrisa və rəssam-florist Suqra Bağırzadə oxuyur. Mahnı "ura"yla qarşılır və tezliklə dillər əzbərinə çevrilir, sovetlər məkanını aşaraq bütün dünyaya yayılır. Müxtəlif dillərə (100-dən çox dilə!) çevrilir. Hətta "Dünyanın ən yaxşı uşaq mahnıları" albomuna daxil edilir.

Vaxtilə Azərbaycan kino xadimləri Fransada olarkən, dünya şöhrətli Charlie Chaplin gələnlərin Azərbaycandan olduğunu biləndə piano arxasına keçib "Cücələrim"i ifa edib və qonaqlara üz tutub deyib: "Demək, siz bu melodiyanın vətənidəsiniz?! Məndən o bəxtəvər bəstəkara salam yetirin!".

Xüsusən, sovet illərində dünyanın bütün qitələrində səslənən, yüz milyonlarla dinləyicini vəcdə gətirən, uşaqlar qədər böyüklərin də qəlbini fəth eləyən bu nəğmə sözlə musiqinin həmahəngliyinə, vəhdətinə bənzərsiz bir nümunədir, musiqisi hansısa çalğı alətindən süzülən melodiya, sözləri hansısa poeziya qanunlarına, ənənələrinə tabe etdirilmiş nəzm parçası deyil. "Cücələrim"də musiqi sözlərin özündə, səslərin alliteasiyasındadır, istəsən də həmin sözləri ayrı melodiya qoşa bilməzsən, ayrı ahəngə tabe etdirə bilməzsən. Sadə sözlər, aydın fikirlər əslində, mətn görkəmində olan, körpə qığılıtsitək təbii və anlaşılıqlı, ana laylasitək ruh oxşayan bir melodiya.

Məzmunlu və bitkin şeirlər müəllifi Tofiq Mütəllibov uşaqlar üçün şeir yazdığı həqiqətən çox sevirdi. Müəllifin "Cücələrim", "Meşə nağılı", "Danışan qayalar" pyesləri müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyularaq çoxlu tamaşaçı kütləsinin rəğbətini qazandı. Tofiq Mütəllibov uşaqların psixologiyasını çox yaxşı bilirdi. Ona görə də qələmindən çıxan şeirlər dillər əzbərinə çevrilirdi:

Torpaqda gül ətri var,

Səhərdir... hava təmiz,

Ürəyində arzular

Dərsə gedir Aybəniz.

Onun jurnalistlik fəaliyyəti də təqdirəlayiqdir. Ədəbiyyat və incəsənət xadimləri ilə bağlı qələmə aldığı yazılar hələ də yaddaşımızdan silinməyib. Ayda bir dəfə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində gənc yazarların yaradıcılığı ilə bağlı icmallar qələmə alar, istedadlılara yaşıl işıq yandırar, cızmaqaraçılara isə kəskin və qəti sözünü deyərdi. İşdir, Tofiq Mütəllibov kiməsə "uğurlu yol" yazıb təqdir etsəydi, sanki ədəbi hadisə baş verərdi. Tofiq Mütəllibov əsl ədəbiyyat keşikçisi idi. Tərcümə ilə də məşğul olardı. Orta Asiyada yaşayan şairlərdən tutmuş Rusiyadakı həmkarlarına kimi çoxunun yaradıcılığından azərbaycanlı oxucuları xəbərdar edirdi.

Tofiq Mütəllibovun kitablarını vərəqlədikcə ürəyimizə bir sərinlik, duyğularımıza rahatlıq gəlir. Həqiqətən bu şairin qələmindən qopan bütün misralar poetik yükünə, dəyərinə və mövzusunə görə çox maraqlıdır, təsirlidir, yaddaqalandır. İlhamdan doğulan şeir nümunəsidir.

Tofiq Mütəllibov bütün ömrünü mətbuata həsr etmişdi. "Pioner" jurnalında məsul katib, Radio-Televiziya Komitəsində baş redaktor işləmişdi. 1971-ci ildən ömrünün son gününə qədər (1992) "Azərbaycan gəncləri" qəzetində ədəbiyyat, incəsənət və mədəniyyət şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdı. Onun Dövlət Kukla Teatrında "Meşə nağılı" və "Danışan qayalar", Gənc Tamaşaçılar Teatrında isə "Cücələrim" alleqorik pyesi tamaşaya qoyulmuşdu. Əsərləri bir çox dünya dillərində çap olunub yayılmışdı. Əməkdar incəsənət xadimi, 300-dən çox mahnının müəllifi idi. "Dənizdə Ay çiməndə", "Eyvandan baxan qız", "İllər", "Yanımda sən olaydın",

"Ay mənim özbək bacım", "Ay mənim əzizlərim", "Sənin xətrinə", "Sənin eşqin, mənim eşqim", "Bura məskənidir gözəlliklərin"... bu mahnılar indi də oxunur.

Tofiq Mütəllibov yalnız Azərbaycan poeziyasının inkişafında yaratdığı əsərlərinə görə yox, həm də onun keşikçisi kimi ehtirama layiqdir. Xüsusilə də uşaqlar üçün qələmə aldığı şeirləri bir özgə aləmdir. Sadə, aydın, mənalı və məntiqlidir. Bunlar təsdiqləyir ki, unudulmaz şair söz üzərində zərgər dəqiqliyi ilə işləməyi bacardığından poeziyamızda əbədiyyət ünvanı qazanıb.

Xalq şairi Səməd Vurğun T. Mütəllibovun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirib, onun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul olunmasına köməklik göstərüb. 1955-ci ildə ittifaqın iclaslarının birində Səməd Vurğun gündəliklə maraqlanır. Sədr bir-bir müzakirə olunan məsələlər haqda söz açır. Axırda deyir ki, bir xırda məsələ də var. Bir gənc Yazıçılar İttifaqına üzv olmaq istəyir. S.Vurğun kimdir o gənc, deyir! Sədr bildirir ki, Tofiq Mütəllibov. Şair bir daha soruşur: "Cücələrim"i yazanmı? Səməd Vurğun üzünü iclas iştirakçalarına tutub deyir: "Xahiş edirəm, təklifim səsə qoyulsun. Tofiq Mütəllibov birillik zəmanət – sınaq müddəti olmadan ittifaqın üzvlüyünə qəbul edilsin". Beləliklə, gənc şair ittifaqa üzv olur. Tofiq Mütəllibov Yazıçılar İttifaqının həmin iclası barədə belə deyirdi: "...Həmin iclas mənim üçün bir məktəb oldu. İclas başlananda varlığıma məhəl qoymayan, qəbul məsələsi ortaya çıxanda məni didib-parçalamağa hazır olan, Səməd Vurğun İttifaqın sədri olduğuna görə onun bir sözüylə fikrini dərhal dəyişən adamlar iclasdan sonra məni təbrik etməyi, heyranlıqlarını bildirməyi özlərinə əsla ayıb saymadılar. Elə həmin vaxtdan etibarən insanlara sözünə görə yox, əməlinə görə qiymət vermək lazım gəldiyini birdəfəlik anladım..."

T.Mütəllibovun "Kəklilər oxuyanda", "Gözəllikdən doymur ürək", "Mənim əzizlərim", "Vüqarın nəgmələri", "Durnaların qanadında" və sair əsərləri göstərmək olar. Bu sənətkarların yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatına aid nümunələr araşdırılaraq, təhlil edilmişdir. Məşhur pedaqoq V.Q.Belinskinin sözləri ilə desək adi yazıcıya bir, uşaq yazıçısına isə iki istedad lazımdır. Çünki bu ədəbiyyatın başlıca xüsusiyyəti onun öyrədici xarakter daşmasıdır.

Hər bir uşaqdan insan, vətəndaş tərbiyə etməliyik ki, o, aydın və işıqlı sabahını görə bilsin. Buna görə də hər bir yazıçı və şair əsərini yazarkən, uşaq kitablarının dilinə xüsusi əhəmiyyət verməli, ətrafımızda baş verən yenilikləri, kəşfləri ixtiraları, elmi nailiyyətləri, tarixdə baş vermiş hadisələri və sair asan və maraqlı dillə nəql etməyi bacarmalıdır. İnsanın gələcək həyatının təməli körpəlikdən başlayır. Bu təməl nə qədər möhkəm, nə qədər etibarlı olarsa, övladlarımız da psixoloji cəhətdən bir o qədər sağlam, gümrah böyüyər, onların gələcəyi də fərəhli olar. Bu isə ciddi təlim-tərbiyə ilə mümkündür.

Dünya inkişaf edir - texnologiya, əyləncə, təlim-təhsillə birlikdə düşüncə tərzimiz də sürətlə dəyişilməli və inkişaf etməlidir. Onu da qeyd etməliyik ki, uşaq ədəbiyyatına müraciət edən hər bir yazıçı və şair öncə uşaqların dünyasını, psixologiyasını dərinlən öyrənməli və bələd olmalıdır. Bundan sonra onların yaş xüsusiyyətlərini, maraq dairəsini, estetik zövqünü öyrənməli, onu müəyyən bir istiqamətə doğru yönəltməli, fərdi şəkildə inkişaf etdirməlidir.

Böyüklər üçün əsər yazmaq uşaqlar üçün əsər yazmaqdan çox asandır. Çünki böyüklər üçün yazılan əsərin mövzusu istənilən şəkildə, formada, ölçüdə ola bilər. Unutmayaq ki, uşaqlarda bu, belə deyil. Eyni zamanda, uşaq ədəbiyyatına aid olan hər bir əsər onların yaş xüsusiyyətlərinə görə nəzərə alınmalıdır. Təbii ki, ilk növbədə fərdin ictimai mühiti, inkişafı, idrakı, zövqü, nitqi, bilik dairəsi nəzərə alınmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin tələblərinə də riayət olunmalı, bu şərt unudulmamalıdır. Bu baxımdan son illər ədəbi mühitdə uşaq ədəbiyyatı sahəsində böyük irəliləyiş hiss olunur. Bu ədəbiyyatın zənginləşməsi və təsir dairəsi xeyli artmış, bədii dəyəri ilə seçilən əsərlər ortaya qoyulmuşdur. Tədqiqatçıların bu sahədə araşdırma aparmaları ümumi işin xeyrinə olar.

Ümidvarıq ki, bu sahədə gələcəkdə elmi əsrlər və təhlillər aparılacaqdır. Hər kəs öz üzərinə düşəni etməlidir. Bu sahədə əldə olunan son nailiyyətlər də araşdırılıb, tədqiq edilməli, yeni nəslə çatdırılmalıdır. Uşaqlar üçün yazılan əsrlər həcmcə azlıq təşkil etsə də, ümumilikdə uşaq psixologiyasını düzgün anlayan, onu istədiyi məcraya yönəltməyi bacaran, saf uşaq şüurunda mütərəqqi, pedaqoji tərbiyənin əsasını anlatmaq baxımından dəyərli əsrlər yazılmalı, müfəssəl təhlil olunaraq, oxuculara çatdırılmalıdır. Bu mənada "ədəbi mühiti uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri və problemləri" adlı kitabların vəsaitlərin ərsəyə gəlməsi uşaq ədəbiyyatının inkişafı deməkdir.

Onun təbiətlə bağlılığı, sevgisi də lirikasının əsas xətlərindən biri idi. Deyirdi ki: "Çiçəkləri asta dərin, Yarpaq bizdən inciməsin". Gərək uşaqların psixologiyasına, onların dünyasına yaxşı bələd olasan. Bir az da özün uşaq olasan, ürəyi təmiz, saf, duru. Çünki uşaq dünyası bir naməlum adanın sirlərini öyrənmək qədər maraqlıdır. Tofiq Mütəllibov da uşaq dünyasının içindəydi. O, yüzlərlə uşaq şeiri yazıb, ən çox da məktəb yaşına çatmamış körpə balalar və kiçikyaşlı məktəblilər üçün. Demək olar ki, onların hələ qol-qanad açmamış arzularına, xəyallarına işıq tutub, bu körpələr aləminin qəribə, cəlbədicilərlərdən söz açıb, sanki özü də o aləmin bir üzvünə çevrilib. Uşaqlarla sadə dildə danışib, vətəni, təbiəti, ata-ananı, babanı, nənəni onlara sevirib. Əslində, uşaq şeirlərində T.Mütəllibov adi həqiqətləri qələmə alırdı, özü də uşaqların anlayacağı dildə. Məsələn, anası uşaq üçün balıq bişirib, süfrəyə gətirib. Amma uşaq o balığı yemir. Düşünür ki, bu balığı dəniz bəsləyib, o gərək süfrədə yox, dənizdə olaydı. "Kəklik balalarının gözü yollarda qalıb. anaları gəlməyir, görəsən, harda qalıb?" - hansı zalım ovçusa ana kəkliyi vurub. görəsən, "qəlbi olan adam da gözəlliyə qıyarmı? onu vuran ovçunun görün balası varmı?". Yaxud: o, uşaqlara təbiətdəki ayrı-ayrı cisimlərin (bulağın, çayın, daşın, qayanın) arzularından söz açır, bulaq coşqun çaya, çay dənizə, daş qayaya, qaya isə dağa çevrilmək istəyir. Təbii ki, bu informasiya uşaqlarda bir maraq oyadacaq. Ümumiyyətlə, T.Mütəllibov təbiətlə uşaqlar arasında ünsiyyət qurmağı bacarırdı.

Məşhur uşaq şairi S.Y.Marşak yazmışdır ki, uşaq kitabının əsil sirri ondadır, müəllif öz oxucusu ilə oynamağı bacarır, eyni zamanda bu oyunu çox ciddi şəkildə aparır. Tofiq Mütəllibov da istər yaradıcılığında, istərsədə real həyatında uşaqları sevən şair olmuşdur.

T.Mütəllibov vətənpərvər şair idi. Azərbaycan, onun tarixi keçmişini, böyük sənətkarlarını, rəngarəng təbiətini çox şeirlərində vəsf edib. Vətən və Qürbət haqqında fikrini yığcam, həm də poetik şəkildə ifadə edən şair Tofiq Mütəllibovdur. Onun 20 yanvar faciəsi ilə bağlı «Qərənfil məşəlləri» şerindən də yan keçmək olmaz. Deyir ki, bir vaxtlar qərənfillər küsənləri barışdırarmış, indi isə onlar bir məşəl kimi şəhidlərin qəbirləri üstündə yanırırlar, məzarlar üstündə müqəddəsleşirlər, onlar şəhidlərə dönürlər.

İnsanlar, bir anlıq ayaq saxlayın

Şəhid olanların məzarı üstə.

Elə bil, dil açıb deyir, ağlayın,

Qərənfil məşəli dəstəbədəstə.

Ürək susa bilmir, istəyir dinə,

Necə vəfasızmış ömrün illəri.

Bu nakam cavanlar sevgilisinə

Hədiyyə edərmiş qərənfilləri.

Həmişə günəşlə açılmır səhər,

Həyatın yolları saxtaymış, qarmış.

Nə olsun dili yox, bu qərənfillər,

Bəzən küsənləri barışdırarmış.

XX əsr Azərbaycan poeziyasında Tofiq Mütəllibovun istər böyük ədəbiyyatında, istərsədə uşaq ədəbiyyatında çox böyük rolu olmuşdur. Bu gün də şairin və onun kimi sənətkarlarımız sevilərək oxunur, ehtiramla yad edilir, xatirələri əbədi yaşayır. Onların yaratdıqları nadir sənət əsərləri var olduqca, oxucularının qəlbində yaşamağa davam edəcəklər!

Ədəbiyyat

1.Tofiq Mütəllibov. “Ədəbi mahnı”. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2013, səh-791

2.Zahid Xəlil, Füzuli Əsgərli. “Uşaq ədəbiyyatı”. Bakı, 2007, səh-489

3.Tofiq Mütəllibov. “Kim islandı yağışda” (4-7 yaşlı uşaqlar üçün). Bakı: Altun Kitab, 2012. - 11 s.

4.İlyas Tapdıq.“Tofiq Mütəllibov–80: Sözüünün ömrü ilə yaşayacaqdır”.Ədəbiyyat qəzeti. 2009,17 aprel səh-4.

GÜLSEREN BUDAYICIOĞLU'S WORK "INVISIBLE WOMEN" AND THE
FEMALE CHARACTERS SEARCHING FOR THEMSELVES

GÜLSEREN BUDAYICIOĞLU'NUN "GÖRÜNMEYEN KADINLAR" ADLI
ESERİNDE KENDİNİ ARAYAN KADIN KARAKTERLER

Ahmet USLU¹

¹Doç. Dr., KütaHYa Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı,

ORCID: 0000-0001-9014-9797

Özet

Geleneksel ve ataerkil toplumlarda kadın, sürekli kendisini kabul ettirme, var olma, birey olarak kendisini ifade etme mücadelesi verir. Bu çalışma Türkiye’de yaşayan kadınların “kadın olma”, “kendini kabul ettirme”, “görünür olma” çabalarındaki söylemlerinin ve toplumdaki bu söylemin karşılığı olarak yaygın ve yanlış anlayışa rağmen kadını nesne değil, “özne” olarak alan bir anlayışla ele alınacaktır. Bu söylemler incelenirken “bedendeki kadın”, “toplumdaki kadın”, gelecekteki kadın” tanımlamaları Gülseren Budayıcıoğlu’nun hikâyeleri çerçevesinde ele alınacaktır. Bu hikâyelerde “güçlü kadın”, “ben ve benden olmayan kadın”, “bastırılan kadın” anlayışı örnekler üzerinden açıklanacaktır. Kadınlar, bu hikâyelerde sessiz çılgınlığın bir çılgılığı olarak var olma kaygılarını kendi hayatları üzerinden davranışlarıyla, duruşlarıyla, tepkileri ile, sözleri ile aktarmaya çalışırlar. Toplumda eşleri tarafından yalnız bırakılan, çocukları tarafından hak ettiği hürmeti göremeyen, sevgilerini hep başka zamanlara erteleyen, kendi olmak için kendine biçilen kaftanı yırtarak “görün beni” diyen kadınların söylemleri, söylem analizi metoduyla ele alınarak Türkiye’de kadınların ortak sorunlarına dair çıkarımlar yapılacaktır. Yaşadıkları tüm zorluklara rağmen, en zor anlarında bile kadın olmanın, güçlü olmanın ve kendine toplumda hak ettiği yeri elde etmenin çabası içinde olan “görünen kadın” olma amacı güden kadınların karakter yapıları, güçlü ve güçsüz kadınların bu karakterlerinin oluşmasındaki temel etkenler hikâyelerdeki kadın karakterler üzerinden incelenecektir. Bu çalışmada, kadın olmanın kadınlar için ne demek olduğu, kendini kendi dünyasında anlamlandıran ve konumlandıran kadının toplum tarafından nasıl görüldüğü, “bir birey olarak kadın, insan olarak kadın” olmanın güçlükleri ve önemi olay kurgusu, zaman ve mekân bağlamında söylem analizi ile bir bütün olarak ifade etmeye çalışılacaktır. Çalışma toplumumuzda kadınların “görünür olma” yolunda verdikleri mücadeleyi edebî, sosyolojik ve psikolojik söylem analizi alanlarında yapılacak çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Hikâyelerde Kadın, Kadın Olmak, Kadın Sorunları, Kadınların Var Olma Çabası.

Abstract

In traditional and patriarchal societies, women constantly struggle for self-acceptance, existence, and individual expression. This study will approach the narratives of women in Turkey regarding their efforts to be "women," "assert themselves," and "be visible," despite the widespread and misguided understanding in society that portrays women not as subjects but as objects. While examining these narratives, the descriptions of "women in the body," "women in society," and "women in the future" will be explored within the framework of Gülseren

Budayıcıoğlu's stories. The concepts of "strong women," "women not like me," and "suppressed women" will be elucidated through examples in these stories. In these narratives, women try to convey their concerns about existing as a silent scream through their behaviors, postures, reactions, and words.

The statements of women who say "see me" by tearing the garment assigned to them to be themselves, women who are left alone by their spouses, not receiving the respect they deserve from their children, deferring their love to other times, will be analyzed through discourse analysis methodology. This analysis aims to draw conclusions about the common problems of women in Turkey. Despite all the difficulties they face, the character structures of women who strive to be the "visible woman" with the goal of being strong and obtaining the deserved place in society, even in the most challenging moments, will be examined through the female characters in the stories.

This study attempts to express what it means for women to be women, how women who interpret and position themselves in their own world are perceived by society, and the difficulties and importance of being a woman as an individual, as a human, in the context of plot, time, and space through discourse analysis. The study aims to contribute to literary, sociological, and psychological discourse analysis studies on the struggle of women in our society to be "visible."

Keywords: Modern Turkish Literature, Women in Stories, Being a Woman, Women's Issues, Women's Struggle for Existence."

1. Giriş

İlk insandan beri kadının toplumdaki yeri, önemi ve değeri sürekli tartışma konusu olmuş önemli sorunlardan biridir. Erkek egemen toplum ve ataerkil aile modelinin tarihsel süreçte avcılık ve toplayıcılıktan tarım ekonomisine geçiş süreci, kadının ikinci plana itilmesinin başlıca sebeplerinden biridir. "Ekonomik etkinliğin fiziki güç kullanımına dayandığı tarım toplumunda, fiziksel olarak kadından daha güçlü olması, erkeği ön plana çıkarmıştır" (Şenel, 2004: s. 15-24). Kadının erkek karşısında ağırlığını yitirmesi ve ikinci sınıfta görülmesi temelde ekonomik nedenlere dayalıdır. Bu anlayış zamanla ekonomik özlüğünü kazanan kadına karşı da erkek baskın yapıyı değiştirmemiş, hatta modern dönemde bile ekonomik özgürlük kazanan kadınlar köle muamelesi ile karşılaşmaya devam etmişlerdir. Semavi dinlerin de kadının ikinci plana itilmesinde önemli bir payı vardır. Hristiyan teolojik felsefesi, kadını, "günahın sembolü", "şeytanın aracı" gibi sıfatlarla nitelendirir (Karal, 1980; s. 118). İslamiyet ise kadın ve erkek arasında sınıfsal bir ayrım yapmamış, ailenin geçimini erkeğe yükleyerek kadını çalışmak zorunda olan bir meta' olmaktan kurtarmıştır. İslamiyet, erkek ve kadın arasındaki üstünlüğü cinsiyet bağlamında ele almaz, "takva"yı, Allah katındaki inanç üstünlüğünü esas alan bir anlayış getirir.

Türklerde ise "kadın ile erkek arasında aile içi ilişkilerde, çocuğun eğitiminde, mülkiyet hakkının ve siyasal hakların kullanımında görece bir eşitlik söz konusuydu. "Hatun", ülke yönetiminde "hakan" ile eşit söz hakkına sahipti. İslâm öncesi Türk kültüründe kadın, ata biner, silah kullanır, erkekle birlikte savaflara katılırdı. Alp geleneğini yansıtan destanlarda Selcan Hatun, Banu Çiçek gibi kadın alplere rastlanmaktadır" (Hassan, 1987; s. 330 – 350; Feyzioğlu, 1986; s. 586 – 587; Ağaoğlu, 1985; s. 54). 11. yy.'dan sonra ise kadının eve çekilmeyi tercih etmesi, ekonomik bir özgürlüğünün olmaması, çocukların terbiyesinden ve ev işlerinden sorumlu bir hizmetçi olarak görülmeye başlanması yaygın bir anlayış haline gelir. 19. yy.'dan sonra önce Avrupa'da Fransız Devrimi sonrasında kadın hakları öncelenmeye başlanmıştır. 1857 yılında New York'ta 40 bin dokuma işçisi, 14 saate varan çalışma süresinin kısaltılması

ve insan onuruna yaraşır yaşam koşullarına imkân tanınacak bir ücretin verilmesi istemiyle greve gider. Bu olayda polisin sert müdahalesi sonucunda birçok kadın ve çocuk işçi hayatını kaybeder. Eşitsizliğe, ayrımcılığa karşı haklarını elde etmek isteyen kadınlar için 8 Mart önemli bir başlangıçtır. 20. yy.'ın başından itibaren 8 Mart Emekçi Kadınlar Günü olarak kutlanmaya başlanır (Howard-Zophy and Kavenik, 1990; s. 187). Bu başlangıç 1977'de Birleşmiş Milletler'in 8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü olarak kutlanması kararı ile neticelenir.

Tüm bu çabalar kadının toplumdaki yerini, önemini ve değerini biraz da görünürlüğüne artırmış olmakla birlikte kadının toplumsal ve bireysel statüsünün belirginleşmesinde yeterli değildir. Toplumların ataerkil bir aile yapısından gelmesi, gücün erkekte toplanması gibi nedenlerle kadınlar horlanmaya, aşağılanmaya, dışlanmaya ve görünmemeye devam eder.

Modern dönemde de kadınların horlanmaması, dışlanmaması ve hem toplumda hem de ailede yerini ve eşitliğini koruması için birçok önlem alınmış olsa da geleneksel anlayışı değiştirmek, erkek egemen bakışı bireysel ve toplumsal anlamda farklılaştırmak ne yazık ki mümkün olmaz. Bu değişimin gerçekleşmemesinde Giddens şu tespitte bulunur: “Hemen hemen her kültürde ev işleri ve çocuk yetiştirme konularında öncelikli sorumluluk kadınlara aittir, geleneksel olarak erkekler ise ailenin refahını sağlamak ve eve ekmek getirmekle yükümlüdürler” (Giddens, 2008: 514). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte kadınlara toplumsal ve siyasî birtakım hakların verilmesi, toplumda kadınları devlet ve hukuk önünde görünür hale getirirse de toplumsal yaşamda beklenen değişim istenildiği düzeyde gerçekleşmez. Farklı tarihlerde yapılan anayasa ve kanunlarda kadına yönelik pozitif ayrımcılık yapılsa da bu iyi niyetli çalışmalar kadınların şiddete maruz kalmalarına, öldürülmelerine, horlanmalarına, aşağılanmalarına tam olarak engel olamamıştır.

Günümüzde ekonomik özgürlüğünü kazanan, iş hayatında ve toplumsal hayatta erkeklerin var olduğu her ortamda kadınların da kendilerine yer etmiş olmasına rağmen kadınlar, aile hayatında hak ettikleri yeri halen bulamamışlardır. Toplumda en saygın mesleklerde çalışan kadınlar, evde şiddet görmeye, aldatılmaya, ekonomik kazanımlarının erkekler tarafından el konulmasına engel olabilmemiş değillerdir. Modern zamanın kadınlar için avantajları kadar dezavantajları da vardır. Güzellik, bakımlı olmak, başarı, iş toplantıları gibi alanlarda kendisine yer edinen kadın bu defa da erkekler tarafından aldatılmak gibi bir sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Aile yapısının farklı nedenlerle bozulmuş olması, geleneksel ahlak, gelenek görenek, inanç gibi kavramların toplumda gün geçtikçe yitirilmesi erkeklerin aile dışında macera aramaya, kendilerini farklı ortamlarda birlikte oldukları kadınlara yöneltmeye, eşini ise ihmal etmeye yöneltmiştir. Eğitim seviyesi ne kadar yükselirse yükselsin erkekler geleneksel kodlarından kurtulamamış, ahlak, inanç ve toplumsal normları hiçe sayarak kadınları özellikle de eşlerine karşı erkek egemen baskısını devam ettirmektedir. Kadının erkek tarafından bir meta’ olarak görülmesi, ailede ev işlerini yapan bir hizmetçi olarak algılanması dışarıdaki kadınları daha cazip hale getirmekle birlikte eşinin ise kendisini terk etmesi, boşanması fikrini de kabul etmemelerine sebep olmaktadır. Erkeğin ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi, dışarıda kendisine farklı kadınlarla ayrı bir hayat kurması ancak bunun karşılığında eşinin bunu anlayışla karşılamasını beklemesi, eşinin bu durumu kabullenmemesi sonucunda ise şiddet ve ölüme kadar giden bir trajedinin yaşanmasına neden olmaktadır. Böyle bir aile düzeni içerisinde yetişen çocuklar da bu durumun izlerinden hayatları boyu kurtulamamakta anne ve babalarının kaderlerini kendi hayatlarında yaşamaya devam etmektedir.

Erkek çocukların babalarından gördükleri anneye karşı ve kendilerine karşı davranışları, söylemleri onların da ileride aynı davranışlara ve söylemlere sahip olmasına neden olur.

Eğitimin aile içinde başlaması ve babanın rol model olarak alınması erkek çocuklar üzerinde evlilik hayatlarında babalarda babasının yaptığını yapmamak gibi bir düşünceyle başlasa da zaman içerisinde baba rolü çocuk üzerinde de etkili olmaya başlar.

Kız çocuklarının ise geleneksel bir anlayıştan kaynaklanan erkek çocuk istenmesine rağmen kız çocuğun doğması, onları daha doğumlarından itibaren “görünmeyen” bir hale getirmektedir. Babadan erkek çocuklara gösterilen ilginin kız çocuklardan esirgenmesi, kız çocukları üzerinde bir travma oluşturmakta ve babadan görmedikleri ilgi ve sevgiyi eşlerinde aramaları ve eşlerinden beklentileri kendilerine gösterilen şiddeti sineye çekmelerine ve mutsuz hayata katlanmalarına zorunlu kalmalarına neden olur. Kız çocuklarının aynı zamanda namus olarak görülmesi de onların eğitimlerinden toplumdaki statülerine daima erkekler tarafından su-i istimal edilerek bir tehdit unsuru haline getirmektedir.

Kadınların toplumda ve ailede hak ettikleri yeri görmemeleri onları dışarıda mutlu gibi gösterse de psikolojik olarak çöküntü içinde olmalarının başlıca sebepleri arasındadır. Bu durumu fark ederek psikolojik destek alan kadınlar olduğu gibi bu durumu bir kader olarak benimseyen ve sessiz kalan sessiz çığlıklarını duyuramayan yüz binlerce kadın olduğu toplumların kanayan bir yarasıdır.

Gülseren Budayıcıoğlu'nun Hikâyelerinde Kadın

Gülseren Budayıcıoğlu, Psikiyatri doktoru olup kendi alanında karşılaştığı olayları hikâyeye ve romanlar yoluyla topluma iletmeyi görev edinmiş, bu alanda da sesini duyurabilmiş, “görünen kadın” olmayı başarabilmiş, başka kadınlara da yol gösteren bir ışık olmayı başarabilen bir “kadın”dır. Budayıcıoğlu'nun Madalyonun İçi, Günahın Üç Rengi, Hayata Dön, Kral kaybederse, Camdaki Kız, Hayatın Sesi, Hayatın Sesi ve kırmızı pelerin adlı kitapları bulunmaktadır. Bu kitaplardan esinlenerek İstanbullu Gelin, Doğduğun Ev Kaderindir, Masumlar Apartmanı, Kırmızı oda, Camdaki Kız, Yalı Çapkını gibi televizyon dizileri toplum tarafından beğeni ile karşılanmıştır. İstanbullu Gelin adlı televizyon dizisi 2018 Emmy Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Budayıcıoğlu'nun Görünmeyen Kadınlar adlı hikâyeye kitabına aldığı hikâyeler, kendisinden psikolojik yardım almak için gelen kadınların gerçek hayattan alınan olayları anlattığı hikâyelerden oluşmaktadır. Kitapta toplam 24 hikâyeye bulunmaktadır.

2. Ailenin Kadınlar Üzerine Etkisi

2.1. Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, anne baba arasında kavgalar, babanın anneye uyguladığı şiddet ve geçimsizlik eşler arasında huzurlu bir hayatın yaşanmasına engel olması kadar çocuklar üzerinde de derin izler bırakır. Budayıcıoğlu'nun “kader motifi” olarak adlandırdığı bu durum çocukların ileride benzer bir kaderi ister istemez yaşamalarına neden olur.

Budayıcıoğlu'nun hikâyelerinde de genç kadınların kurdukları evlilik hayatında mutlu olamamaları, genel olarak çocukluklarında aile hayatında gördükleri davranış biçimleri ve aile içi şiddetle yakından ilgilidir.

Öteki Evin Işıkları adlı hikâyede, hikâyeye kahramanı Belgindir. Belgin'in erkeklerden uzak durması ve evlenmek istemeyişinin temel nedeni babasıdır. 14 – 15 yaşında evlenen anne ve baba önceleri severek ve birbirlerini isteyerek evlenirler. Dedenin ölmeden önce kendi hayatını anlatarak kendisinin istemeden yaptığı evlilik ve bir hayat boyu bu duruma boyun eğmek zorunda kaldığını söylemesi, oğlunun tek kadınla yaşamak zorunda olmadığı, önemli olanın seveceği ve kendisini mutlu edecek kadını bulması vasiyeti ilerleyen süreçte Belgin'in babası

için bir kaçış noktası olur. Önce eşini aldatır. Sonra aldattığı kadınla birlikte eski ailesinin bulunduğu evin karşısına taşınarak orada mutlu bir hayat sürerken Belgin, kardeşleri ve annesi bu mutlu hayatı pencereden seyretmekle yetinmek zorunda kalırlar. Baba ara sıra eve gelerek anneye çocukları önünde hem tecavüz eder hem de şiddet uygular. Kâbusa dönen hayatta Belgin ve erkek kardeşi hayatta babaları tarafından yok sayılmaktadır. Erkek kardeşini alarak yeni eve götüren baba Belgin'i görmez bile. Belgin hayata sevgisiz ve ilgisiz, istenmeyen bir görünmeyen kadın olarak başlar. Bu hayat Belgin'in travmatik bir hayat başlangıcı yapmasının ve kendisini güvensiz, silik, çekingen ve görünmeyen bir kadın olarak hayata tutunmaya çalışmasına neden olur.

Aile içi şiddetin bir başka örneği Minenur'dur. Babanın kumarbaz, alkolik olması, annesine ve çocuklarına karşı sürekli şiddet uygulaması mutsuz bir çocukluk geçirmesine neden olur. Bu sevgisiz ve ilgisizliği hayatında evlendiği erkekte arayan Minenur, eşinden de cinsel şiddete maruz kalır. O da eşi tarafından bir kadın olarak değer görmeyen, cinsel bir obje olarak görülen, ailede ve toplumda hak ettiği yeri edinemeyen bir kadındır. Eşinden boşanır ve çalışarak hayatta tutunmaya çalışır. Çalışmak onun kendisini ifade edebilmesi ve görünür kılma çabalarının bir göstergesi olarak kendisine az da olsa bir özgüven kazanır.

Aile içi şiddet sadece çalışmayan, okumamış kadınların karşı karşıya kaldığı bir durum değildir. Yaşı ve mesleği ne olursa olsun şiddet her eğitim düzeyinde ve her meslekte görülen ortak bir problemdir. Serçin Öğretmen de bunlardan biridir. Eşi tarafından horlanması, evde bir hizmetçi olarak görülmesi ancak dışarıda mutlu bir hayat profili çizmesi Serçin Öğretmeni bir eşyadan farklı bir şey yapmaz. Serçin Öğretmenin bu duruma düşmesinde, eşinin bu kötü davranışlarını çekmek zorunda kalması onun çocukluk döneminde annesinden şiddet görmesi ve okuldaki başarısızlıklarından dolayı dövmele birlikte eti çürüyene kadar ısırması da travmatik bir başlangıçtır. Babanın pasif kalması, kardeşini bu şiddetten koruması için ona ablalık yapması onu erken yaşta olgunlaştırırsa da mutlu bir evlilik yapmasına sebep olmaz. Bir anlamda bu ortamdan kurtulmak için evlenen Serçin öğretmen benzer bir kaderi yaşamaya devam eder.

Aile içi şiddet önemli bir travmatik olaydır. Ancak şiddetin olmaması sağlıklı bir aile hayatı yaşandığını da göstermez. Şiddetin zaten olmaması gereken aile hayatında aynı zamanda eş ve çocuklara karşı ilgi, sevgi ve hoşgörü de önemlidir. Bu ilgiyi aileden göremeyen Dilara, ilgiyi, sevgiyi dışarıda erkeklerde arar. Evlense de evli olduğunu söylemeyip erkeklerin kendisine karşı ilgi göstermesi ile tatmin olur. Bu da evliliğin sonunu getirir. Aile ilgisini alamayan çocuklar bu ilgi eksikliğini mutlaka bir yerlerden edinmeye çalışır.

2.2. Annelerin Kız Çocuklar Üzerinde Etkileri

Annenin kaderi, çocuklar için bir motif oluşturur. Anneden görülen olumlu ya da olumsuz davranışlar çocuklar üzerinde etkili olur. Her ne yaparsa yapsın eve çok geç vakitlerde de gelsin baba olmadan evde çocuklarına yemek yedirmeyen ve babanın pencerede hep beraber beklenmesi gerektiği söyleyen anne, Selma üzerinde kötü bir başlangıcın çıkış noktasını oluşturur. Annenin eşinin hayranı olması, ilgisizliğe rağmen ondan vazgeçmemesi, reddedildikçe ona daha çok bağlanması annenin de psikolojik bir rahatsızlığını gösterse de bu durumdan yeni psikolojik durumlar üreten de annedir. Selma'nın evlenmesinden sonra bile Selma'nın yanına gelen anne, eskiden olduğu gibi babayı camda, kapıda beklemeye devam eder. Çocuklar onun için hiçbir önem taşımaz. Reddedilmek bu kadında bağlanmayı perçinleyen bir davranış haline dönüşür. Bu düşünce bir kadının daha toplumda kaybolmasına neden olur. Ancak anne ve baba bu durumdan habersizdir ve onlar için de önemli değildir. Selma'nın evlendikten sonra İstanbul'da yaşamının zor olması sebebiyle eşini İstanbul'da çalışmak için bırakıp köyde kalması hep bir bekleme ve bağlılığa neden olur. Evlendikten sonra

da annesinin yanında yaşamaya mecbur kalan Selma, annesini bu makus talihini yaşamaya mecbur kalır. Toplumda Selma'nın bir karşılığı bir değeri yoktur. Yaşadığı hayat bir labirent hayatıdır.

Aile baskısının daha şiddetli olduğu durumlardan biri de anne baskısıdır. Mutsuz Annelerin Mutsuz Çocukları hikâyesinde Pınar, anne ve babasından geçimsizliği nedeniyle ayrılmasından sonra annesinin hayatta kendisinin yapamadığı ve başarısızlıkla sonuçlanan evliliğinin sorumlusu olarak Pınar'ı tuttuğu hikâyede, Pınar ve erkek kardeşi çalışmaya başlasa da annelerinin “çalışıyorsunuz da ne oluyor? Eviniz arabanız mı var?” ithamlarından kurtulamazlar. Sürekli kendisini ön planda tutan, yalnız kalmamak için Pınar'ın çalışmasından bile rahatsız olan anne, Pınar'ın anneye bakmakla yükümlü bir hizmetçi olarak kalmasına neden olur. Ne annesi bu hayatta mutlu olabilir. Ne de Pınar, toplumda istediği statüye, öneme ve değere kavuşabilir. Annesi onu ailede olduğu gibi toplumda da görünmez hale getirir.

Anne ve babaların kaderi çocuklar üzerinde de etkilidir. Budayıcıoğlu'nun “kader motifi” olarak adlandırdığı bu durum, istisnalar olmakla birlikte genellikle çocukların anne ve babasının kaderini yaşamaya iter. Annesinin evlenebilmek için babanın peşinde koşması ve her türlü zorluğa göğüs gererek kendini kabul ettirmesi tek taraflı bir kabulde başlayan ancak bir süre sonra köle hayatına dönen bir durumu ortaya çıkarır. Ayça da annesi ile benzer bir hayat yaşar. Okulda tanıdığı yakışıklı Efe'ye kendisini beğendirmek için yapmadığı kalmaz. Bütün fedakârlığı göstermesine karşın Efe, zaman zaman onunla olmayı tercih etse de Ayça ile evlenmez. Annesinin başardığını Ayça'nın başaramaması onun için kötü gibi gözükse de kaderini değiştirmeyi Efe'nin kendisi ile evlenmemesi nedeniyle başarabilir. Kendi olmaktan vazgeçip başkaları için yaşayan bir kadının toplumda kendini kabul ettirmesi, görünür hale gelmesi de oldukça zordur.

Kız çocuklarının aile içinde yaşadıkları bir başka baskı ise cinsiyet meselesidir. Aile içerisinde kötü niyetli akrabalar tarafından yaşanan tecavüz vakaları kadınların hayatındaki en büyük çıkmazlardan biridir. Kumru karakteri de küçükken anne ve babasından göremediği ilgi ve sevgiyi akrabalarından sürekli eve gidip gelen bir adamın tecavüzüne uğraması ile sonuçlanır. Bu utancı kimse ile paylaşamayan Kumru, bu ahlaksızca tavrı kendinden bile saklayarak bu acıyla yaşamayı tercih eder. Ancak ondaki bu tecavüz travması bir hayat boyu onu erkeklere karşı güvensizliğe sürükleyecektir.

2.3. Ekonomik Sebepler

Bal Tadında Acılar, hikâyesinde Dolunay, görünmeyen bir kadındır. Babasının hapse girmesi ile yokluk çeken aile içinde büyüyen Dolunay, hapisteyken kendilerine muhtaç olan babanın hapisten çıkar çıkmaz annesinden boşanmasına anlam veremez. Bu fakirlikten kurtulmak için psikolojik olarak bilinçaltında zengin bir hayata olan özenç onu Erdal isminde zengin bir ailenin çocuğu ile evlenmek istemesine neden olur. Ancak kendisine para avcısı denmesi, geldiği hayatın zengin aile tarafından istenmemesi onun bu hayalini boşa çıkarır. Statü atlamak için evlenmeyi düşünen ve kendisine onur kırıcı şeyler söylenmesine rağmen o bunları sineye çeker. Ancak sosyal statü farklılığı onun insan olarak bile değer görmemesine, görünmeyen, önemsenmeyen bir kadın olarak kalmasına neden olur.

Çocukluğumu Çaldılar hikâyesinin kahramanı Hüsna, kaderin daha o doğmadan babasının öldürülmesi nedeniyle hayata bir sıfır yenik başlar. Annenin çalışmak zorunda kalması onun bir çocukluk hayatı yaşamasına engeldir. Anne sevgisini de hiç hissedemez. Zor ekonomik şartlar içerisinde yetişen Hüsna, bu fakirlikten dolayı bir erkek arkadaşı olduğunu bile söyleyemez. Ablasının evlenmek istemesini annesine söylediğinde annenin verdiği tepki

Hüsna'nın var olmak için kendisini hazırlamaya çalıştığı dönemde büyük bir engel olarak önüne çıkar. Fakirlik onu görünmez hale getirir.

2.4. Erkek Çocuğu İsteği ve İhmal Edilen Kız Çocukları

Kestiler Kara Saçlarını hikâyesinde Nevres, kız olarak doğmasının acısını çeker. Toplumlarda tarihten kalan yanlış bir anlayış olan erkek evlat isteği, kadınların sevilmemesine, istenmemesine ve horlanmasına sebep olmaktadır. Nevres, erkek olarak doğmadığı için baba tarafından hiç sevilmez, annenin sessiz kalması onun anneannesinin yanında kalmasına neden olur. Nevres, erkek olarak doğarsa da ilk okulda saçları erkek gibi saçlarının tamamen kazıtılması ile karşı karşıya kalır. Kendisi ile dalga geçilmesi, özgüvenini kaybetmesine ve istenmeyen biri olarak toplumda kendisinin konumlandırılmasına neden olur. Bu travmatik olay onun erkeklere karşı hep bir önyargı ile yaklaşmasına ve evlenmek istememe eğilimine sürükler. Erkek olarak doğmaması, yaratılıştan gelen ve kendi seçimi olmayan bu durumun bir hayat boyu ezikliğini yaşamasına ve çocukluğunda yok sayılan biri olmasının başlıca sebebidir.

Kız olarak doğmanın acısını yaşayan bir diğer kahraman ise Zerrin'dir. Erkek isteyen baba, kız çocuğu olunca aldığı çikolatayı eve gelene kadar kendisi yer ve Zerrin'e yenmiş çikolatanın ambalajını verir. Annesinin boşanması ve üvey baba ile bir hayat geçirmeye başlayan Zerrin, katı disiplin kurallarının uygulandığı dede evine annesinin ve kendisinin dönmek istememesi nedeniyle üvey baba ile olan mutsuz hayata katlanmak zorunda kalır. Ailede göremediği sevgiyi erkek arkadaşı arayan Zerrin, bu defa da erkeklerin kendisini sadece cinsel bir obje olarak görmesi nedeniyle sonuçsuz kalır.

2.5. Dış Görünüm Problemi

Fizikî olarak görünüm de kadınların toplumda karşılaştıkları ötekileştirme ve görünmez kılma davranışlarının bir sebebidir. Yara Bandı hikâyesinde Ceylan, şişman bir kadın olarak hayattan beklediğini bulamaz. Erkek arkadaşı olsa da bütün duygularını onda yaşamak istemesi, ailesinden göremediği ilgiyi onda araması, sevmek, sevilme istemesi şişman olması nedeniyle erkek arkadaşı tarafından oyalanması ile karşılık bulur. Şişman olması nedeniyle erkek arkadaşı onun olmadığı ortamlarda onunla dalga geçer. Bu davranış onu erkeklere karşı güvensiz hale getirir. Evlendiğinde yine kendisini kabul ettirmek, görünür kılmak için gösterdiği çaba başlarda mutluluk getirir de zamanla onun da evinde hapis hayatı yaşamasına, beklediği ilgiyi, sevgiyi görememesine engel olamaz. Şişmanlık nedeniyle bir kurtuluş olarak gördüğü ve ilk fırsatta kendisi ile evlenmek isteyen erkeğin teklifini kabul eden Ceylan, bu makus talihinden kurtulamaz. Fedakârlık, onu sevilen biri haline getirmediği gibi aciz bir hale düşürür, kendisini göstermek için harcadığı tüm çabalar sonuçsuz kalır.

Fizikî görünümünden dolayı baskı altında kalan diğer bir kahraman ise Fatoş'tur. Fatoş'un 1.35 olan boyu çevresinde sürekli bir aşağılama ile karşılaşmasına neden olur. Öncelikle özürlü olarak görülen Fatoş, baba tarafından dışlanır ve baba ilgisine, şefkatine muhtaç bir halde büyür. Kardeşlerinden ayrı tutulması, aile içinde sürekli itilip kakılması onu İlahî kaderin bir sınavı ile karşı karşıya bırakır. Annesi elinden geldiğince sahip çıkmaya çalışsa da babanın tavırları onu mutsuz etmeye, kaybolmaya neden olur. Çalışma hayatında kendisine yer edinmeye, bu eksikliğini çalışarak iş hayatında kendisini olduğu gibi kabul eden insanlarla birlikte mutlu hissetmeye çalışan Fatoş, bir var olma mücadelesi içerisinde.

2.6. “El âlem Ne der?” Anlayışının Etkisi

Kadınların maruz kaldığı diğer bir baskı türü ise “el âlem ne der?” baskıdır. Kendisi olamayan ve sürekli başkaları ile kıyaslanarak, başkalarına göre yaşamak zorunda kalan kadınlar bir türlü kendi olmayı başaramazlar. Söylenenler, kadınların üzerinde görünmez bir baskı oluşturur.

Konuşmayan toplum, bakışlarıyla, dedikodu ile kadınları yıpratırlar. Kadınlar bu durumda farkında olarak ya da olmayarak sürekli bir “Ben kimim?” sorusunu kendilerine sormaktan ve buna bir cevap aramaktan kendilerini alamazlar. Akay da bu kahramanlardan biridir. Sevilme ve kabul görmek isteyen Akay, aileden başlayarak sürekli olarak “el âleme” göre yaşamak zorunda kalır. Kendisini kurtarmak için üniversiteye giden ve yurttan kalan Akay, ailenin kurduğu baskı ve “el âlem” baskısından bu şekilde kurtulmaya çalışsa da çocukluğundan beri üzerinde oluşturulan travmatik baskı hayatında derin izler bırakır.

Kız çocuklarının üzerinde “el âlem ne der?” baskısına maruz kalan bir diğer kahraman da Narin’dir. Aile apartmanında yaşayan Narin, adı gibi narin bir hayat yaşamaz. Yenge başta olmak üzere ailenin tüm bireyleri onun bir birey olarak kendisini ifade etmesine izin vermez. Sürekli müdahale edilen Narin, “el âlem ne der?” baskısı altında büyür. Bu baskı ile kendini ifade edemeyen ve çekingen, ürkek, korkak bir duruma sürüklenen Narin, bu defa da “senden bir şey olmaz.” baskısı altında kalır. Kadınların görünmemesi için öncelikle aile, kadınları görünmez hale getirmektedir.

“El âlem” ne der baskısının bir başa türü de kardeşler arasında en büyük olmaktır. Binnur abla olarak kardeşlerinin hem bakımından hem de onların suçlarının kendisine atılmasından ve sürekli ondan bir şeyler beklenmesinden dolayı mutlu bir çocukluk hayatı yaşamasına engeldir. Hukuk okumasına rağmen bu travmatik durumdan kurtulamaz. Anne baba, çocuk sahibi olarak aile nüfusu artırmakla birlikte kendi yapmaları gereken görevleri büyük olan çocuğun üzerine yüklemeleri onlarda bir baskı oluşturduğu gibi kendilerini ifade etmelerine engeldir. Kardeşlerin ön planda tutulması Binnur’un kaybolmasına, görünmemesine neden olur.

Peyman küçükken anne ve babası tarafından başka bir anne ve babaya verilen bir kadındır. Bu gerçeği çok sonra öğrenir. Yardımsever bir kimliğe sahip Peyman, üvey evlat olmanın burukluğunu ve insanlara olan güveninin kaybetmesini kendisinden saklanan bu gerçek yüzünden yaşar. Üvey annesinin sürekli hasta olması bu gerçeğin üzerine hayatı daha da çekilmez hale getiren unsurlardan biridir.

2.7. Üvey Olma Sorunu

Ailelerin ekonomik sebeplerden dolayı çocuklarını para karşılığı satması ise toplumun onulmaz yaralarından biridir. Kader’in daha doğmadan babası tarafından bir aileye satılmak üzere pazarlık yapması ve bunu Kader’in doğduktan sonra öğrenmesi hayata olan güvenini sarsan temel nedenlerden biridir. Anneannenin durumu öğrenmesi ile bu durumdan kurtulan Kader, en ilgiye muhtaç olduğu doğumundan itibaren iki ay içerisinde annesi tarafından bile kabullenilmemesi İlahî kaderin bir tecellisidir. İki ay sonra anne onu kabul etse de babanın evi terk etmesi kötü başlayan hayatı Kader için daha da zor hale getirir. Annesinin bir çıkış noktası olarak evlenmeyi düşünmesi ama bu evliliği evli bir adamla gerçekleştirmesi adeta metres hayatı yaşaması, ondan ayrıldıktan sonra ise birçok erkekle ilişki yaşamayı başlaması Kader’in hayatının travmasıdır. Annesinin ilgi göstermediği, sevgisini kışkırdığı Kader, anne mağduru olarak zaman gelir kolu kırılıncaya kadar dövülmesine neden olur. Annesinin en sonunda bir adamla evlenmesi aile içi geçimsizliği devam ettirse de Kader’i bu olayların dışında tutar. Annesinin dayısını öldürmesi ile hapse girmesi ile birlikte Kader, üvey babanın olabildiğince şefkati ve ilgisi ile yetişmesine neden olur.

2.8. Sosyal Medyanın Kadınlar Üzerindeki Etkisi

Ebe olarak çalışan Kübra, beş çocuklu bir ailenin en küçüğüdür. Büyük kardeşler nedeniyle sessiz ve çekingen bir karaktere bürünen Kübra, evde göremediği ilgiyi eşinden bulmak ister. Çocuklara ve kendisine karşı ilgisiz olan baba sürekli oğluna ve kendisine şiddet

uygulamaktadır. Evde televizyon ve telefonu ile vakit geçiren ailesine zaman ayırmayan eşinden boşanan Kübra, aldatıldığını fark etse de bu duruma göz yummayı ve sineye çekmeyi tercih ediyor. Aile bilinciyle hareket eden Kübra'nın sonuçsuz kalan bu çabası ayrılıkla sonuçlanır. Yeniden evlenerek kendisine yeni bir hayat kurmak isteyen Kübra'nın hayatta tek amacı önemsenmek ve eşi tarafından da görülmeğidir.

Hikâye kahramanlarından Sezen de sosyal medya mağdurudur. Evde eşinden hiçbir ilgi görmeyen, onun evdeki ihtiyaçlarını karşılayan bir hizmetçi gibi çalışan Sezen eşinin telefon ve televizyon arasında gidip gelen ev hayatında kendisine bir yer bulamaz. Kendisini bir zamanlar televizyon dizisi olan öldükten sonra ruhu ile var olan Ruhsar karakterine benzeten Sezen, kitapta görünmemenin ne demek olduğunu güzel bir somut örnekle açıklıyor. Ancak evde bir "hiç", bir "hizmetçi" gibi muamele gören Sezen eşi ile katıldığı toplantılarda eşini temsil eden mutlu bir kadın rolünü oynamak zorundadır. Erkekler evde ve dışarıda farklı roller üstlenerek kendilerinden başka kimseye önem vermeyen bir bencillik içerisinde.

2.9. Eşlerin Kendi Ailelerine Bağlı Olmaktan Doğan Sorunlar

Eşlerden birinin kendi ailesine çok bağlı olması ve evlendikten sonra da bu bağlılığı devam ettirmesi ancak kendi ailesine önem vermemesi, aynı ilgiyi ve bağlılığı kendi ailesine eşinden de beklemesi mutlu bir yuva kuramamanın nedenlerinden biridir. Avukat olan Ziyet Hanım'ın yine avukat olan eşi ile yaşadığı problem de budur. Ailesine karşı hiçbir ilgi ve sevgi göstermezken ailesi için canını verecek kadar ilgilidir. Gün boyunca iş hayatı ve kalan vakitlerde kendi ailesine zaman ayıran eş, kendi evinde eşine karşı bir ilgi göstermez. İlgisiz, sevgisiz kalan eşin ise anne ve babasının kendisine sahip çıkmaması onu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirir. Evlense de ailesinden başka hiç kimseyi görmeyen eşler, özellikle erkekler tarafından fark edilmeyen, görülmeyen kadınlar kendilerini yalnız ve görünmez hissetmeye mahkûm kalırlar.

Sefanur da eşinin ailesine bağlı olduğu ve ailesinden başka kimseyi görmediği bir hayatın kurbanıdır. Annesinin babası tarafından sürekli şiddetle karşı karşıya kalması çocukluk hayatında aile sevgisinden mahrum kalmasına neden olur. Ancak evlendikten sonra eşinin kendi ailesine bağlı olması bir umut Sefanur'un kendi anne babasından görmediği ilgi ve sevgiyi onlardan beklemesini bir umut olarak görse de bu defa da kayıncıvalidesi daha acımasızdır. Onu sadece hizmetçi olarak görür. Sefanur'un kitaptaki diğer kadınlardan ayrılan bir özelliği ise el işi yaparak önce çevresine daha sonra dükkân açarak bunu bir ticari hale dönüştürmüş olmasına rağmen eşinin işini bırakarak dükkânın başına geçmesi, kötü bir sonun başlangıcını oluşturur. Dükkân iflas eder. Eşinden ayrılarak yeniden hayata tutunmaya çalışan Sefanur, Belediye'nin açtığı kurslarda gerekli eğitimleri alarak aynı konuda eğitim verecek bir seviyeye ulaşır. Kitaptaki hikâyeler içerisinde her şeye ve herkese rağmen kendisini görünür kılmayı başarabilen tek kadın Sefanur'dur.

Kıskançlık, aile temellerini sarsan ve hatta ailenin yıkılmasına neden olan sebeplerden biridir. Yerinde ve gerektiği kadar olan kıskançlık anlaşılabilir olsa da yersiz ve gereğinden fazla güvensizlikten kaynaklanan bir kıskançlık hayatı çekilmez hale getirir. Bahar, bu çekilmez kıskançlığın kurbanlarından biridir. Her gün kahvede birlikte oyun oynadığı en samimi arkadaşının bir gün eve gelip eşine hâl hatır sormasından kıskançlık duyan eş, hayatı Bahar'a zindan eder. O adamla tekrar görüşmek bir tarafa adamın evinin bulunduğu caddeden bile geçmesine izin vermeyen kadar ileri giden bir kıskançlık eşler arasındaki güveni bozar. Bahar'ın eşinin kuzeninin kanser hastası olması ve ağırlaşması üzerine onu arayıp konuşmasının iyi olacağını söylemesi bile kıskançlık meselesi haline gelir. Eşinden zaman zaman şiddet de gören Bahar, bu durumu "Ara sıra döver, ama o kadar çok değil" cümlesi ile

içselleştirmiş ve birey olarak kendisini var etmeyi, görünür olmayı hiç düşünmemiştir. Kadınlar için ailenin bekası için görünmemek bazen kadınların yanlış bir tercihi de olabilir.

3. Sonuç

Budayıcıoğlu, hayatın değişik kesimlerinden farklı hikâyelere sahip kadın kahramanların yaşadığı olayları tüm gerçekliği ile ve sebepleri ile ortaya koyar. Öncelikle kadınların Budayıcıoğlu'na gelmeleri ondan görünür kılmak için ne yapacakları konusunda bilgi alabilmektir. Kız çocukları genellikle annelerinin kaderini yaşar. Kader Motifi olarak da adlandırılan bu durum kız çocuklarının, babalarının annelerine nasıl davrandığı ile yakından ilgilidir. Eşine ve çocuklarına şiddet uygulayan baba, aile içerisinde bir terör ve korku havası oluşturarak kız çocuklarının hayatlarında derin izler bırakır. Babaya tepki gösteremeyen annelerin ise bütün hıncını çocuklarından almaları bu anlamda hikâyelerde en az babalar kadar anneleri de acımasız yapmaktadır.

Babaların evde eşlerine öncelikle bağlı olmaları ancak hangi meslekten olursa olsun, eşi çalışsın ya da çalışmasın erkeklerin evde eşlerini bir hizmetçi olarak görmeleri, dışarıdaki kadınların kendilerine daha cazip gelmesi eşlerinden boşanarak yeni tanıştıkları kadınlar ile bir evlilik kurmaları ve çocuklara karşı tamamen bir ilgisizlik içerisinde olması travmatik büyümenin sebeplerinden biridir. Hikâyelerde kadınlar ailede fark edilmedikleri, görünmedikleri, şiddet gördükleri, şiddete maruz kaldıkları için kendilerinde bir özgüven eksikliği hayatları boyu peşlerini bırakmaz. Aileden göremediği şefkati, ilgiyi, sevgiyi dışarıda arayan kadınların aslında tam olarak derdi fark edilmek, kabul görmek ve görünür olduklarını ispat edebilmektir.

Kız çocuklarının önemli bir problemi ise kız çocuk olarak doğmalarıdır. Geleneksel bir bakış olarak erkeklerin kendi soylarını devam ettirmek için erkek çocuk istemeleri ama bunun sonucunda kız çocuğunun doğması kötü başlangıcın hor görülmenin, yok sayılmanın, görülmemenin nedeni olur. Kaderin kız olarak doğmalarını istediği “kadın insanlar” hayatları boyu aileleri tarafından bu ilahî takdiri kabul edemezler. Bu da kadınların kendilerini toplumda kabul ettirmeleri için bir süre sonra kendilerinin de bunu bir eksiklik olarak görmeleri nedeniyle erkeklere karşı gereğinden fazla fedakârlık göstermeyi, şiddeti kabullenmeyi, normalleştirmeyi ve içselleştirmeyi beraberinde getirir.

Aile içinde anne babanın göstermediği ilgi ve sevgi yakın akraba çevresinde art niyetli erkekler tarafından istismar edilebilir. Öncelikle ilgi, sevgi ve şefkatle başlayan bu yakınlaşma taciz ya da tecavüzün bir ön hazırlığı niteliğindedir. Bu gibi durumlarda kadınlar çaresiz kalmakta ve söylese kendinin suçlu bulunacağını düşündüklerinden kendi kabuklarına çekilmeyi ve görünmemeyi tercih etmelerine neden olur.

Aile yaşantısında da kadın ister çalışsın isterse çalışmasın evde aile içi hizmetlerin görülmesi, çocuklarla ilgilenilmesi doğal vazifeleri olarak görüldüğünden bu erkekler tarafından evdeki eşlerin hizmetçi ya da köle gibi algılanmalarına dışarıda bakımlı kadınların daha cazip gelmesi sonucunda da aldatma olaylarının yaşanmasına neden olmaktadır. Kadının kendini ifade edebilmesi, görünür olabilmesi için erkek tarafından da önce insan sonra kadın olarak görülmeleri ile gerçekleşebilir.

Fizikî olarak da kadınlar her zaman erkeklerin kendilerinden beklentilerini karşılayabilmeleri gerekmektedir. Ev işlerinin ağırlığı altında kendine yeterince zaman ayıramayan kadın, yorgun ve bitkin haldeyken erkeğin sosyal medyada gördüğü kadınlara benzemesi mümkün değildir. Ancak ne yazık ki bu da aldatmanın geçerli bir sebebi olarak görülür. Toplumda kadın olmak birçok anlamda zordur. Budayıcıoğlu'nun hikayelerindeki kahramanları incelediğimizde kendisinden kaynaklanmayan ve kader motifi ile örülü hayatlarında erkeklerin kendilerini

görmemesi mutsuz aile hayatlarına ya da aldatma ve boşanma ile biten sona götürmektedir. Kadınların toplumda hak ettikleri yeri bulabilmeleri öncelikle ekonomik özgürlüklerini ele almaları ve bunu eşlerine vermemeleri, öncelikle kendi fedakârlık ve anlayışlarının karşısında bir teşekkür, takdir görmekle birlikte aynı fedakârlığa karşı aynı fedakârlığı erkeklerden de beklemeleri ve bunu da erkeklerin gerçekleştirmesi ile mutlu aileler kurulabilir.

4. Kaynaklar

Ağaoğlu, Ahmet (1985). *İslamiyet'te Kadın*, Çev. Hasan Ali Ediz, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, s. 54.

Angela Howard-Zophy, Francis M. Kavenik (1990). *Handbook of American Women's History*, New York: Garland Press, s. 187.

Feyzioğlu, Turhan (1986). "Atatürk ve Kadın Hakları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.6 s. 586–587.

Giddens, Anthony (2008). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Hassan, Ümit (1987). "Düşünce ve Bilim Tarihi: Osmanlılık Öncesinde Türklerin Kültür Kökenine Bir Bakış," *Türkiye Tarihi*, C. I, Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınları, s. 330–350.

Karal, Enver Ziya (1980). "Atatürk ve Kadın Sorunu," Atatürk ve Devrim Konferans ve Makaleleri, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, s. 118.

Şenel, Alâeddin (2024). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 11. B., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 15–24.

**FERDİNAND HODLER’İN BAZI ESERLERİNDE BUNALIM, YALNIZLIK,
HASTALIK VE ÖLÜM İFADELERİNİN TİNSEL VE BİÇİMSEL AÇIDAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Doç. Dr. Fahrettin GEÇEN¹, Banu DAVUN²

¹ İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,

ORCID ID.0000-0002-0787-7505

**² Dr. Öğretim Üyesi T.C. Aksaray Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Güzel
Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim İş Öğretmenliği Ana Bilim Dalı.**

Orchid No: 0000- 0002 -2924 -2789

ÖZET

Birçok sanatçı belirli bir üslupla, kendine has sanatsal duruşuyla eserler üretmektedir. Sanatçıların üslupsal ve biçimsel tavırları; tema ya da biçimle sınırlı olabilirken hem tema açısından hem de biçim açısından kendi has formunu da temsil edebilmektedir. Sanatçılar, anlatmak istedikleri konuyu hem görsel ifadeyle hem de görsel ifadeyi güçlendiren biçimsel formlarla da yapma yolunu tutabilmektedir. Bu şekilde yol izleyen sanatçılardan bir tanesi de İsviçreli sanatçı Ferdinand Hodler’dir. Sanat aynı zamanda sanatçının yaşamının bir göstergesi de olabilmektedir. Sanatçılar yaşamları boyunca karşılaştıkları her olay, durum ve imgeden etkilenmektedirler. Ferdinand Hodler’de yaşamı boyunca zor ve acı günler yaşamıştır. Hodler sanatla uğraşmaya başladıktan sonra eserlerine kendi ruh halini yansıtmayı başarmıştır. Araştırmanın amacı kendine has üslubuyla duygularını hem biçimsel hem de tema açısından eserlerine yansıtan sanatçı Ferdinand Hodler’in bazı eserleri üzerinden tema biçim ilişkisini veriler ışığında açıklamaktır. Araştırmanın önemi ise Hodler’in eserlerinde uyguladığı biçimsel ve temasal tavırların birçok sanatçı örneklemeyle benzeşmesinin göz önüne koyulmasıdır. Araştırma Nitel araştırma yöntemiyle yapılmış olup verilere ulaşmak için literatür taramasına gidilmiştir. Araştırmada sanatçının hüznün, yalnızlık, ölüm gibi duyguları anlatan eserlerinden 4 tanesi ele alınarak amaçlı örnekleme seçimine gidilmiştir. Belirlenen eserler betimsel resim analizi yolu ile irdelenerek amaçlanan araştırma konusu irdelenmiştir. Araştırmanın sonucunda; sanatçının biçimsel ve tekniksel yollarla hüznün, bunalım, ölüm gibi duygu ve durumların aktarılmasını eserlerinde güçlendirdiği görülmüştür. Ayrıca bu duygu durumlarını hem hareket hem duruş hem de biçimsel çizim açısından ifade ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ferdinand Hodler, Hüzün, Bunalım, Yalnızlık, Ölüm, Tinsel

ABSTRACT

Many artists produce works with a certain style, with their own unique artistic stance. The stylistic and formal attitudes of the artists; While they may be limited to the theme or form, they can also represent their own unique form both in terms of theme and form. Artists are able to take the path of making the subject they want to tell both with visual expression and with formal forms that strengthen visual expression. One of the artists who followed the path in this way is the Swiss artist Ferdinand Hodler. Art can also be an indicator of the artist's life. The artist is influenced by every event, situation and image he encounters throughout his life. Ferdinand Hodler has experienced difficult and painful days throughout his life. After Hodler started art,

he managed to reflect his own mood in his works. The aim of the research is to explain the theme form relationship in the light of the data created through some of the works of the artist Ferdinand Hodler, who reflects his feelings both formally and in terms of theme in his works with his own unique style. The importance of the research is to take into account the similarity of the formal and content attitudes applied by Hodler in his works with many examples of artists. The research was conducted by qualitative research method and literature search was conducted to reach the data. In the research, 4 of the artist's works describing emotions such as sadness, loneliness, death were taken into consideration and a purposeful sample selection was made. The determined works were examined by means of descriptive picture analysis and the intended research subject was examined. As a result of the research; it has been seen that the artist strengthens emotions and situations such as sadness, depression, death by formal and technical means. It has also been understood that he expresses these emotional states both in terms of movement, posture and formal drawing.

Keywords: Ferdinand Hodler, Sadness, Depression, Loneliness, Death, Spiritual

1. Araştırmanın amacı:

Soyut dışavurumcu sanatçı Ferdinand Hodler'in bazı eserleri üzerinden tema biçim ilişkisini ortaya çıkarmaktır.

2. Araştırmanın Önemi:

Sanatçıların kullandıkları biçimsel ifadelerle anlatmak istedikleri konuları güçlü bir şekilde ifade etme biçimlerinin göz önüne serilmesi açısından bir örneklem olarak önemlidir.

3. FERDİNAND HODLER KİMDİR?

39 Fotograf unbekannt, Hodler in Bad Heustrich beim Malen des Niesens, August 1910, Sammlung Jura Brüscheiler

(Bätschmann ve Müller, 1987: 32)

İsviçreli bir sanatçı olan Hodler sembolist, dışavurumcu ve gerçeküstücü eserleriyle tanınmaktadır. Sanatçı 1853 yılında Bern'de doğmuştur. Sanatçının babası bir marangozdur. Hodler babasını ve iki kardeşini verem hastalığından kaybetmiştir. Babası öldükten sonra annesi ikinci evliliğini bir ressam ile yapmıştır. Hodler 14 yaşındayken annesini de verem hastalığından kaybetmiştir. Üvey babasının sanatçılığından etkilenen sanatçı üvey babasının yönlendirmesi sonucu sanat eğitimi de almıştır.

18 yaşında Cenevre'ye giden sanatçı Gerçeküstücü portreler yapmış ardından Madrid ve İsviçre'de çeşitli seyahatler yapmıştır. Bu seyahatler sırasında dağlık alanlardan etkilenerek

manzara resimlerine yönelmiştir. Hodler, özellikle Alp manzara resimleri çizmiştir. Manzara resimlerini bir gelir aracı olarak kullanan Hodler turistlere resimler yapmıştır.

Sanatçının sanatçı kimliğinin oluşmasında yaşanmışlıklarının büyük yeri vardır. Hodler küçük yaşta birçok acı yaşamış ve bu acılar yaşamının kalan kısmında çeşitli olaylarla sanatçıyı takip etmiştir. Kendisinde oluşan olumsuz psikoloji, eserlerinde de kendini göstermiştir. Yaptığı figür çalışmalarında donuk, mutsuz ve yalnızlık duygularını yansıtan resimler yapmıştır. Sanatçı yaşamının sonuna doğru akciğerden ödem olmuş, ve bu hastalığından ötürü ölmek istemiştir. Sanatçı 1918 yılında Genevre’de ölmüştür.

(<https://bayayi.com/ferdinand-hodler-otoportre/>; <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-h/hodler-ferdinand/ferdinand-hodler-biyografi-1853-1918/>)

4. Ferdinand Hodler’in Bunalım, Yalnızlık, Hastalık, Ölüm Duygu ve Durumlarını Anlatan Eser Örneklerinin İrdelenmesi

4.1. Ferdinand Hodler’in Bunalım, Yalnızlık, Hastalık, Ölüm Duygu ve Durumlarını Anlatan ‘Hayatın Yorgunluğu’ Adlı Eserinin İrdelenmesi

Görsel 2: Ferdinand Hodler, Hayatın Yorgunluğu (Die Lebensmiden), Sanat, Kültür ve Tarih Vakfı, Küsnacht, 1892. (Bätschmann, 1986:368).

Yatay ve kapalı kompoze edilen bu eserde oturan 5 figür yer almaktadır. Figürlerin tamamının başı eğiktir. Resim kahverenginin tonlarında monokrom etkiyle etüt edilmiştir. Resimde göze çarpan figür ortadaki figürdür. Bütün figürler ellerini kenetleyip bağlayarak oturmaktadır. Diğer figürlerden farklı olarak ortadaki figür kollarını yanlara salmıştır. Yine bütün figürler sakallıdır ortadaki figür sakalsızdır. Bütün figürlerin başı cephede görünürken ortadaki figürün başı görsele göre hafif sağ aşağı iniktir. Ortadaki figürün vücudunun bazı yerleri (bacak, üst gövde) açıkken diğer dört figürün vücutları kapalıdır. Bütün figürlerin yüzleri donuk ve mutsuz görünmektedir. Tüm bu göstergelere bakıldığında beş figürün yan yana olmasına rağmen yalnız ve mutsuz oldukları anlaşılmaktadır. Bütün figürler yan yana ve simetrik. Vurgu ortadaki figürde yoğunlaşmakta sağında ve solunda yer alan çiftli figürler kendi aralarında simetrik etki oluşturmaktadır. Bu simetrik etki resimde durağanlık meydana getirmektedir. Resmin monokrom ve soğuk etkiyle verilmesi de psikolojik açıdan olumsuz bir duygu vermektedir. Figürlerin birbirleriyle iletişim kurmaması, ortadaki figürün başının eğik olması, yalnızlığı, bunalımı ve yorgunluğu hissettirmektedir. Diğer figürlerin ayaklarının yan yana, ellerinin bağdaştırılarak, vücut duruşlarında da yorgunluk hissi verilerek çizilmesi izleyicide olumsuz bir his oluşmasına neden olmaktadır.

4.2. Ferdinand Hodler'in Bunalım, Yalnızlık, Hastalık ve Ölüm Duygu ve Durumlarını Anlatan 'Hasta Yatağında Valentine Godé-Darel' Adlı Eserinin İrdelenmesi

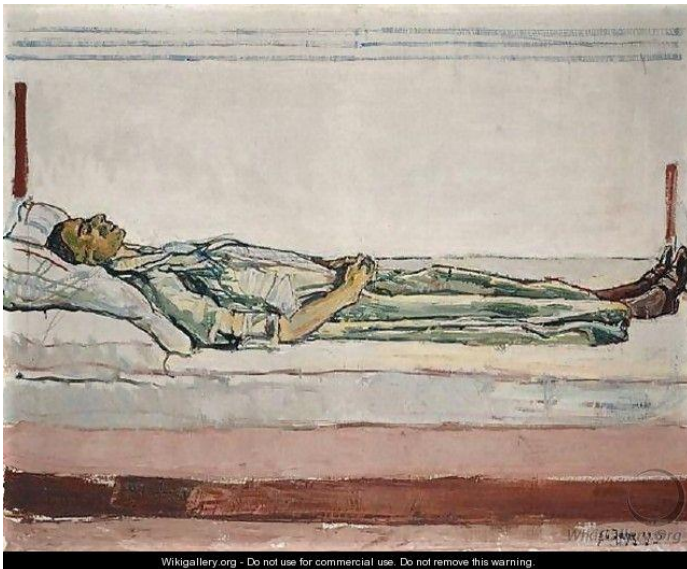

Görsel 3: Ferdinand Hodler, Hasta Yatağında Valentine Godé-Darel , 1914, tuval üzerine yağlıboya (https://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Hodler)

Yatay ve açık kompoze edilen bu eserde yatakta hasta sırtını yastığa yaslamış yatan bir kadın imgesi yer almaktadır. Figürün portresi ayrıntılı verilerken diğer alanlar daha çok lekese ve çizgisel verilmiştir. Böylelikle vurgu portreye yönelmiştir. Kadın başını hafif geriye doğru uzatmış gözleri kapalı ve ağzı hafif açıktır. Yüzünden çektiği rahatsızlığın acısı ve kendisinin yaşadığı psikolojik olumsuz duygu hissedilmektedir. Sanatçı çalışmasını monokrom bir etkiyle vermiştir.

34

4.3. Ferdinand Hodler'in Bunalım, Yalnızlık, Hastalık ve Ölüm Duygu ve Durumlarını Anlatan 'Ölüm' Adlı Eserinin İrdelenmesi

Görsel 4 : Ferdinand Hodler, Ölüm, TÜYB, 1915

(https://www.wikigallery.org/wiki/painting_238377/Ferdinand-Hodler/Death)

Hodler 'Ölüm' adlı bu eserini yatay kompoze etmiş ve kapalı kompozisyon uygulamıştır. Sanatçı figürün portresini belirgin ve hissedilir şekilde etüt etmiştir. Sanatçı resimde yatakta uzanmış bir ölü figürü resmetmiştir. Figüre ve figürün bulunduğu alana bakıldığında bir hareketsizlik donukluk ve hüznün ortamı hissedilmektedir. Bu hissi sanatçı hem hareketle hem vurguyla hem resme verdiği monokrom etkiyle hem de resim görselindeki sadelikle hem de çizgisel etkiyle vermiştir.

4.4. Ferdinand Hodler'in Bunalım, Yalnızlık, Hastalık ve Ölüm Duygu ve Durumlarını Anlatan 'Sonsuzluğa Bakış' Adlı Eserinin İrdelenmesi

Görsel 5: Ferdinand Hodler Sonsuzluğa Bakış, 68x49 cm, TÜYB
(<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-h/hodler-ferdinand/ferdinand-hodler-sonsuzluga-bak-11214/>)

Dikey kompoze edilen bu eserde monokrom etki, renklerin yoğun kullanılmamasından hissedilmektedir. Monokrom etki resimde yer alan sıcak renklere rağmen soğuk bir etki verilmesine neden olmaktadır. Resimde hüznün duygu aktarımını en çok etkileyen şeylerden bir tanesi de monokrom etkinin verdiği soğukluk etkisidir. Figürün başının cephede yukarı doğru hafif sola meyletmiş şekilde çapraz duruşu bir hüznün, bunalımın ve burukluğun göstergesi olmaktadır. Ayrıca figürün yüzündeki donuk ifade resimde soğuk etki yaratmaktadır.

5. YÖNTEM:

Araştırma Nitel araştırma yöntemiyle yapılmış olup verilere ulaşmak için literatür taramasına gidilmiştir. Araştırmada sanatçının hüznün, yalnızlık, ölüm gibi duyguları anlatan eserlerinden 4 tanesi ele alınarak amaçlı eserler seçimine gidilmiştir. Belirlenen eserler betimsel resim analizi yolu ile irdelenerek amaçlanan araştırma konusu irdelenmiştir. Araştırmanın evrenini Ferdinand Hodler, oluşturmakta örneklemini sanatçının 4 eseri, sınırlılığını ise sanatçının 4 eserinde hüznün, yalnızlık, ölüm gibi durum ve hislerin resimdeki biçimsel özelliklerle ilişkilendirilmesi ve karşılaştırılması oluşturmaktadır.

SONUÇ

Sanatçı hüznün, yalnızlık, korku gibi temaları içeren resimlerinde genelde soğuk renkler kullanmıştır. Bazı resimlerinde sıcak renkler kullansa da soğuk renk baskınlığı ile monokrom etkiler oluşmuştur. Eserlerdeki soğuk ve monokrom etkiler psikolojik açıdan olumsuz hisler meydana gelmesine sebep vermiştir. Sanatçının yaptığı tüm eserler donuk yüzlü ve durağan hareketli görünümündedir. Bu görünümün yine olumsuz duyguların oluşmasına neden olmuştur. Sanatçı bazı eserlerinde simetrik tekrarı sık kullanmıştır. Simetrik tekrar resimde hareketlenmeyi zayıflattığından olumsuz duygu ve durumların anlatımında destekleyici bir unsur haline dönüşmüştür. Hodler resimlerinde vücut dilini iyi kullanmıştır. Vücutlardaki rahatsızlık belirtisi oluşturacak hareketler çizimlerle verilmiştir (Örneğin hastanın uzanması,

figürün başını eğmesi ya da geriye doğru üzüntülü şekilde hareket ettirmesi gibi). Sanatçı birçok eserinde kontör çizgiler aracılığıyla ve resmin belirli kısımlarını boyamayarak yada lokal etkilere yakın bırakarak anlatmak istediği duygunun yoğunluk gösterdiği alanlara özellikle portrelere yoğunlaşarak vurgu alanını güçlendirmiştir.

KAYNAKÇA

Bätschmann, O., & Müller, P. (1987). Das Landschaftswerk von Ferdinand Hodler. *Ferdinand Hodler Landschaften. Herausgegeben vom Schweizerischen Institut für Kunstwissenschaft, Zürich.*

<https://bayaiyi.com/ferdinand-hodler-otoportre/>

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hodler-ferdinand/ferdinand-hodler-biyografi-1853-1918/>

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Bätschmann, O., & Müller, P. (1987). Das Landschaftswerk von Ferdinand Hodler. *Ferdinand Hodler Landschaften. Herausgegeben vom Schweizerischen Institut für Kunstwissenschaft, Zürich.*

Görsel 2: Bätschmann, O. (1986). Die Symmetrien von Ferdinand Hodler.

Görsel 3: https://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Hodler

Görsel 4: https://www.wikigallery.org/wiki/painting_238377/Ferdinand-Hodler/Death

Görsel 5: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hodler-ferdinand/ferdinand-hodler-sonsuzluga-bak-11214/>

F.M.DOSTOYEVSKİNİN “CINAYƏT VƏ CƏZA” ROMANINDA PSIXOLOGİZM

Aynur BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

XÜLASƏ

F. M. Dostoyevski bütün əsrlərin sevimli yazıçısı, böyük korifey, unudulmaz şəxsiyyətdir. Əsərlərində XIX əsr rus həyatının real mənzərəsini əks etdirmiş dahi sənətkarın yaradıcılığının zirvəsi “Cinayət və cəza” əsəridir. Məqalədə romanda psixologizmin ifadə imkanları, Raskolnikovun dərin psixoloji aləmi, daxili iztirabları təhlil obyektinə çevrilmişdir. Dostoyevski əsas personajın xarakterini və davranış motivlərini daha dolğun üzə çıxarmaq üçün psixoloji təhlilin bir çox üsullarından istifadə edir. Əsas olan qəhrəmanın xaricdən və daxildən olan obrazı və görüntüsüdür. Müəllif qəhrəmanın düşüncələrindən Raskolnikovun dünya qarşısında, özü və nəzəriyyəsi qarşısında şəxsi məsuliyyəti problemi üzərində düşünməyə vadar edir. Ruhi iztirab “bu dünyanın simasını” qəbul etməyən qəhrəmanın zahiri və daxili ziddiyyətini ortaya qoyur. “Cinayət və Cəza” romanı böyük psixoloji təhlil ustası F.M. Dostoyevskinin dərin istedadını üzə çıxarmışdır.

Açar sözlər: psixologizm, daxili aləm, personaj, insan, iztirab, düşüncə

ABSTRACT

F.M. Dostoevsky is a favorite writer of all ages, a great luminary, an unforgettable personality. "Crime and Punishment" is the pinnacle of creativity of the genius artist, whose works reflected the real picture of Russian life in the 19th century. In the article, the possibilities of expression of psychologism in the novel, Raskolnikov's deep psychological world, inner sufferings have become the object of analysis. Dostoevsky uses many methods of psychological analysis to more fully reveal the character and behavioral motives of the main character. The main thing is the image and image of the hero from outside and inside. From the thoughts of the hero, the author makes Raskolnikov think about the problem of personal responsibility before the world, before himself and his theory. Mental suffering reveals the external and internal contradiction of the hero who does not accept "the face of this world". The novel "Crime and Punishment" was written by the great master revealed F.M. Dostoevsky's deep talent.

Key words: psychologism, inner world, character, person, suffering, thought

GİRİŞ

Fyodor Mixayloviç Dostoyevski bütün əsrlərin sevimli yazıçısı, böyük korifey, unudulmaz şəxsiyyətdir. Əsərlərində XIX əsr rus həyatının real mənzərəsini əks etdirmiş dahi sənətkarın yaradıcılığının zirvəsi “Cinayət və cəza” əsəridir. Romanı sosial-fəlsəfi psixoloji roman kimi qiymətləndirərək deməliyə ki, məhz, bu əsər yazıçının həm də psixoloq kimi istedadının bütün miqyasını üzə çıxardı.

Müəllifin əsəri yazmaqda məqsədi cinayəti təsvir etmək deyil, cinayəti törədən şəxsin hisslərini, düşüncələrini, yaşantılarını göstərmək, cinayətin səbəblərini müəyyən etmək olmuşdur. Bu roman detektiv deyil, müəllifin insanın şüurunun, şüuraltısını tədqiq etdiyi dərin fəlsəfi-psixoloji əsərdir.

Dostoyevski əsas personajın xarakterini və davranış motivlərini daha dolğun üzə çıxarmaq üçün psixoloji təhlilin bir çox üsullarından istifadə edir. Əsas olan qəhrəmanın xaricdən və daxildən olan obrazı və görüntüsüdür. Müəllif qəhrəmanın düşüncələrindən Raskolnikovun dünya qarşısında, özü və nəzəriyyəsi qarşısında şəxsi məsuliyyəti problemi üzərində düşünməyə vadar edir. Ruhi iztirab “bu dünyanın simasını” qəbul etməyən qəhrəmanın zahiri və daxili ziddiyyətini ortaya qoyur. Bütün əsər boyu biz qəhrəmanın özü ilə qarşıdurmasını, əsarətini hiss edirik – törətdiyi cinayətə görə vicdan əzabı şəkir, çünki səhv davranışların mahiyyəti budur - öz hərəkətlərinə görə cəza çəkmək.

Biz öz xəyal və təsəvvürlərində formalaşdırılmış insan nəzəriyyəsi ilə idarə olunan qəhrəmanı - Raskolnikovu iki formada görürük: cinayətdən əvvəl və sonra. Qətdən əvvəl qəhrəman ağıllı, zahirən xoşagələ, kifayət qədər mehriban və mərhəmətli bir gənc idisə, sonra o, artıq tutqun, şübhəli və əsəbi bir insana çevrilir, insanlardan qaçır və onlardan çəkinir. *"Mən yaşlı qadını öldürmədim, özümü öldürdüm"* ideologiyası ilə Raskolnikovun ruhən ölümü onun bütün görünüşündə nəzərə çarpır. Rodion Raskolnikov Sankt-Peterburqda yaşayan keçmiş tələbədir. Sankt Peterburq şəhəri çirkli, dar küçələri və qaranlıq küçələri olan - bir sözlə, kasıblar şəhəri kimi təsvir edilmişdir. Belə mənzərə personajların emosional vəziyyətini əks etdirir, onların ümitsizliyini və çarəsizliyini tamamlayır və vurğulayır. Bu mühit müxtəlif növ cinayətlərə gətirib çıxarır. Belə bir şəhərdə həyat insanları, xüsusən də yoxsulları dəyişir. Bəziləri, Raskolnikov kimi, adam öldürməyə, digərləri, Sonyanın taleyi kimi acınacaqlı bir tale yaşayırlar. Raskolnikovun ətrafında hamı, kimə baxırsan hər kəs əziyyət çəkir: Marmeladovlar ailəsini buna misal çəkmək olar. Onun özü kimilərə – “ağcalanlara, təhqirə məruz qalanlara” kömək edə biləcəyi fikri onu nəinki həvəsləndirdi, güc verdi, həm də bir şəxsiyyət kimi təsdiqlədi, əhəmiyyətini hiss etdirdi. Qətl günahını üzərinə götürərək, öz nəzəriyyəsinə görə hərəkət etdi, bu nəzəriyyə də ona insanlara kömək etmək, tarix yaratmaq hüququnu verdi. Raskolnikov özünü vicdanın səsinə boğmalı və könülsüz olaraq bütün cəmiyyətin xeyrinə tənqidi addımlar atmalı olan insanlardan biri hesab etməyə başladı. Cinayətdən sonra Rodion bunun əvəzini vicdan əzabı, daxili mənəvi parçalanma, özündə və düşüncələrində həbsə məhkumluqla ödəyir. İnsanlardan uzaqlaşır, tənhalıq ruhi xəstəliyə gətirib çıxarır, çünki insanlar arasında özünü tənha hiss etməkdən pis heç bir şey yoxdur. Sonya insan ruhunun xilasına çevrilir. Raskolnikovun daxili dünyasının boşluğunu doldura bilən yeganə qadın Sonya olur. Beləliklə, cinayətdən sonra biz Raskolnikovun həyatın mahiyyətinə vardığını və hadisələrin gedişatını onun təyin etdiyi düzgün istiqamətə yönəlmədiyini başa düşdüyünü görürük. Onun cinayətdən əvvəlki qeyri-adi insan nəzəriyyəsinin əməlin törədildiyi adla insan qanunlarına görə onun cinayətkar olduğunu dərk etməsi ilə əvəz olundu. Onun nəzəriyyəsi həqiqətən çox uğursuz idi. O, özünü günahlandırmağa başladı və bir vaxtlar öz nəzəriyyəsinə sadıq olduğu kimi indi də əksinə vicdanı ilə başa çıxma bilməyərək mövcud qanunlardan kənar düşüncələrinin nə qədər yanlış olduğunu tam şəkildə dərk etməyə başladı. Nəhayət, onun törətdiyi bu cinayət təsəvvüründə qurduğu kimi başqalarının həyatını yaxşılaşdırmadı, itirilmiş ümidləri, insanları və hissləri geri qaytarmadı, əksinə hər şeyin sonu oldu. Nəticələrin şiddəti tamamilə onun çiyinlərinə düşdü. Dostoyevski Raskolnikovun hərəkətlərinə və düşüncə proseslərinə (monoloqlarına) diqqət yetirir. Cinayət planlaşdırarkən, Rodion həm ruhən, həm də fiziki cəhətdən xəstələnir: zəif yemək yeyir, səliqəsiz, köhnə paltarlarda gəzir, insanlarla hər cür ünsiyyətdən qaçır. Törədilən cinayətdən sonra Raskolnikov daxili sarsıntı keçirir. Qəhrəman özünə yer tapa bilmir, güclə ayaq üstə dayanır və zaman-zaman huşunu itirir. Bununla belə, süjet inkişaf etdikcə Fyodor Mixayloviç Rodionun mehriban, fədakar, ürəkaçan hərəkətlərinə diqqət çəkərək xarakterini bir qədər fərqli göstərir. Biz onda qəhrəmanın tövbəsi və mənəvi şəfası üçün əsas olacaq daimi narahatlıq və düşüncə əlamətlərini görürük.

Bütün bu daxili təcrübələrin təzyiqi altında Rodion anlayır ki, törətdiyi əmələ görə onun həyatı əvvəlki kimi olmayacaq və onun öz yaradılış nəzəriyyəsi uğursuzluqla nəticələnib, çünki öldürmək və qarət etməklə ətrafındakıları xoşbəxt etmək mümkün deyil. Raskolnikov üçün ən dəhşətli cəza onun gücünü alan və parlaq gələcəyə ümidindən məhrum edən ruhi iztirabdır. Amma məhz o iztirabların sayəsində qəhrəman əzab-əziyyətlə öz ruhunu təmizləyib düz yola qayıda bilir.

Qəhrəmanın xarici görünüşünün təsvirində gözlər xüsusi yer tutur. “Gözlər insanın ruhunun güzgüsüdür” Raskolnikovun dərin tünd gözləri onu ağıllı, düşüncəli bir insan kimi göstərir.

Müəllif portretlə yanaşı, personajların yaşadığı mühiti də göstərir. Mühit personajların daxili aləmini əks etdirir, onların düşüncə və əhval-ruhiyyəsinə uyğun gəlir. Dostoyevski, xristian təvazökarlığı və xeyirxahlığı ilə dolu olan saf Sonya ruhu ilə ideoloji, anti-insan nəzəriyyəsinə qapılan Raskolnikovun ruhu arasındakı fərqi göstərmək üçün onların yaşayış yerlərini, evlərini təsvir edir. Rodion Raskolnikov kiçik qaranlıq bir otaqda yaşayarsa, Sonyanın otağı qeyri-müntəzəm formada olsa da, üç böyük pəncərəsi olan işıqlı bir otaqdır.

Romanda təsvir olunan hadisələrin fonunda baş verən Sankt-Peterburq obrazı da personajların psixologiyasının açılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu, böyük bir dövlətin paytaxtı deyil, parlaq yüksək cəmiyyətin şəhəri deyil, həm də aşağı təbəqənin, yoxsulluğun şəhəridir. Müəllifin tez-tez diqqətimizi cəlb etdiyi bir detal şəhərdə hökm sürən toz, üfunət, havasızlıqdır. Həminin havası tükənilir. Hər kəs özünü şəhərin zülmkar ab-havasından məhv olmuş, kasıb, sərxoş, cinayətkar hiss edir. Təbii ki, müəllif bizə törədilmiş cinayətin yalnız zahiri tərəfini göstərsəydi, “Cinayət və cəza” romanı belə böyük şöhrət qazanmazdı. Romanda yer almış personajların daxili aləminin açılmasına çox diqqət yetirilir.

Personajların daxili monoloqları insanın mənəvi aləmini dərk etmək üçün açardır. Raskolnikov daim öz hərəkətləri haqqında düşünür, öz içində götür-qoy edir, daim özü ilə mübahisə edir, kim olduğu haqqında düşünür. Romanda monoloq və dialoqlarla yanaşı, personajların etirafları da yer alır. Raskolnikov qoca lombardı və günahsız Lizavetanı öldürərək, insanların dünyasından qopduğunu anlayaraq, Sonya Marmeladovada özünə müttəfiq tapmaq istəyir, ona onun qədər cinayətkar olduğunu sübut edir. Lakin onların cinayətinin motivləri fərqlidir. Qəhrəman Sonyanı haqlı olduğuna inandıra bilməyib, nəzəriyyəsinin uyğunsuzluğunu anlayıb, qətlə etiraf edən personaj olaraq göstərir. O, cinayəti etiraf etmək üçün polisə gedir.

Dostoyevski psixologizminin digər mühüm istiqaməti qəhrəmanın xəyallarının təsviridir, müəllifə qəhrəmanın şüuraltına daha dərindən nüfuz etməyə imkan verir. Romanda Raskolnikovun yuxuları qəhrəman nəzəriyyəsinin özünün doğruluğuna tam inamdan onun süqutuna qədər təkamülünü açıq şəkildə nümayiş etdirir.

Beləliklə, “Cinayət və Cəza” romanı böyük psixoloji təhlil ustası F.M. Dostoyevskinin dərin istedadını üzə çıxarmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Психологизм романа Ф. М. Достоевского «Преступление и наказание». Экзаменационный реферат по литературе. Липецк, 2007
2. <https://studizba.com/files/show/doc/134711-6-74206.html>
3. https://vuzlit.com/612461/sposoby_raskrytiya_psihologii_geroev_romana_prestupleni_e_nakazanie

İSMAYIL ŞIXLININ “DƏLİ KÜR” ROMANINDA MİLLİ MƏİŞƏTİN TƏCƏSSÜM XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aynur BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

XÜLASƏ

İsmayıl Şıxlı “Dəli Kür” romanında milli məişət məsələlərinə də geniş yer ayırmış, adət-ənənələrimizi, milli spesifikliyimizi, milli xarakterlərimizi təcəssüm etdirməklə xalqımızın tarixən mövcud özünəməxsusluğunu açıb göstərə bilmişdir. Əsərdə milli xarakteri əks etdirən hər bir obrazın davranışlarında oxucu bu məsələləri görə bilir. Məqalədə İ. Şıxlının “Dəli Kür” romanında milli-məişətin bədii təcəssüm xüsusiyyətləri göstərilmiş və müxtəlif obrazların üzərində geniş təhlillər aparılmışdır. Məqalədə “Dəli Kür” romanında xalqımızın tarixən yaşadığı məkana, mühitə və həmin mühitin təsir psixologiyası məsələlərinə də toxunulmuşdur. Azərbaycan qadının ailə-ocaq qoruyucusu olması da romanda öz əksini tapan məsələlərdəndir. Bu milli keyfiyyət tarixən gəlir və İ.Şıxlı adı çəkilən romanında bunu məharətlə təsvir edir. Ümumən yazıçı romanda Azərbaycan qadınlarının xarakterik cizgilərini göstərən cəhətləri göstərməyə nail olmuşdur. Əsərdə oğlu Osmanı Qoriyə göndərməyə razı olmuş Mina xala surətində əri öləndən sonra oğlunu məşəqqətlə böyütmüş qadının dözümlü, Həsən ağanın qadını Yəmən xanımda tədbirli, təmkinli, ağıllı bəy xanımının təsvirini görürük. Beləliklə, İsmayıl Şıxlı “Dəli Kür” romanını milli tariximizlə, kökümüzə bağlı şəkildə işləmiş, Azərbaycan dilinin bütün imkanlarından orijinal şəkildə istifadə etməyə müvəffəq olmuşdur.

Açar sözlər: yazıçı, roman, xarakter, millilik, sənətkar, ailə, tale

ABSTRACT

Ismayil Shikhli devoted a lot of space to national household issues in the novel "Raging Kur", and by embodying our traditions, national specificity, and national characters, he was able to reveal the historical uniqueness of our people. The reader can see these issues in the behavior of each character that reflects the national character in the work. In the article I. In Shikhli's novel "Raging Kur", the characteristics of the artistic embodiment of the national household were shown and extensive analyzes were conducted on various images. In the article, the place and environment in which our people lived historically in the novel "Raging Kur" and the psychology of the impact of that environment were also touched upon. The fact that an Azerbaijani woman is the protector of the family and hearth is one of the issues reflected in the novel. This national quality comes from history, and I. Shikhli skillfully describes it in the aforementioned novel. In general, the writer managed to show the characteristics of Azerbaijani women in the novel. In the work, we see the endurance of a woman who raised her son after her husband's death in the image of Aunt Mina, who agreed to send her son Osman to Gori, and in the wife of Hasan Agha, Yeman Khanum, we see the image of a cautious, discreet and intelligent gentleman. Thus, Ismayil Shikhli worked on the novel "Raging Kur" in connection with our national history and roots, and managed to use all the possibilities of the Azerbaijani language in an original way.

Keywords: writer, novel, character, nationality, artist, family, fate

GİRİŞ

İsmayıl Şıxlı "Dəli Kür" romanında milli məişət məsələlərinə də geniş yer ayırmış, adət-ənənələrimizi, milli spesifikliyimizi, milli xarakterlərimizi təcəssüm etdirməklə xalqımızın tarixən mövcud özünəməxsusluğunu açıb göstərə bilmişdir. Əsərdə milli xarakteri əks etdirən hər bir obrazın davranışlarında oxucu bu məsələləri görə bilir.

Doğrudur, müəllif romanı bu şəkildə başlayır və qeyd edir ki, Zərnigar xanım pərişan haldadır. O, evdən Kürün sahilinə doğru kiçik bir cıdırıla fikirli halda irəliləməyə çalışır. Onun pərişan olmasının səbəbi isə əri Cahandar ağanın onun üstünə evə başqa bir arvadı gətirməsidir. O, bunu özünə sığışdıra bilmir və nə qədər etsə də özünü sakitləşdirə bilmir. O, qarşısındakı uçurumu, yarıq-yarıq olmuş torpağı belə görmür və bir az da ehtiyatsız davransa Kürə düşə bilər və uşaqlarını yetim qoyardı.

Əslində Zərnigar xanım Mələkdən fərqli olaraq Cahandar ağanın öz zümrəsindən olan bir qadındır. Müəllif onun həyat tarixçəsinə çox ustalıqla aydınlıq gətirir. Ərinin üstünə günü gətirməsindən dəhşətə gələn, vəziyyəti ilə barışmaq istəməyən Zərnigar xanım xatirələrə dalır: "Zərnigar üç qardaşın tək bacısı idi. Evin körpəsi, anasının sonbeşiği olduğuna görə, hamı onun başına pərvanə kimi dolanırdı. Evdəki gəlinlər onu əzizləyir, özlərinə bir don tikəndə ona ikisini biçirdilər. Zərnigar qayğısız bir həyat keçirirdi" (1, s. 48).

Yazıçı bundan sonra təsvir etdiyi - Zərnigarın kəndlərində toy zamanı Cahandar ağaya vurulması, eyni zamanda cıdırın qalibi olmuş Cahandar ağanın nəməri Zərnigara verməsi səhnəsi ilə həm onlar arasında yaranmış sevginin təmizliyini göstərir, həm də Zərnigarın qardaşlarının bu uzaq qohumlarını kənd cavanlarının təzyiqindən qorumasını göstərməklə eyni zümrə nümayəndələri olduğunu nəzərə çarpdırır.

Azərbaycan qadının ailə-ocaq qoruyucusu olması da "Dəli Kür"də öz əksini tapan məsələlərdəndir. Bu milli keyfiyyət tarixən gəlir və İ.Şıxlı adı çəkilən romanında bunu məharətlə təsvir edir. Övladlarına qarşı məhəbbəti dərin olan, Şamxalın kasıb qız götürüb qaçması ilə daxilən barışmasa da, onunla yaşamağa qərar verən Zərnigar xanım hətta bu halda da ərinin mənafeyini qoruyur. Cahandar ağanın sifariş göndərən, ona etibar etdiyi sirri, Şahnigarın cənazəsini niyə onun yumalı olduğunu yaxşı başa düşür, oğlu Əşrəfi atasından ayrı düşməməyə sövq edir. Bununla biz romanın sonrakı hissələrində tanış oluruq. Tətilə gələn Əşrəf Zərnigar xanımı söhbətə tutur: "Deyəsən, atam mənim bildiyimdən də zalım adamdır.

- Yox, yox, dərdin alım, onda nə təqsir var? - arvadın səsi titrədi və çevrilib oğlunun üzünə baxdı. Onun bir şey duyub-duymadığını yəqinləşdirməyə çalışdı, - öz suçunu başa düşdü. Görünür, bibinin qisməti buymuş" (1, s.235).

Beləliklə, bütün hallarda Zərnigar xanımın Cahandar ağaya sadıq qaldığını görürük. Övladlarında da atalarına qarşı tərs bir fikrinin formalaşmaması üçün Zərnigar xanım hər zaman əlindən gələni edir. Əslində, Cahandar ağa da baxmayaraq ki, Mələyi qaçıraraq bununla Zərnigar xanımı dərin yaralamışdır, hər zaman Zərnigar xanımı yüksək qiymətləndirir, hörmət edir, onu ovucunun içində saxlayır. İ.Şıxlı bununla tarixən Azərbaycan qadınına olan yüksək münasibəti ifadə etmişdir.

Doğrudur, Cahandar ağanı Mələyi qaçırmağa sövq edən Mələkdəki cavan qadınlıq tərəvəti və gözəlliyi olmuşdur. Lakin, Zərnigar xanım da olduqca alicənab, tədbirli bir qadın idi. Azərbaycan qadınına xas yüksək keyfiyyətlərin hamısı onda cəmləşmişdi.

Və əlbəttə ki, Zərnigar xanım üstünə günü gətirilməsi ilə barışmır, hətta qardaşlarına xəbər göndərən ata evinə getmək istəyir: "Qızının bir quzu kimi böyrünə qısıldığını görə Zərnigar

xanım ehmalca onun üstünü örtüdü. Salatın şirin-şirin mışıldayırdı. Arvad bir anlığa hər şeyi unuttu. Onun qəlbindəki analıq hissi qadınlıq duyğusuna, kin-kidurətə və qısqanclığa üstün gəldi. "Mən bunu qoyub hara gedim? - deyə düşündü. Daha sonra araya qan-qada düşəcəyindən qorxur, taleyi ilə barışmağa qərar verir" (1, s. 48).

Beləliklə, Zərnigar xanımın "etirazı" onunla bitir ki, gücü yalnız özünə çatır, ailə naminə hər şeyə dözməyə qərar verir. Bəs Cahandar ağanın özünün tutduğu işə münasibəti necədir? Namus-qeyrətini hər şeydən üstün tutan bir adam nə üçün kiminsə namusuna sataşaraq onun halalca arvadını götürüb qaçır? Bu suallar ətrafında fikirlərə nəzər saldıqda müxtəlif yanaşmalarla rastlaşırıq. Fikir müxtəlifliyi baxımından ayrı-ayrı şərtlərə nəzər salaq.

Cahandar ağanın Mələyi qaçırmasına Mələyin münasibəti də maraqlıdır. Müəllif qeyd edir: "Əslinə baxsan, Mələk bu evə gəlməyindən narazı deyildi.. O, Kürdən xeyli aralı olan dağ kəndlərindən idi. Təmiz havası, sərin diş göynədən bulaqları, güllü-çiçəkli çəmənlikləri olan kəndin bütün qızları kimi Mələk də ayaqyalın, başıaçıq böyümüşdü... O, balacalıqdan yetim qalmışdı..." (1, s. 33).

Yazıçı Mələyin narazı olmamasının uşaqlığı ilə və Allahyarın evində keçirdiyi məşəqqətli günlərlə əlaqəli olduğunu oxucuya çatdırır. Evində nökrər kimi saxladığı Mələyi əmisi arvadı gec, həm də yaşlı adama - Allahyara ərə verir. İlk vaxtlar ona yaxşı baxan Allahyar, mənəviyyatca aşınmış adamdır. "Ancaq bir ildən sonra yavaş-yavaş kürlüyə başlamış, Mələyin yediyini-içdiyini burnundan tökmüşdü. Hər gün bir bəhanə ilə onu danlayıb söymüş, "niyə uşağın olmur, sonsuz arvad mənim nəyimə lazımdır", - deyə evə dava-dalaş salmışdı" (1, s. 35).

Lakin Mələk Cahandar ağanın evinə düşməkdən nə qədər razıdırsa da, bu ailəni dağıtmağa da eləcə razı deyil. Bunu xüsusən Cahandar ağanın hər iki qadınının üz-üzə gəlib taleyi ilə barışması səhnəsində görürük. (1, s. 64).

Romanda digər bir məsələ Şamxalın Güləsəri qaçırması məsələsidir. Güləsər kasıb zümrədən, gəmiçi Qocanın qızıdır. O, sadəliyi, saflığı, təmizliyi, xoş xasiyyəti ilə oxucunun yadında qalır. Yazıçının təsvirlərində oxucu ailənin ac-yalavac yaşadığını hətta qonağın qabağına çay qoymaq üçün bir dişdik qənd tapmadığını görür. Elə bu sinfi fərqə görə Şamxalın Güləsəri qaçırmasına münasibətdə də müxtəlifdir. Güləsərin qardaşı Çərkəz Şamxalın onu qaçırmasını üsyankarcasına qarşılayır, az qala araya qan düşür. Gəmiçi Qoca isə, əksinə dünyagörmüş, müdrik və sakit təbiətli adamdır. Güləsərin varlı evinə düşməsi bəlkə də daxilən onu razı salır, özü tək qalsa da qızının rahatlığına qane olur. Lakin faciə budur ki, arada düşmənçilik var, bəy ailəsi qətiyyənlə onun səviyyəsinə enib, barışığa gəlmək fikrində deyil, ata qızını görməkdən də məhrumdur. Bunu qabartmaq üçün yazıçı ayrıca bir epizod təsvir edir. Salatının rəhmdillik edib, Güləsəri yolda atasının görüşünə gətirməsi səhnəsi hər iki xarakterin daxili zənginliyini üzə çıxarmaqla yanaşı, sinfi təzadları da qabardır.

Zərnigar xanım Şamxalın evlənməsindən narazı olsa da qəzəblənmiş ərinin qabağını hər vəchlə almağa çalışır. Salatın isə bu məsələdən xəbər tutmuş ilk adam idi. O da qardaşının tərəfindəydi və onlara kömək etməyə çalışırdı. Şahnigar xanım isə eşidəndə hər kəsdən fərqli olaraq çox sevinir və qızlarından Güləsərin boynuna salaraq qardaşının balasının böyüyüb ailə sahibi olmasından xoşbəxtlik hissi keçirir və bu gənc ailəyə hərtərəfli dəstək olmağa çalışır. Ən qəddar münasibəti isə Cahandar ağa göstərir. Oğlunun kasıb bir qızla evlənməsi onu çox qəzəbləndirir. Şamxalın Güləsəri qaçırması üçün, onu özünə arvad etdiyi üçün yamanlayır. Onu "Atasının üzünə ağ olan, özbaşnalıq edib nəslinə yaramayan qızla evlənən biqeyrət kişi!" adlandırır (2, s. 100).

Romanda Şahnigar xanımın faciəsinə də yazıçı kifayət qədər yer ayırmışdır. Nə olsun ki, o, Cahandar ağa kimi güclü bir şəxsiyyətin bacısıdır. O da zəmanədən zülm görür. Zahirən özünü şən göstərən, zarafatçı bu qadının sevgisi də, xoşbəxt günləri də Cahandar ağa ilə, uşaqlıq xatirələri ilə bağlıdır. Sakit təbiətli, həyat sevincli, şux qadının günlərin bir günü nəhayət taleyinə üsyan edib, Molla Sadıq tərəfdarlarının felinə meyhanəyə getməsi tamamilə təbii görünür. Lakin feodal-bəy mühitinin normalarına görə, hətta kişilər üçün məqbul olmayan bir davranışı görəndə Cahandar ağa nəinki təqdir etmir, bağışlaya bilmir, ən çox istədiyi adam da olsa, qanla yumağa qərar verir.

Akif Hüseyinov qeyd edir: "İ. Şıxlının "Dəli Kür" romanında Şahnigar xanımın bircə dəfə müridlərin məclisinə - milli mühitin əxlaqi təsəvvürləri ilə uyuşmayan bu yad və əcayib məclisə getməsi kifayət edir ki, Cahandar ağa doğma bacısını qətlə yetirir. Lakin əsərin bu ən təsirli, ən həyəcanlandırıcı səhnəsində biz yanlış bir hərəkəti üstündə qoluzorluluğa salıb bacısını bir göz qırpımında "uf" demədən öldürən fanatik bir namus təəssübkeşini, hər cür insani hisslərdən mərhum qəddar bir despotu, qardaşı yox, qəlbində, köksündə, bütün mənəviyyatında, yaddaşında, ürək kövrəldən xatirələrində bacısına böyük, sirayətəddici bir məhəbbətlə qeyrət məsələsində heç bir güzəşt, mərhəmət, tərəddüd bilməyən amansız sərtliyin üz-üzə gəlib çarpışdığı qətiyyətli bir insanın daxili əzabını, sonsuz iztirabını görürük, iniltisini eşidirik" (3, s. 136).

Beləliklə, qardaşının namus məsələsində heç bir güzəştə yol verməməsinə görə Şahnigar xanım həyatından məhrum olur. Romana çox yığcam şəkildə daxil olan Şahnigar surəti burda çox mahiyyətli bir yerə malikdir. O, qadının daxili dünyasının etirazını və bunun faciəli sonluğunu əks etdirir. Zərnigar xanım kimi, taleyi bəd gətirmiş Şahnigar xanımda da biz ailə-ocağın qorunması, himayəsi hisslərini qabarıq görürük. Bu bütövlükdə Azərbaycan qadınına xas xüsusiyyətdir.

Şamxalla Çerkəz barışmasa da, yazıçı bununla sinfi fərqi göstərmək istəyir, qadın hər yerdə bu hisslərdən yuxarıda durur, belə səhnələrdə romandakı qadınlar hər yerdə müdriklik göstərir.

Romanda yazıçının bizə göstərmək istədiyi digər bir məsələ Azərbaycan qadınlarının xarakterində, qanında olan qardaş məhəbbətidir. Bunu əsərdə bir çox surətlərin - Zərnigar xanımın, Şahnigarın, Güləsərin, Salatının xarakterində görmək olar. Şahnigar hətta ona qıymış qardaşını bağışlayır. Tez-tez yuxusuna da gələndə özünü incitməməyi tələq edir. Salatın obrazında isə yazıçı bunu addım-addım izləyir. Əvvəl Şamxalın qayğısına qalması, birinci olaraq qardaşının harayına yetməsi, gənc ailəni yerbəyer etməkdə kömək etməsi, daha sonra Əşrəflə bağlı səhnələrdə kiçik qardaşını necə sevdini, onunla fəxr etdiyini, hətta Pakizənin qardaşına məhəbbətini duyub, buna qısqançlıqla yanaşması bu gənc qızın qəlbindəki qardaş sevgisini parlaqlığı ilə açır.

Əşrəfin savad alması ilə bağlı yazıçı Salatında da oxumağa həvəs oyandığını da xüsusi nəzərə çarpdırır. Bu da milli xarakterin daxilində baş verən dəyişməni əks etdirir. Yaşadı olan qızlar içərisində məhz Salatının əlifba öyrənməyə həvəsi mütərəqqi meyllərin artıq ailəyə daxil olduğunu göstərir. Bununla belə daha bir süjet Salatının da həyatında Azərbaycan qadınının taleyinin əks-sədası kimi səslənir. Salatının qaçırılması, az qala bədbəxt olması, atası tərəfindən ölüm təhlükəsinə məruz qalması zəmanənin ondan da yan ötürmədiyini üzə çıxarır: "Cahandar ağa qızının titrəyən sinəsinə baxdı. Yavaş- yavaş xəncəri siyirdi. Elə bu vaxt qulağına səs gəldi: "Qurbanın olum, ay qardaş. Nə yaman insafsızsanmış. Sənə demədimmi Salatın gül parçası kimi tərtəmizdir. Ondan nə istəyirsən? Yoxsa onu da günahsız yerə mənim kimi bədbəxt eləmək fikrindəsən?"

Yazıçı istər Salatinın Rus Əhmədə qarşı duyduğu rəğbət hissində, istərsə də Pakizənin Əşrəfə sevgi duyğularında adət-ənənə, etnoqrafik zənginlik, həya-ismət əlamətlərini saxlamaqla daxilən sevən gəncliyin obrazlarını yaradır. Bu baxımdan Pakizə obrazına xüsusilə geniş yer verir. Bir neçə epizodda, Əşrəflə bağlı süjetdə rastlaşdığımız bu surət canlı, ürəkdən sevən, gözü tutduğuna münasibətdən çəkinməyən bir xarakter kimi qalır.

Ümumən yazıçı romanda Azərbaycan qadınlarının xarakterik cizgilərini göstərən cəhətləri göstərməyə nail olmuşdur. Əsərdə oğlu Osmanı Qoriyə göndərməyə razı olmuş Mina xala surətində əri öləndən sonra oğlunu məşəqqətlə böyütmüş qadının dözümlü, Həsən ağanın qadını Yəmən xanımında tədbirli, təmkinli, ağıllı bəy xanımının təsvirini görürük.

Yazıçı Novruz bayramında gənclərin zarafatlaşması, bulaq başında görüşlər, yaylaqda meşənin xəlvətliyində yelləncək əyləncələri kimi epizodlarla milli xarakterin hərtərəfli səviyyəsini yaratmağa çalışır, gənc nəslin yaşamaq, həyat eşqini ümumiləşdirir. Sevinc, xoşbəxtlik hissi heç bir qadağa, düşmənçilik, sinfi təzadlar bilmədən özünü büruzə verir.

Romanda başqa bir məsələ Azərbaycan kişisinə xas olan ən spesifik xüsusiyyət: namus, qeyrət, kişilik məsələsidir. Cahandar ağaya görə kişinin namusunu bildirən üç vacib amil vardır ki, bunlar: kişinin papağı, atı və ailəsinə məxsus qadınlardır. O, məhz bu səbəbdən Molla Sadığın keçirdiyi müridlər məclisinə getdiyi üçün sevimli bacısı Şahnigarı heç cür bağışlaya bilmir və canından çox istədiyi bacısının onun namusunu ləkələdiyini düşünərək yaşamaq hüququnu əlindən alaraq öldürür. Və ya Allahyarın onun Qəmər atının quyruğunu qırxdığından atının eybəcər hala düşdüyünü gördükdə tab gətirə bilmir. Əzabdan qəddi əyilir, beli bükülür, sinəsi alışıb-yanır, həyatında ilk dəfə olaraq özünə ölüm arzulayır. Təhqir olunduğunu gizlətmək üçün ömür-gün sirdaşı, həmdəmi, arxası hesab etdiyi atını güllə ilə vurur, qayadan uçurur.

Xalid Əlimirzəyev yazır: “Cahandar ağanın keçirdiyi hisslər olduqca təbii və təsirlidir. Biz bir anlığa onun şəxsiyyətini də, baş verən hadisənin öz əməllərinin nəticəsi olduğunu da unuduruq. Gözlərimiz önündə qudurğan ağa, mülkədar əvəzinə, iztirab çəkən, dərddən qovrulan bir insan surəti canlanır. Ona acıyır, xarakterin əzəmətinə, mürəkkəbliyinə heyran qalırıq” (3, s. 125).

Bəs Allahyarın Mələyin itməsinə görə bütün rahatlığını itirməsini nə ilə əlaqələndirmək olar? Əslində Mələyin taleyi onu zərrə qədər də narahat etməzdi. O, arvad saxlamayan olduğundan şübhəsizdir ki, Mələyi də tez bir zamanda evdən qovacaqdı. Ancaq Cahandar ağa Mələyi qaçırtmaqla onun namusuna sataşmışdı. Nəyin bahasına olursa olsun bu namus yükünü üzərindən atmağa çalışan Allahyar vəziyyətini Molla Sadığa belə şərh edir: “Cahandar ağa mənim anamı ağladıb, papağımı yerə soxub, bütün nəslimin namusuna sataşib. Mən başımı qaldırıb adamların üzünə baxa bilmirəm. Mərəkəyə çıxma bilmirəm. Tay-tuşun, qohum-əqrabanın yanında dilim gödəkdir, gözüm kölgəlidir, heç kəsin üzünə baxa bilmirəm, hamı arxamca rişxənd edir... Mən odsuz-ocaqsız yanırım... Tüstüm təpəmdən çıxır...” (2, s. 190).

Allahyarla Cahandar ağanın namus, kişilik məsələsinə yanaşmaları da müxtəlifdir. Cahandar ağa həmişə düşmənin qabağına cəsərlə çıxaraq üzbəüz, əlbəyaxa vuruşmağı üstün tutduğu halda Allahyarın əksinə olaraq arxadan zərbələr vurduğunun şahidi olur.

Yazıçı romanda xalqımızın tarixən yaşadığı məkana, mühitə və həmin mühitin təsir psixologiyası məsələlərinə də toxunmuşdur. Əşrəfin tətillərlə evlərinə qayıdarkən vəznəli çuxada deyil məktəbli libasında gəlməsi Cahandar ağanın qəzəbinə səbəb olur. Gözün alışmadığı yad bir geyimdə gələn Əşrəfin geyimi Tapdığa da xoş gəlməmiş, “camaatdan ayıbdır” deyərək ona paltarını dəyişməyi məsləhət görmüşdü. Və ya Əhmədin başına şapka qoyduğu üçün rus Əhməd adlandırılması da ona qarşı yad bir münasibətin formalaşmasına gətirib çıxarmışdı. Əslində bu münasibətin kökü də milli mənsubiyyətimizlə, milli məişətimizlə

bağlıdır. Azərbaycanlı, özünü müsəlman adlandıran şəxs, xalqının övladı onun milli geyiminin daşıyıcısı olmalıdır. Ruslaşmaya doğru aparən meyillərdən biri olan geyim məsələsinə qarşı olan kəskin etirazın səbəbi də elə bundadır.

Romanda Əşrəflə Pakizənin münasibətləri də diqqəti cəlb edir. Bir-birindən xoşlanan bu iki gənci bir-birindən uzaq durmağa sövq edən səbəb onların ailələri arasında mövcud düşmənçilik münasibətləridir. Əşrəfin Cahandar ağanın oğlu olması, Pakizənin isə Molla Sadığın qızı olması onların səmimi, mehriban münasibətlərinin daha ülvəi hissələrə çevrilməsinə imkan vermir. Məhz bu səbəblərdən Əşrəf də, Pakizə də hissələrinin dalınca gedə bilmir, əksinə gizlədir, biruzə verməməyə çalışırlar. Heç bir günahı olmayan bu iki gənc də taleyini yaşadıkları mühitə uyğun, həmin mühitin qayda-qanunlarına əsasən qurmaq məcburiyyətində qalırlar.

Əsərdə digər bir məsələ el adət-ənənələridir.

Cahandar ağanın son nəfəsində məhz oğlu Şamxalın yanında olması da təsadüfi deyildir. Şamxal atasını gecə ilə axtarıb tapır. Cahandar ağanı ağır vəziyyətdə görmək Şamxalın gözüünün qabağından getmir, o, daxilən böyük izzət keçirir. Biz bu hissədə ata-oğul münasibətlərində atanın oğula, oğulun ataya məhəbbətini, sadiqliyini görürük.

“Dəli Kür”də el bayramımız olan Novruz bayramının bədii inikası da bütün incəlikləri ilə öz əksini tapmışdır. Baharın gəlişinə qədər hər bir xırdalığı bədii lövhələrlə rəsm edən yazıçı təsvirlərində yazırdı: “Baharın ilıq nəfəsi yastı qara daxmaları Kürün sahilinə qədər səpələnmiş Göytəpə kəndinə xüsusi gözəllik və tərəvət gətirir”. Və yaxud, “Nəhayət yenicə cücərib yaşıllaşan yamaqları, torpaqdan baş qaldıran çiçəkləri isti nəfəsi ilə xumarlandıran günəş qərbə doğru əyildi, üfüqdəki pəmbə buludlar çəhrayı rəngə boyandı. Kürün üstünə qanadını gərən axşam kölgəsi sürünə-sürünə kəndə doğru yeridi. Pəncərələrdən solğun işıqlar göründü. Ancaq heç kəs içəri, evə girmək istəmirdi. İliq bahar havası hamını xumarlandırırdı” (2, s. 202).

Göründüyü kimi, ayrı-ayrı təfərrüat, zəruri və real detalları seçərək əlaqələndirən yazıçı təbiət mənzərəsini dolğun və əlvan şəkildə vermişdir. Əsərdə bayram şənliyində tonqallara od vurulub yandırılması, sonra otların alışıb çatırdaması, kəndin şəfəqlərə qər qolması, uşaqların əl-ələ verib tonqalların ətrafında oynaması təsviri də öz əksini tapmışdır.

Romanda təbiət təsvirləri rəngarəng və əlvan bədii boyalarla verilmişdir. Romanı oxuyan elə bir oxucu tapılmaz ki, bu təsvirlərdən həzz almasın. Yazıçının sənətkarlığını elə buradan bilmək olar: “Gün yaxmışdı. Meşənin arxasında gizlənən günəşin maili şüaları yarpaqların arasına soxulub ətrafı işıqlandırmaya çalışırdı. Ancaq baş-başa vermiş palıdlar, iri fıstıq və vələs ağaclarının qalın yarpaqları işığın qabağını kəsib yerə qatı kölgə salırdı. Meşəyə birdən-birə qaranlıq çökürdü” (49, s. 179). Və ya “Bulağın suyu göy otların arası ilə şırıldaya-şırıldaya axırdı. Yarpızların ətrindən nəfəs almaq olmurdu. Əşrəf hərdən ayaq saxlayıb onlara baxır, dərindən nəfəs alıb bu təmiz ətir qoxuyan havanı udurdu. Hardansa uçub gəlmiş bal arıları gah yarpızlara qonur, bir müddət dayanıb nə isə axtarır, sonra da vızıltı ilə havaya qalxıb bənövşə rəngli güllərin başına dolanırdı. Təbiətin bu sakit ahəngi elə bil zümzümə edir və adama layla çalırdı” (2, s. 245).

Romanın dilinə gəldikdə isə bütünlüklə xalq sözləri və ifadələri ilə zəngin, yüksək sənətkarlıqla işlənmişdir. Romanda dialekt və şivələrdən, bir sıra köhnəlmiş sözlərdən istifadə edilmişdir.

Roman tarixi roman olduğundan yazıçının köhnəlmiş sözlərdən istifadə etməsi təbiidir. Bu sözlərdən “uruşlu”, “soğulmaq”, “dinşəmək”, “dazımaq” və s. misal göstərmək olar. Eyni zamanda romanın dilinin dialekt və şivələrlə zəngin olması oxuyarkən oxucuya xüsusilə böyük zövq verir. “Cahandar ağa siqareti eşdi”, “Güləsər səhəngini suya basdı və su poqquldadı” və s. bu kimi yüzlərlə ifadələr romanın dilinə xüsusi bir rəngarənglik gətirmiş romanı daha

oxunaqlı etmişdir. Bu da xalq dilini ədəbiyyata gətirib bədiiliklə istifadə edə bilən yazıçı İsmayıl Şıxlının böyük uğurunu və yüksək sənətkarlığını bir daha sübut etmiş olur.

Beləliklə, İsmayıl Şıxlı "Dəli Kür" romanını milli tariximizlə, kökümüzə bağlı şəkildə işləmiş, Azərbaycan dilinin bütün imkanlarından orijinal şəkildə istifadə etməyə müvəffəq olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Şıxlı İsmayıl. "Dəli Kür". Bakı, "Yazıçı", 1982.
2. Şıxlı İ. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. "Şərq-Qərb" Bakı, 2005
3. Əlimirzəyev.X. Ədəbi qeydlər. Gənclik, 1975
4. Hüseynov Akif. Müxtəlifliyin birliyi. Bakı, «Yazıçı», 1983

ICONOGRAPHICAL AESTHETIC ANALYSIS OF GIOTTO DI BONDONE'S "THE
FLIGHT INTO EGYPT" FRESCO.

GIOTTO DI BONDONE'NİN MİSİR'A KAÇIŞ FRESKOSU'NA İLİŞKİN
İKONOĞRAFİK ve ESTETİK ANALİZİ

Banu DAVUN¹, Doç. Dr. Fahrettin GEÇEN²

1. Dr. Öğretim Üyesi T.C.Aksaray Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim İş Öğretmenliği Ana Bilim Dalı.

ORCID: 0000-0002-2924-2789

2.Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Güzel sanatlar ve Tasarım Fakültesi

ORCID: 0000-0002-0787505

ÖZET

Avrupa sanatında Erken dönem Rönesansla birlikte İtalyan resmi, dönemin en önemli ekollerinden biri olan Floransa Okulu ile kendini yenilemiştir. Floransa Okulunda Cimabue'nin yanı sıra, bu ekolün diğer bir ustası da, onun öğrencisi olan Giotto'dur. Giotto ile birlikte resme tam anlamıyla kazandırılmaya başlanan perspektif, dönemin can alıcı noktalarından biridir. Giotto'ya gelinceye kadar resim sanatı Bizans mozağının bir devamı niteliğindedir. Mozaik sanatının imkanlarını sınırlayan bir ifade aracı olduğu için Giotto ile beraber dönem sanatçıların Bizans etkisinden kurtularak mozaği bırakıp fresko'ya geçtiğini görürüz. Freskleriyle isminden söz ettiren Giotto'nun eserleri artık mekansal bir formda, derinlik algısını olabildiğince verebilen ve doğru konumlandırılmış öğelerin uyumunu sunan bir hal almıştır. Floransa Okulu'nun da temel özelliklerinden biri olan doğalcı görüş, Cimabue'den sonra Giotto ile beraber yansıtılmaya başlanmıştır. İnsan anatomisi ve yüz ifadeleri, gelecek yüzyıllara nazaran oldukça mütevazı olsa da, takdir edilecek durumdadır. Işık ve gölgenin varlığı da bu noktada devreye giren önemli bir unsurdur. Çalışmamızda literatür araştırması için yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir. Erken dönem Rönesans sanatçılarından olan Giotto di Bondone'nin hayatı, sanatı ve Mısır'a Kaçış isimli freskosunun estetik açıdan değerlendirmesi yapılmış olup konunun farklı bakış açılarından irdelenmesi hedeflenmiştir.

Konumuzu oluşturan Giotto'nun en önemli eserlerinden biri olan Padova'daki, Mısır'a Kaçış isimli freskosu İncil'de anlatılan bir olaydır ve buradaki objelerin canlılığını gösteren, daha doğrusu ışık ve gölge ile insan gözünü tatmin edecek olan etkisi tartışılmazdır. Giotto'nun eserinde bu konu, oğlunu kucağına alarak bir eşek sırtında Mısır'a nişanlısı Yusuf'la beraber kaçan Hz. Meryem'in derin hüznünü, evladını kaybedebilme korkusunu görmekteyiz. Bu hüznün ve derin yalnızlık, adeta bir heykeli andıran Hz. Meryem'in ruhsal durumu eserde dikkati çeken en önemli ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Freskoda her detay, eserin bütünlüğü içinde estetik bir değer taşımaktadır. Hz. Meryem'in çektiği sıkıntılar ve hayat mücadelesi Giotto'nun üzgün yüz ifadeleriyle kendisini bulan ve adeta konuşan figürlerinde şekillenmiştir. Aynı zamanda farklı sanat disiplinlerini kendinde toplayan her Rönesans sanatçısı gibi Giotto da hem ressam hem mimar yönü ile öne çıkar. Ressamın başlıca eserleri dünyaca ünlü kiliselerde yer almaktadır.

Giotto'nun eserlerinin sanat tarihinde tartışmasız önemli bir yeri vardır. Giotto'nun "Mısıra Kaçış" isimli eserinin estetik eleştirel yöntemle incelenmesi Erken dönem Rönesans sanatı araştırmalarına ışık tutması açısından önemlidir.

Giotto'nun eserlerindeki estetik analizlerle sanatçının tekniği ve özgün üslubu irdelenmiştir. Ayrıca yorumladığı dinsel öğelerle sanatçının Erken dönem Rönesans sanatının gelişmesindeki etkisi ve gelecek kuşaklara nasıl yansıtıldığının araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmamızın bundan sonra yapılacak olan araştırmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giotto, Mısıra'a Kaçış, Fresk, Erken Dönem Rönesans Sanatı, Floransa Okulu, Estetik Eleştiri, İkonografi.

ABSTRACT

Its foundations were laid with the Florentine School, one of the most important schools of the period in which Italian painting was renewed and given new meaning with the Early Renaissance in European art. In addition to Cimabue in the Florentine School, another master of this school is Giotto, who was his student. Perspective, which began to be fully introduced into painting with Giotto, is one of the crucial points. Until Giotto, painting was a continuation of Byzantine mosaic. Since mosaic is a means of expression that limits the possibilities of the artist, we can see that Giotto, freed from the Byzantine influence, abandoned mosaic and switched to fresco. The works of Giotto, who made a name for himself with his frescoes, are now in a spatial form that can give the perception of depth as much as possible and present the harmony of correctly positioned elements. The naturalistic view, which is one of the basic features of the Florentine School, began to be reflected with Giotto after Cimabue. Human anatomy and facial expressions, although quite modest compared to the centuries to come, are still admirable. The presence of light and shadow is also an important elements that comes into play at this point. In our study, domestic and foreign papers were examined for literature research. The life and art of Giotto di Bondone, one of the early Renaissance artists, and his fresco titled Escape to Egypt were evaluated from an aesthetic perspective, and it was aimed to examine the subject from different perspectives. The fresco called The Flight into Egypt, one of the most important works of the artist in our subject, is an event described in the Bible, and its effect, which shows the liveliness of the objects here or rather satisfies the human eye with light and shadow, is indisputable. At the same time, like every Renaissance artist who combines different artistic disciplines, Giotto stands out as both a painter and an architect. The painter's main works are located in world-famous churches. The Flight into Egypt fresco in Padua, which constitutes our subject, is included in the Bible. In Giotto's work, this subject is about Mother Mary's who took his son in his arms and fled to Egypt with his fiancé Joseph on the back of a donkey. We can see Mother Mary's deep sadness and her fear of losing her child. This sadness and deep loneliness resembles a statue. Mary's spiritual state is the most important detail that attracts attention in the work. Every detail in the fresco has an aesthetic value within the integrity of the work. Mother Mary's troubles and her struggle for life are shaped in Giotto's figures, who find themselves with sad facial expressions and almost speak. Giotto's works unquestionably have an important place in art history. Examining Giotto's work "The Flight into Egypt" with an aesthetic critical method is important in terms of shedding light on early Renaissance art research. The artist's technique and original style were examined through aesthetic analyzes of Giotto's works.

In addition, it is aimed to investigate the artist's influence on the development of Early Renaissance art with the religious elements he interpreted and how it was reflected on future generations. It is expected that our research will shed light on future research.

Key Words: Giotto, The Flight into Egypt, Fresco, Early Renaissance art, Florentine School, Aesthetic Criticism, Iconography.

Giriş

Avrupa sanatında köklü sanat geleneği ilk Hıristiyan – Bizans temelinde başlayıp 19. yy.ın ikinci yarısına kadar uzanan bir zincir gibidir. Özü zedelemeyen bazı atılımlar ve yenilik denemeleri yapılmış fakat gelenek bozulmamıştır. Bu uzun süre içinde değişik stillerde şaheserler yaratmış ünlü sanatçılar yetişmiştir. Duccio, Cimabue ve Giotto resim sanatında Rönesansı hazırlayan ilk sanat halkalarıdır (Kınay, 1993:5).

Hiç kuşkusuz İlk Rönesansı haber veren en büyük İtalyan sanatçısı Giotto di Bondone' dir. Kesin olarak bilinmemesine rağmen, 1267 yıllarında Floransa yakınlarında doğduğu rivayet edilmektedir. İtalyan'lar Giotto'nun ortaya çıkmasıyla sanatta yeni bir çağın başladığına inanıyorlardı ve nitekim de haklıydılar. O'nun en ünlü yapıtları duvar resimleri ve fresko'lardır. (Fresko; ıslak yani kurumamış sıva üzerine yapılan resimlerdir.) (Kınay, 1993:5-7).

Erken Rönesans (1300-1420) olarak adlandırılan dönemin en ünlü ressamlarından olan Giotto çok yönlü bir sanatçı olup aynı zamanda mimar ve heykeltıraştır. Floransa'daki Çan Kulesi (Canpanella) onun eseridir. Roma'da ressam Cimabue'nin öğrencisi olarak meslek yaşamına adımını atmıştır (Kınay:1993, 21). 13.yy.da ilk sanat faaliyetine Assisi'de başlamış, yukarı bazilikanın sahinindeki *Eski ve Yeni Ahid Hikayelerinin* bir kısmını freskoladığı bilinir. Fresklerinin konuları genellikle Kutsal kitap İncil'den bölümler olup, Hz. İsa ve Hz. Meryem'in yaşam öykülerinden kesitlerdi. Bu tip konular Ortaçağ sanatında yer aldığı halde onun eserleri bulunduğu dönemde bir yenilik olarak karşılanmıştı. Çünkü bu zamana kadar resim sanatının anlamlandırılması bir anlamda düşünce ve hayalgücünün birlikte çalışması ile mümkün olabiliyordu. Fakat, Giotto'nun eserlerinde anlatılan konular hayal gücünden yararlanmaksızın gözler önüne seriliyordu. Doğayı natüralist bir tarzda görüldüğü gibi vermeye çalışıyordu. Giotto'nun 13. yy.ın son yirmibeş yılı içinde yaptığı resimlerde, çok az ünlü insan figürüne rastlanır; kompozisyonlarda en göz alıcı ve önemli sahneleri seçerek, hikayeleri kolaylıkla anlaşılabilir bir şekilde ortaya koymuştur (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 2017: 65). Zamanın yıpratıcı etkisiyle bazıları bozulmuş olan bu fresklerin renk sistemini incelediğimizde Bizans unsurlarını sürdüren bir teknikten söz edebiliriz. Bazilika süslemelerinde ise Cimabue'yi örnek alan Roma'lı ressamın tarzında yapıldığı görülmektedir. Özellikle figürlerin konumu ve bu figürlerin manzara unsurlarıyla olan ilişkisi bakımından yeni ve somut bir mekan anlayışı da görülmektedir

Erken Rönesans öncesi dönemde insanlar din konuları üzerinde durdular ve özellikle rahipler, din adamları sınıfı hakkında daha önce bilinenleri kontrol etmeye ve araştırmak istedikleri birçok konu hakkında sorular sormaya başladılar. Bu dönemlerde güçlü denizciler haritalardaki bilinmeyen alanları ve bilinmeyen ülkeleri keşfettiler, ülkelerine bolluk ve zenginlik getirdiler. Bunları yaparken de bilim ve teknolojiye ihtiyaç duydular. İhtiyaçları olabilecek çokcası saatler, pusulalar, haritalar gibi bazı mekanik aparatlar ve malzemeler de icat edilmişti. İnsanlar dünyanın her tarafıyla ilgileniyorlardı, tabii ki ressamalarda bilinmeyen realizme ve yeni arayışlara yönelmişlerdi. Bu yeni vizyon ilk defa Giotto'nun resimlerinde ortaya çıktı (S.Myers-ve Copplestone, 1990: 435; Krausse, 1995: 6-7) .

O dönemlerde diğer ressamlar hala basit zanaatkarlardı yani bugünkü anlamda artist değillerdi. Genellikle cahil halktan ya da altar boyacılarından olan bu kimselerin bir çoğunun çalışmaları kilise duvar resimlerinden ve İncil hikayelerinden öteye gitmezdi. Çoğunlukla bazı soylular ve saygın göçmenler özel resimler sipariş ederlerdi. Fakat bu resimlerin hiçbiri Giotto'nun özel olarak Padua'daki Signore Enrico Scrovegni Şapeline yaptığı kadar büyük projeler değillerdi.

Genellikle soylular sınıfı için küçük boyutlu resim formları çizilirdi. Fakat bu portatif resim formları 15. yy.'la kadar genel kabul görmedi (S.Myers- ve Coppystone, 1990: 435; Krausse,1995: 6-7). Ortaçağda mekan kavramı ideal bir uzamdan ibaretti. Derinlik ve perspektif kullanılmadan kutsal sahneler resimlenirken, bir düzlem üzerinde üst üste ve yan yana figürler yer alıyordu. Çoğunlukla zemin altın yaldızla kapatılıyordu. Giotto ile birlikte bu gelenek yavaş yavaş yerini derinlik ve perspektife bırakıyordu. bknz. Resim 3 *İsaya Ağıt* isimli freskinde mavi gökyüzünde uçan meleklerde derinliği verebilmek için kısaltım yani rakursi uygulamıştır (İpşiroğlu ve İpşiroğlu: 66). Eserlerinde manzara ve mimari figürler yalnızca fon görevi yapmakla kalmaz, kişilerin hareket ve jestleriyle uyuşan ayrı bir ortam yaratırdı. *Dünya Nimetlerinden El Çekme, Celano Süvarisinin Ölümü, Arles Meclisinde Görünme*, bu dizideki en güzel örneklerdir. Boşluk ile kabartmanın sentezi olarak yorumladığı biçimi ön plana alması üslûbunun gelişiminde yepyeni bir evrenin başlamasına neden oldu. Cavalli'nin etkisi altında kalarak, ilk resimlerindeki biçim anlayışını bırakarak daha tatlı ve yumuşak tonlamalı biçimlere yöneldi. San Giovanni'nin Laterano'daki kopuk fresk ve San Pietro kemerindeki *Navicella* mozayığı Cavallini'nin Giotto üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyan eserlerdir. Aynı yıllarda (1300) Floransa Santa Maria Novella Kilisesinde *Çarmıha Gerilmeyi* yaptı. O'nun 1306'da Padova'da Arena kiliseciğinin duvarını süsleyen *İnanç* isimli duvar resmi, bir elinde haç, diğerinde açık bir tomur tutan bir kadın biçiminde kişileştirilmiş soylu bir figürü imgeler. Bu figür gotik heykeltçilerin yapıtlarına benzemektedir, fakat bu bir heykel değil hacmi nedeniyle heykel yanılması veren bir duvar resmidir. Rakursi ile gösterilen kollar, yüzün ve boynun oylumlanması, kıvrımlama sonucu vurgulanmış gölgeler ve akıp giden kumaş kıvrımları. Bin yıldır böylesi gerçekleştirilemeyen düz bir yüzey üzerinde derinlik yanılması oluşturma sanatını bulmuştu. Minyatür ressamlarının yöntemlerini kullanacağı yerde, kutsal öykünün adeta gözümüzün önünde gerçekleştiği yanılması izleyiciye veriyordu (Gombrich, 1984:150).

Giotto, uzakları gösteren perspektif etkili geleneksel formları bir kenara bırakarak insan, boşluk ve yerşekillerini aynı mekanda vererek yeni bir realizmle tanıştırdı. O'nun yaklaşık olarak 1306'da tamamlayabildiği *İsa'ya Ağıt* (Bknz. Res. 2) freskosundaki figürler, geleneksel örüntülere bağlı birbirinin benzeri tiplerden uzaktı. Fakat bu figürlerin psikolojik durumları, acı çekişleri, yakarışları hissediliyordu. Bu iç burkucu sahnenin her figüre yansıyan acısını öyle inandırıcı bir şekilde göstermektedir ki, yüzlerini göremediğimiz bağdaş kurmuş figürlerde bile bu acıyı duyabiliyoruz. Ön plan ve arka plandaki derinlik yani yüzeyde bir uzayın derinliği açıkça farkediliyordu (Krausse, 1995:7-8). Bu panodaki kompozisyonda, sağdan sol alt kenara doğru çapraz inen kayalar, derinliği vermektedir. Acıyla İsa'nın ölü vücuduna, gittikçe eğilerek yönelen figürler, sahnenin iki ucunda dikey plandayer alan figürler bu olayı hareketle dramatize etmektedir. Mavi renkli gökte uçan melekler tam bir rakursi denemesi niteliğindedir.

Giotto'nun resminde psikolojik ifadeler çok anlamlıdır. Genellikle mavi, pembe, kırmızı ve sarı renkleri kullanmaktadır. Resim 3 de kendisi yaşlı, karısı kısır olan İoakim (Meryem'in babası) üzüntülü bir şekilde çobanlar arasında bulunmaktadır. Psikolojik çöküntü hali umutsuzluğu göstermekte buda figürlerin yüz ifadelerinde açıkça hissedilmektedir.

Aynı şekilde İoakim'in Rüyası panosunda (Bknz. Res.5) ise pembe renkli giysisi içine büzülerek gömülmüş olan İoakim'in rüyalı hali, benzeri az bulunur fizik ve psikolojik izlenimle yansıtılmıştır (Kınay, 1995: 19-20).

Giotto, Floransa Santa Maria Novelle kilisesindeki *Çarmıha Gerilme*'yi (Bknz. Res.6) yaptıktan sonra – gerçek insan özelliklerine sahip bu freskonun etrafındaki figürler izleyiciyi gerçekçi olarak o sahneye taşımaktadır-(Gothic art:175) Padova'ya giderek, *Meryem'in*

Hikayeleri, İsa'nın Hayatı, Günahlar ve Fazilet, Genel Yargılama, Dua eden İsa, Meryem ve Havariler isimli eserleri ile Scrovegni kilisesinin içini süsledi. Bu freskler onun olgunluk dönemine ait eserleridir. Özellikle hayatının son otuz yılında sanatsal faaliyetlerini daha da yoğunlaştırarak bir çok eser yapmıştır. *Anna ile Giachino'nun Karşılılaşması, Mısır'a Kaçış, İsa'nın Yakalanması, Çarmıhtan İndirme, Aziz Giovanni Battista ve İncil Yazarlarının Hikayeleri*, Santa Croce'de Bardi kilisesinde bulunan *Aziz Francesconun Hikayeleri* gibi eserleri sayılabilir.

Mısır Kaçış freskosuyla Giotto, modern resmin kurucusu olarak anılmaktadır. Ortaçağda diğerlerinden bu yönü ile ayrılmaktadır. İnsan, onun parlayan zekası sayesinde üstün, şöhretli ve sanatının da kalıcı olduğunu söyleyebilir. Altı yüzyıl sonra onun çalışmaları ile yaratıcı ruhu hala modernliğini korumaktadır. Kendi zamanına uyduğu kadar bizim zamanımıza da uymaktadır.

Günümüzün ilerici sanatı ekspresyon ifadenin temeline geri dönüş olarak tanımlanabilir. Bu noktaya ulaşmak için öz ile ilgilenip önceliği nesnelere vermiyoruz. Bizi anlam ile yüzyüze getiren tecrübeye giden direk olmayan yaklaşımı tekrar elde etmeye çalışıyoruz. Bunu yapmak içinde Giotto'nun kendi devrinde yaptığı gibi modern sanatın çeşitli yollarını kullanıyoruz. Duyarlı doğulu okunuşların Batı sanatına ilgisiz kaldıklarını görebilmek şarttır olmasa gerek. Ayrıca Giotto'nun kilerle diğer erken Rönesans resimleri arasında hakiki bir farklılık göze çarpar. Bu farklılık onlarla büyük doğu sanatıyla aynı döneme rast gelen zamanla ilgilidir. Bunlar Batı resimleri yığımından daha ruhanîdir.

Hiçbir şey bunları Giotto'nun freskosundan daha iyi ifade edemez. “ Hala taze ve nemli olan plasterin üzerine boyanmış izlenimini vermektedir”.

Bu büyük kaçışta, muhteşem bir berraklık ve basitlik görürüz. Figürler kişiyi evrensel semboller olarak vurur. Adam, kadın ve çocuk. İfadeler Maske gibidir, anlık ifadeden çok bulunulan durumu ortaya koyarlar. Ve Giotto insan kalitesindeki sıcaklığı büyüsel bir şekilde tutar, soyut fikri olan yaklaşımına rağmen. Çocuğun annesi ile olan ilişkisi, Yusuf'un gerginliği bize de dokunur, yolu gösteren meleğin yardımcı ruhu sayesinde...

Sert kötü arazi dik dağlar ve ağaçlar (orman) modern ekspresyonist manzarayı çağrıştırır. (Salt bir ekonomi ve karakterizasyondaki saflık içeren manzara) mavi (şimdi ileriye düşen) *sadece gök değil aynı zamanda Cenneti simgeler. Hareket hissi sahneyi bir bütün olarak ortaya koyar. İleri nokta köşeler gibi yaklaşan çizgiler, Yusuf'un kolu bulunan kısmı gösterir. Dağların ters yönde bükülmesi ana harekete karşı bir tezat oluşturmuştur. Gri tonlute görkeme katkıda bulunur. Giotto'nun geleneksel sevimli renk kırılmaları ve modern ruhu da bu görkeme katkıda bulunur (Fox, 1954: 2-3).*

Suut Kemal Yetkin'e göre; (1979:40) *üzerinde duruldukça bu Fresko'nun konuyu çok aştığı, onun derin bir anlamla, bir içerikle aydınlanarak yeni boyutlar kazandığı anlaşılır. Resmin odağı Meryem'dir. Ana sevgisiyle birlikte oğlunun başına gelebilecek tehlikelerle titreyen ve neredeyse düşüncesi bile uyşuklaşan Meryem'in ruh durumu bu freskoyla oldukça etkileyici bir şekilde dile getirilmiştir. Gözleri korkunç geleceğe dikilmiş olan annenin, çıplak kaya üzerinde görülen dimdik başına, daha bir çok kayanın arkalık edeceğini, birbirini izleyen bu kayaların tekdüzeliği ile anneyi ne hale getirdiğini anlayabiliyoruz.*

Bu konu Giotto'nun elinde bir insanlık dramına dönüşüyor. Bu freskoda Yusuf'dan başka eşeğin önünde yuları tutan bir kişiyi, arkasından birbiriyle konuşan üç kişiyi göstermesi, oğlunu bağrına basmış olan Meryem'in içine gömüldüğü yalnızlığı belirtmek içindir. Göğün maviliğinde uçan Melek de bu yalnızlığı daha da derinleştirmektedir. Çünkü anlam ya da içerik

biçimin kendisidir.” Suut Kemal Yetkin'in bu analizi, Giotto di Bondone'nin "The Flight into Egypt" freskosunu derinlemesine anlama çabasını yansıtan önemli bir açıklamadır. Bu değerlendirme, freskonun sadece olayın yüzeyine değil, aynı zamanda derin anlamlara da işaret ettiğini belirtir.

Giotto'nun kendine özgü üslubu İtalya'da, ve özellikle Floransa'da, Ortaçağ'dan itibaren yapılagelen tüm resim sanatı anlayışını baştan sona değişmesine neden oldu. Sanat çevrelerinde Gotik Bizans üslubu artık, katı ve alışlagelen (demode) bir şekilde görülmeye başlandı. Fakat, tüm bu değişimlerin yaşandığı dönemde İtalyan sanatının Avrupa'nın gerisinden geldiğini ve ansızın koptuğunu düşünmek de doğru değildir. Aksine Kuzey'in Gotik ressamlarının bağlı oldukları ülkeleri, Güney'in ustalarını etkilemeye başladığı sırada, Giotto'nun düşüncelerinin etkisi giderek büyümeye başladı. Floransa'nın en büyük rakibi Siena'da özellikle kuzey beğenisi ve sanatı çok derin bir etki uyandırdı. Siena ekolüne bağlı sanatçılarda, Giotto'nun yaptığı gibi, ilkel Bizans geleneğiyle köprüleri birdenbire ve devrimci bir yolla söküp atmadılar. Bu bakımdan özellikle Floransa'da Giotto, sanatın tarihinde yepyeni bir sayfa açmaktadır. Sanatın tarihi, Giotto'dan başlayarak, ilk olarak İtalya'da, sonra da diğer ülkelerde, büyük sanatçıların tarihi olmuştur (Gombrich, 1984: 154,158). Onun ölümünden sonraki dönemlerde Floransalı sanatçılar ondan etkilenmişler ve Barok sanatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Fakat onun çalışmaları sayesinde iki büyük sanatçı olan Masaccio ve Michelangelo yetişmiştir.

2. GIOTTO'NUN “MISIR'A KAÇIŞ (THE FLIGHT INTO EGYPT)” İSİMLİ ESERİNE İLİŞKİN SANAT ELEŞTİRİSİ

A. BETİMLEME

Yaklaşık olarak 1305 yılında yapılan Giotto'nun bu freski, Padua'da Arena Chapel'inde bulunmaktadır. Giotto'nun bu freskosu İncil'in Mısır'a Kaçış bölümünden alınmıştır.

Hıristiyanların Kutsal kitabı İncil'e göre, Hz. İsa peygamber doğmadan önce annesi Meryem Yusuf'la nişanlıydı. Evlenmeden önce Meryem Allah tarafından hamile kaldığı ortaya çıkınca Yusuf onu insanlar önünde utandırmak ve küçük düşürmek istemediği için ondan gizlice ayrılmaya karar verir. Onun bu şekilde düşünmesi üzerine Rabb'in bir meleği ona rüyada görünerek şöyle der: “Davut oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü o'nun rahminde oluşan, Kutsal Ruh'tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa koyacaksın. Çünkü halkını günahlardan koruyacak olan O'dur.” (İncil, Matta: I. Bölüm, Luk.:3:23-38, 1996: 5)

Yusuf, Rabb'in meleğinin kendisine buyurduğu üzere, Meryem'le evlenir ve Meryem oğlunu doğurunca da ismini İsa koyar. İsa, Kral Hirodes döneminde Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında dünyaya gelir.

O dönemlerde Yahuda'nın asıl idaresi Roma İmparatoru Augustus Sezar'da idi. Fakat Yahuda'nın bir de kendi içinde kralı vardır. Yahudi ırkından olmayıp çeşitli ırklara mensup bir melez olan kralın ismi “Büyük Hirodes” dir. Hirodes tahtını sonsuza kadar muhafaza etmek isteyen hırslı bir kraldı. Yetmiş yaşına geldiği zaman, bir gün saray casusu kendisine gelerek Fars'tan Kudüs'e doğru yollarında kıymetli mücevherler taşıyan üç yıldızbilimcinin geldiğini ve her yerde Yahudilerin Kralı olmak üzere doğan çocuğu aradıklarını bildirmesi üzerine Kral bu adamların hemen bulunup yanına getirilmesini emreder. Bu üç yıldızbilimci Kralın huzuruna çıkarlar. Kral onlara çocuğu bulmalarını ve çocuk bulunduğu takdirde kendisinin de secde edeceğini söyler. Bunun üzerine üç yıldızbilimci daha önce doğuda gördükleri mor yıldız takip ederek Kudüs'ten çıkıp Beytlehem'e varırlar. Yıldız çocuğun bulunduğu evin üzerinde durur. Bu evde Yusuf adında bir marangozla Meryem adında hanımı ve yeni doğan bebekleri İsa

yaşamaktaydı. Üç müneccim yere diz çökerek annesinin kolları arasında duran bebeğin önünde diz çöküp ona secde ettiler ve daha sonra yanlarında getirdikleri altın, günnük (tütsü) ve mür gibi kıymetli eşyaları takdim edip Beytlehem'den ayrıldılar. Fakat Kudüs'e dönmediler Kral'ın çocuğa bir kötülük yapabileceğini anlayıp Hirodes'in sarayına uğramadan başka bir yoldan memleketlerine giderler. (Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, 1964:201)

İncil Matta 2 Mısır'a Kaçış bölümüne göre; *Yıldız bilimcilerin yola çıkmalarının ardından Rabb'in bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek O'na, "Kalk! Dedi. "Çocuğu ve annesini al ve Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes çocuğu öldürmek amacıyla arayacak". Böylece Yusuf kalktı, aynı gece cocuğu ve annesini alıp Mısır'a doğru yola çıktı. Hirodes'in ölümüne kadar orada kaldı."* (Matta 2: 7)

Hirodes yıldızbilimciler tarafından aldatıldığını öğrenince Beytlehem ve yöresinde bulunan iki veya daha küçük yaştaki bütün erkek çocuklarını öldürtür.

O dönemler eşekler ve develer ile seyahat edilirdi. Çünkü arazi dağlar ve tepelerden oluşan oldukça engebeli bir yapıya sahipti.

Resim mavi, gri, pembe, yeşil ve sarı renk parçalarıyla gözlerimizi aldıktan sonra figürlere ve kümelere ayrılarak biçim belirmeye başlar. Bu freskoda ön planda ilk göze çarpan kucağında çocuğu İsa ile Meryem, eşek sırtında, yaya olarak yürüyen Yusuf'un rehberliğinde Mısır'a kaçarken görülür. Bu Yusuf'un yanında eşeğin yularını tutup çeken bir kadın, arkada birbiriyle konuşan üç kadın yer almaktadır. Arka planda ise derin maviliklerin içinde kanatlı ve eliyle yön gösteren bir melek, tek tük ağaçlıklı gri dağlar görülmektedir.

B. ÇÖZÜMLEME

Bu eser ıslak yada nemli sıva üzerine yapılan fresk tekniği ile yapılmış duvar resmidir.

53

Resimde dikey çizgilerin çoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle figürler ve ağaçlarda dikey çizgilerle kullanılmış, fakat eşek tekbaşına kontrastlık yaparak yatay çizgi oluşturmaktadır. Yusuf'un vücudu ve arka planda ortada bulunan dağın şekli diyagonaldir. Buda resme hareket katmaktadır. Resimde figürlerin hareketi sağa doğrudur fakat arkadaki dağın yönü kontrast olarak sola doğrudur.

Resimde Meryem ve dağlar piramidal bir formdadır. Sarı renkli dairesel haleler dikkat çekmektedir. Ağaçlar ve eşekte dikdörtgen formlar kullanılmıştır. İnorganik Formlar baskındır.

Resmin genelinde açık renkler kullanılmıştır. Arkada sağda bulunan kadının siyah renkli kıyafeti koyu bir etki bırakarak tek başına dissonanstır. Ağırlıklı olarak gri rengin çeşitli armonilerinin kullanıldığını görüyoruz. Özellikle dağlar, zemin, melek ve eşeğin renginde grinin çok değişik armonileri oluşturulmuştur. Gökyüzünde kullanılan mavilik gri kayaları ön plana çıkarmaktadır. Soğuk renklerin yoğunlukta olduğu görülür. Fakat Meryem'in dikkat çekebilmesi için kıyafetinin özellikle kırmızı ve kahve tonlarının kullanılması sıcak bir etki yaratmaktadır. Aynı şekilde Yusuf'un kıyafetinde sarı turuncu ve kahve gibi sıcak tonlarla birlikte yeşil rengin kullanılması sıcak soğuk zıtlığı vermektedir. Resmin en solunda bulunan figürlerin kıyafetlerinin rengi, kırmızı ve yeşil kontrasttır.

Kumaş kıvrımları ve yer şekilleri ritmik bir doku oluşturmaktadır. Bu ritmi dağların sola doğru sıralanışında görüyoruz. Sola doğru yönlendirilen figürler, figürlerin başlarındaki sarı haleler ve ağaçlar tekrarlanan formlardır. Yusuf'un elinde bulunan testide ve ağaçların yapraklarında farklı örüntüler kullanılmıştır.

Resimde boşluk doluluk ustalıkla hesaplanarak güçlü bir denge unsuru oluşturmaktadır. Fırça darbeleri oldukça yumuşak ve geçişlidir. Bunuda en belirgin olarak kumaş kıvrımları ve yer şekillerinde görüyoruz.

C. YORUMLAMA

Giotto'nun Mısır'dan Kaçış isimli freskini incelediğimiz zaman, en büyük vurguyu üzerinde toplayan Anne ve Çocuk yani Meryem ve İsa'dır. Burada bir çok sembolün kullanıldığı görmekteyiz. Özellikle anne sembolü, şefkati, korumayı, merhameti, içtenliği, karşılıksız, sonsuz sevgiyi ve güçlü duyguları ifade eder. Burada yavrusuna zarar gelmesinden endişelenen ve oldukça üzgün olduğu hatta kaygıları yüzünden rahatlıkla okunabilen fakat her türlü zorluğa dimdik göğüs geren güçlü kişilikli bir anne görüyoruz. Yavrusunu iki eliyle birlikte boynuna bağladığı bir kuşakla da sınıksız sarmakta ve onu bütün tehlikelerden korumaya çalışmaktadır. Ayrıca orta plandaki piramidal yapı yukarıdan aşağıya doğru genişleyerek giderek güçlenmeyi ifade etmektedir. Bir çok eski kültürde yukarı doğru daralan eşkenar üçgen erkek organını ve ateş elementini sembolize eder. Hititler için sağlığı Mayalarda Güneşi ve dolayısıyla doğurganlığı Pueblo sanatında ise kutsal bir dağ sembolize eder (Wilkinson, 2008: 286).

Eşek, insana sadık bir hizmetçi gibidir. Atın gidemediği her türlü engebeli ve dağlık arazilerde, zor şartlar altında rahatlıkla yoluna devam eder. Eşek doğurganlığı, ahlaksızlığı sabırı ve alçakgönüllüğü simgelemektedir. Batıda aptallığı ve inatçılığı simgelerken doğuda ise zekayı ve dayanıklılığı sembolize ediyor. Mısır çöllerinde ise eşek, yalnızlık ve izolasyonu sembolize etmektedir (Wilkinson, 2008: 65). Eşeğin önü sıra yürüyen Yusuf yaşlı olmasına rağmen yaya olarak yola devam etmekte ve yol göstermektedir. Burada Yusuf'un elbisesindeki birbirine yaklaşan çizgiler orada bir kol varlığını bize hissettiriyor. Yusuf'un yaya olarak yola devam etmesi özveriyi ve korumacılığı simgeliyor. Çünkü Meryem'de, Meryem'in kucağında taşıdığı çocukta kutsal olup onların her türlü tehlikelerden korunması gereklidir. Fakat en az Meryem kadar yüzündeki kaygı ve tedirgin ifade rahatlıkla görülebilmektedir. Sağ tarafta dini simge olarak yol gösterici melek insansı bir karaktere bürünerek kişiselleştirilmiştir. Onun kanatlarından melek olduğunu anlıyoruz. Oysa melekler insan üstü varlıklardır, insan biçiminde yada başka biçimde olduklarını bilmiyoruz. Meryem, İsa, melek ve Yusuf'un başlarına konan sarı haleler ise kutsallığı simgelemektedir.

Resimdeki sert ve dik kayalıklar arazinin engebeli ve yorucu olduğunu anlamamızı sağlıyor. Figürlerin aksi yönünde dağların sola doğru zıt hareketleri geçit vermez bir izlenim uyandırmaktadır. Ayrıca gri rengin kullanılması ise bu dağların soğuk bir etki uyandırmasını sağlıyor. Meryem'in elbisesinin yumuşak kıvrımları ve sıcak renkleri onun duygusallığını ve sıcaklığını ön plana çıkarıyor.

Çocuk nadide bir mücevher gibi saflığı, masumiyeti ve kutsallığı simgeler. O'na zarar verebilecek her türlü kötülük karşısında savunmasız olduğu için korunması ve özen gösterilmesi gereklidir. Özellikle bu çocuk İsa'yı simgeliyorsa. Çocuğun annesine sarılması ve yüz ifadesi çok masum ve sevgi doludur. Yukarıdaki mavi gökyüzü meleklerle birlikte Cenneti ve sonsuz huzuru simgelemektedir. Eserde minyatür etkisi görülmesine rağmen derinlik oldukça etkileyicidir. Hiçbir figür psikolojik durumu açısından bir diğer figüre benzememektedir. Bütün figürlerin ruh hali ustalıkla çizilmiştir. Figürler üzerinde odaklanacak olursak;

Hız. Meryem'in durumu: Freskonun odağının Meryem üzerinde olduğu vurgulanıyor. Onun içsel durumu ve duygusal zenginliği, resmin merkezine yerleştirilmiştir. Ana sevgisi ve oğlunun geleceğiyle ilgili endişeler, Meryem'in ruh halini belirginleştirir.

Çıplak Kayaların Metaforu: Çıplak kaya üzerindeki Meryem'in durumu, onun karşılaştığı zorlukları ve yalnızlığı simgeler. Kayaların tekdüzeliği, zorlukların birbirini takip etmesini ve Meryem'in bu zorluklar karşısındaki güçlü duruşunu vurgular.

Yusuf'un Rolü: Yusuf'un eşeğin önünde yuları tutması ve arkadan konuşan üç kişi, freskoda dramatik bir anlatı örgüsü oluşturur. Meryem'in yalnızlığı ve içine gömülme hissi, bu unsurların bir araya gelmesiyle daha da belirginleşir.

Melek ve Mavi Gökyüzü: Freskoda gökyüzünde uçan melek, yalnızlığı daha da derinleştiren bir öge olarak görülüyor. Mavi gökyüzü, hem manevi hem de duygusal bir atmosfer oluşturarak freskonun içsel anlamını artırır.

Giotto'nun elinde bu freskonun bir insanlık dramına dönüşmektedir. Fresko, sadece dini bir olayı değil, aynı zamanda insanın duygusal ve zorlu bir mücadeleyi anlatan bir sanat eseri olarak görülür (Yetkin, 1979:40).

Bu analiz, sanatın sadece yüzeydeki olayları değil, aynı zamanda derin anlamları ve insan duygularını anlama çabasını vurgular. Giotto'nun eseri, estetik özelliklerinin yanı sıra insan deneyimine dair derin düşünce ve duygusal katmanları ile de zengindir.

YARGILAMA

Bu eser konusu, figürleri, izleyiciye verdiği anlam, renklerin, kompozisyonun, tekniğin başarıyla kullanılması, sanat ilkeleri ve sanatsal formlara uygunluğu açısından geçmişte ne kadar değerli bir yapıt ise bugünde hala aynı canlılıkta ve değerinde bir şaheserdir.

Sanatçı ana temayı doğru ve kesin bir şekilde vermiştir. Olay, insanlar ve nesnelere kesin biçimde tanımlanmıştır. Bu şekliyle yansıtıcıdır.

Eserde alışılmışın ve görülenin dışında sanat elemanları, çizgiler, şekiller, renkler ve uzam kullanılmıştır. Biçimcidir.

Sanatçının ruh haletini simgelerde vurguladığını görmekteyiz. Dışa vurumcudur.

İncil'deki Mısır'a Kaçış bölümünü tasvir etmesi açısından eğitsel bir değeri vardır. Aynı zamanda her şeyden önce gelen evlat sevgisi ve koruyucu niteliğinde olması nedeniyle işlevseldir.

Anlaşıldığı üzere, taklitçi ya da yansıtıcı, dışavurumcu, biçimci ve işlevsel bütün kuramları bu eserde görebilmekteyiz.

SONUÇ

Giotto di Bondone'nin "The Flight into Egypt" isimli freskosu, sanat tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu eser, Giotto'nun karakteristik üslubunu ve döneminin sanatsal özelliklerini yansıtarak, izleyiciye zengin bir deneyim sunar.

Modern resmin kurucusu olarak anılan Giotto, 14. yüzyılın başlarında İtalyan Rönesansı'nda önemli bir ressamdı ve özellikle Assisi'deki Aziz Francis'in yaşamını anlatan freskolarıyla tanınmaktadır. Yaklaşık olarak 1305 yılında yapılan Giotto'nun bu freski, Padua'da Arena Chapel'inde bulunmaktadır. İkonografik olarak, bu fresko, İncil'in Mısır'a Kaçış bölümünden bir sahneyi betimlemekte olup, Meryem, Yusuf ve İsa figürleri yer almaktadır.

Giotto'nun detaylı figürleri ve dikkatlice seçilmiş sembolleri, hikayenin derinliğini ve anlamını vurgular. Meryem'in duygusal ifadesi ve İsa'nın masumiyeti, izleyiciyi olaya sürükleyerek duygusal olarak görsel bir zenginlik sunmaktadır.

Estetik analizi açısından, fresko, renk paleti, kompozisyon düzeni ve ışık-gölge oyunları ile dikkat çeker. Giotto'nun rakursi kullanımıyla, sahnede derinlik ve hacim hissi yaratılır, izleyici resmin içine çekilir. Renklerin seçimi, duygusal atmosferi destekler ve tarihsel anlamı güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, Gotik sanatın izlerini taşıyan, şaheser olarak adlandırabileceğimiz "The Flight into Egypt" freskosu, Giotto di Bondone'nin sanatsal yeteneğini, figürlerindeki ruhsal ifadelerle özgün sanat anlayışını yansıtan, izleyiciyi adeta o döneme götüren duygusal ve etkileyici bir eserdir. Eserin ikonografik ve estetik analizi, eserin sanat tarihsel bir yaklaşımla dönem özelliklerini, tekniğini, derinliğini anlamamıza ve değerlendirmemize olanak sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- BÜYÜK DİNLER VE MEZHEPLER ANSİKLOPEDİSİ (1964), İstanbul: Akşam Matbaası
- BİGALI, Şeref. (1984), Resim Sanatı, Ankara: Şafak Matbaası, İrfan Klişe Röprodüksiyon A.Ş.
- FOX, Milton S.(1954), Great Master Pieces, “ The Flight Into Egypt” U. S. A.:Harry Abrams, Pan American Convention.S
- GOMBRICH, E.H.(1984) Sanatın Öyküsü, Çev. Bedrettin Gönenç, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- THE HISTORY OF ART Architecture- Painting-Sculpture (1990) (General Editors: Bernard S.Myers- Trewin Coplestone) Fifth edition. The Hamlyn Publishing Group Limited Yugoslavia.
- GOTHIC ART, Visual Encyclopedia of Art, (2010) Scala Group, Florence: Italy.
- İNCİL Müjde (1996), Mısır Kaçış, İstanbul: Zafer Matbaası, Yeni Yaşam Yayınları.
- İPŞİROĞLU Nazan ve İpşiroğlu, M.(2017) Oluşum Süreci içinde Sanatın Tarihi, (Editör: Güney Aldoğan) 5. Baskı, İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- KRAUSSE, Anna C.(1995), The Story Of Painting, Köln:Druckerei Uhl, Radofzel Könemann
- KIRIŞOĞLU, Prof. Olcay ve STOCROCKİ, Prof. Mary (1997) Ortaöğretim Sanat Öğretimi, Ankara:1997, MEGP Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme, Yök Yayınları
- KINAY, Dr. Cahid (1993), Sanat Tarihi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Sanat- sanat Tarihi – Dizisi/25-1
- YETKİN, Ord. Prof. Dr. Suut Kemal (1979) Estetik ve Ana Sorunları, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi
- WILKINSON, Kathryn (2008) Sign and Symbols, An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings, First edition, Dorling Kindersley Limited, London: Great Britain.

EKLER

Resim 1 Giotto Di Bondone ", İtalyan ressam ve mimar Giotto di Bondone tarafından yapılmış. gravür. Özel Koleksiyon / bridgemanimages.com" / bridgemanimages.com

Resim 2 'The Flight into Egypt' ' Mısır'a Kaçış by Giotto di Bondone (1304–1306, Scrovegni Chapel, Padua (Yetkin: 40).

Resim 3. "The Mourning of Jesus" İsa'ya Ağıt, yak.1304-6, Fresk 200x185 cm. Scrovegni Şapeli, Padova.(İpşiroğlu ve İpşiroğlu: 65).

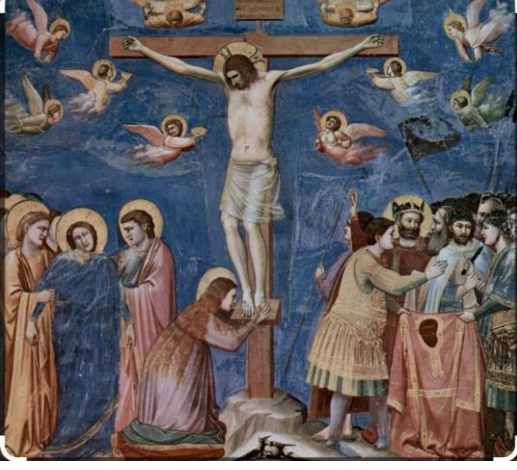

Resim 4 " Joachim Among Shepherds" Yusuf Çobanlar arasında <https://omniamutantur.online/prelud/4/>

Resim 5 " Joachim Dream"Yusuf'un Rüyası <https://omniamutantur.online/prelud/4/>

Resim 6 “ Crucifixion” Çarmıha Gerilme Giotto di Bondone, 1306-1311, Fresk, Assisi'deki San Francesco Bazilikası iç kısım, (Gothic Art, 2010: 175)

INSURANCE IN THE OTTOMAN STATE: INSURANCE PRACTICES IN LIGHT
OF VIEWS AND FATWAS

OSMANLI DEVLETİ'NDE SİGORTAYA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE FETVALAR
IŞIĞINDA SİGORTACILIK

Melikşah AYDIN¹

1.Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4077-5025.

ÖZET

Kelime anlamı olarak sigorta; emniyet, garanti ve güven anlamındadır. Sigorta kavramı insanların tedbir alma ihtiyacı sebebiyle doğmuştur. Sigorta kavramı yakın zamanda ortaya çıkmış bir akit ve kavram olduğu için klasik devir İslam hukukçuları sigorta kavramının oluşumuna yetişememişler ve dolayısıyla bu kavram hakkında bir içtihat öngörememişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman devri Osmanlısında dünyanın süper gücü konumundaki ülkenin limanlarında ticari sistemin gelişmesi ile birlikte sigortacılığa duyulan ihtiyaç sebebiyle deniz ticareti ile ilgili sigorta benzeri kurumlar sistemin içinde yer almış ve uygulanmıştır.

Sigortanın İslam toplumunda tartışılması ilk olarak 19.yy da ortaya çıktığı için sigorta hakkında görüş bildirmek ilk olarak İbn Abidin'e nasip olmuştur. Bu tarihe kadar İslam hukukçularının sigorta gibi bir kurum hakkında görüş bildirmeye ihtiyacı olmamıştır; çünkü İslam'da yer alan sosyal yardımlaşma ve dayanışma akile ve vela gibi kurumları ortaya çıkarıp geliştirmiş, uğradığı zarardan dolayı mağdur olanlar bu kurumlar aracılığıyla zararlarını tazmin edebilmişlerdir. Osmanlı'nın son devir büyük hukukçusu Ahmet Cevdet Paşa, sigortayı ekmekçi esnafı arasındaki dayanışma ilişkisine benzeterek caiz olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

Osmanlı'da 1870 tarihinde Feridiye yangını sonucunda şeyhülislam tarafından sigortaya cevaz verilen bir fetva verildiği düşünülmektedir. 1911 yılında ise Union sigorta şirketi, hayat sigortası yapılan müşterisinin bu sigorta türüne yönelik şeyhülislamlık makamından bir fetva almasını teşvik etmiş; ancak İbn Abidin'in görüşünden hareketle sigorta şirketinin rızası dâhilinde böyle bir ödemenin İslam devletinin sınırları içinde caiz olmayacağı fetvası verilmiştir.

Bildiride esas olarak ele alınacak konular sigortanın ve sigortacılığın Osmanlı devletinde uygulanması ve bu yönde verilen fetvalar, fetvaların verilme sebepleri ve sonuçları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Devleti, fetva, sigorta, sigortacılık.

ABSTRACT

The word "insurance," in terms of its meaning, conveys a sense of safety, guarantee, and trust. The concept of insurance has emerged due to the need for individuals to take precautions. Since the concept of insurance is a relatively recent development, classical Islamic jurists could not keep up with its formation during their time, and consequently, they could not anticipate a jurisprudential stance on this concept.

During the reign of Kanuni Sultan Süleyman in the Ottoman Empire, with the development of the commercial system in the ports of the country, institutions similar to insurance became part

of the system and were implemented due to the necessity arising from the growing maritime trade.

The discussion of insurance in Islamic society first arose in the 19th century, and expressing opinions on insurance became first attributed to Ibn Abidin. Until this time, Islamic jurists did not feel the need to express opinions on institutions like insurance because they had established and developed institutions such as social assistance and solidarity, through which those who suffered losses could be compensated for their damages. The eminent jurist of the late Ottoman period, Ahmet Cevdet Pasha, likened insurance to the solidarity relationship among breadwinning tradesmen and expressed the view that it is permissible.

It is believed that a fatwa allowing insurance was issued by the Sheikh-ul-Islam following the Feridiye fire in 1870 in the Ottoman Empire. In 1911, the Union Insurance Company encouraged a policyholder seeking life insurance to obtain a fatwa from the office of the Sheikh-ul-Islam for this type of insurance. However, based on the opinion of Ibn Abidin, a fatwa was issued stating that such a payment, even with the consent of the insurance company, would not be permissible within the boundaries of the Islamic state.

The main topics to be addressed in this paper will be the application of insurance and insurance practices in the Ottoman Empire, the issued fatwas in this regard, the reasons for issuing fatwas, and their consequences.

Keywords: Islamic Law, Ottoman Empire, fatwa, insurance, insurance practices.

1. GİRİŞ

Sigorta kurumunun Osmanlı devletine girişi ve girişin sancılarını ele alan bu çalışmada İslam hukukunda sigorta hakkında görüşler ve bu görüşlerin dayanakları belirtilecek, Osmanlı hukukuna çok sonradan giren bu kurum hakkında Osmanlı şeyhülislamı ve alimlerinin görüşleri açıklanacaktır. Tanzimat döneminde ortaya çıkan bu tartışmalar, Osmanlı hukukunun batılılaştığı bu dönemde klasikçi ve yenilikçi görüşlerin ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Çalışmada ilk olarak sigorta kelimesinin anlamı ve İslam hukukundaki sigortanın durumu, sigortaya benzeyen kurumlar ve son olarak Osmanlı dönemindeki sigortaya ilişkin görüş ve fetvalar açıklanacaktır.

2. Kelime Anlamı Olarak Sigorta ve Sigortanın Amacı

Kelime anlamı olarak sigorta; emniyet, garanti ve güven anlamındadır.¹ İtalyanca'daki sicurta kelimesinden günümüzdeki kullanılan şekline esas olarak alınmıştır.² Sigorta kavramı insanların tedbir alma ihtiyacı sebebiyle doğmuştur. İnsanların başlarına gelebilecek doğal afetler, öngörülmedik olaylar ve tehlikeler insanları kendilerini garantiye alma amacına ve bu amaç için belirli kurumlar ve müesseseler geliştirmeye itmiştir.³

3. İslam Hukukunda Sigorta

Sigorta kavramı yakın zamanda ortaya çıkmış bir akit ve kavram olduğu için klasik devir İslam hukukçuları sigorta kavramının oluşumuna yetişememişler ve dolayısıyla bu kavram hakkında bir içtihat öngörememişlerdir.⁴

¹ BEŞER, Faruk, "İslam Şeriatı Açısından Sigorta", I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Bildiri Kitabı, Kombad Yayınları, Konya, 1997, ss. 844-874, s. 844.

² ARSEVEN, Haydar, Sigorta Hukuku, Yazman Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 3.

³ YAZGAN, Turan, Sosyal Sigorta, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, ARSEVEN, s. 3-4; KENDER, Rayegan, Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s.11-12; AVCI, Mustafa, "Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, Sy. 1-2, 2000, 267-290, s. 267-268.

⁴ AYKANAT, Mehmet, Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s.15.

İslam hukukunda risk paylaşımı daha sınırlı olarak öngörölmüş ve sosyal yardımlaşma temelinde oluşmuştur. İslam hukukunun ortaya çıkışından önce Arap toplumunda “akile” ve “vela” gibi kurumların olduğu bilinmektedir. İslam hukuku bu kavramlara farklı bir boyut kazandırmış ve günümüzdeki sigortaya benzer bir kurum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İslam hukukunda sigortanın ilk ortaya çıkışı olarak akile ve vela kurumlarının kabulü ve geliştirilmesi esas alınabilir.

Sigortayı ele alan ilk İslam-Osmanlı hukukçusu İbn Abidin’dir, diyebiliriz. Sigorta ilk olarak 19.yüzyılda ortaya çıktığı için bu konu hakkında görüş bildirmek ilk olarak İbn Abidin’e nasip olmuştur.⁵ Bu tarihe kadar İslam hukukçularının sigorta gibi bir kurum hakkında görüş bildirmeye ihtiyacı olmamıştır; çünkü İslam’ın temelinde yer alan sosyal yardımlaşma ve dayanışma olgusu, akile ve vela gibi kurumları ortaya çıkarıp geliştirmiş, dolayısıyla uğradığı zarardan dolayı mağdur olan kimseler bu kurumlar aracılığıyla zararlarını tazmin edebilmişlerdir.

İslam hukukçularının genel olarak sigorta hakkındaki görüşleri üç boyutta ele alınmıştır. Birinci kısım; sigortanın tamamen caiz olmadığı görüşündedir. İkinci kısım; sigortanın İslam hukukuna uygun olduğu görüşündedir. Üçüncü kısım ise sigortayı türlerine ayırarak bazı türlerin (kooperatif sigortaları) İslam hukukuna uygun, bazı türlerin ise (ticari sigortalar) İslam hukukuna aykırılık teşkil ettiğini ve caiz olmadığı görüşündedir.⁶

Osmanlı devletinin son şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi, sigortanın caiz olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Mustafa Sabri Efendi’nin caiz olmadığını düşündüğü bu sigorta türü özel (ticari) sigortadır. Mustafa Sabri Efendi ayrıca görüşlerini bildirirken günümüzde kooperatif sigortasına karşılık sayılabilecek bir kurum olarak sigorta topluluğunun, sigorta şirketini kendilerinin kurup işletmelerini önererek bu şekilde yapılacak bir sigortanın caiz olacağı yönünde fetva vermiştir. Bu sayede sigorta şirketi karşılıksız bir kazanç sağlamayıp, elde edilecek olan fazlalık, sistemdeki kullanıcıların istifadesine sunulmuş olacaktır.⁷

Osmanlı’nın son devrindeki büyük hukukçusu Ahmet Cevdet Paşa ise sigortayı ekmekçi esnafı arasındaki dayanışma ilişkisine benzeterek⁸ caiz olduğu yönünde görüş bildirmiştir.⁹

Çağdaş İslam hukukçularından Zerka ise, sigortayı yıldırım paratonerine benzeterek sigortayı da kazaları ve zararları engelleyen bir kurum olmasa bile zararı paylaştırarak, zararın etkisini azaltan bir kurum olarak ele almıştır.¹⁰

Bir kısım İslam hukukçuları sigortanın hukuki mahiyetini ele alırken bunu akile ve vela kurumları üzerinden değerlendirmişler, sigortayı bunlara benzetmişlerdir. Dolayısıyla sigortanın caiz olup olmadığını değerlendirirken öncelikle bu kurumları ele almak ve açıklamak gerekmektedir.

⁵ AVCI, s. 281; DALGIN, Nihat, İslam’ın İşığında Sigortacılık, Eser Ofset, Trabzon, 1996, s.159.

⁶ AYKANAT, s. 15.

⁷ MUSTAFA SABRİ EFENDİ, İslam’da Münakaşaya Sebep olan Meseleler Hakkında Cevaplar, çev. Osman Nuri Gürsoy, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 149.

⁸ Bu dayanışmada esnaf mensuplarından birinin uğradığı zarar, topluluğun bir araya gelmesi sonucunda tazmin edilmekteydi.

⁹ İZGÖER, Zeki, Ahmet Cevdet Paşa, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s.71.

¹⁰ ZERKA, Ahmet / NECCAR, Muhammed Abdülaziz, İslam’a göre Banka ve Sigorta, çev. Hayreddin Karaman, Nesil Yayınları, İstanbul, 1992, s. 261.

3.1. Akile

Diyet dayanışma grubu olarak nitelendirilebilen akile, kast bulunmaksızın öldürme fiilinin ortaya çıktığı durumlarda, yani hataen ve şibhü'l-amd denilen kasıt benzeri insan öldürme suçlarında, failin ödemesi gereken diyeti ödeyen fail yakınlarıdır.¹¹

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra buradaki Medineliler yahudiler ve müşriklerle imzalanan anayasal bir niteliğe de sahip olan Medine Vesikası'nın 3. Maddesinde "Kureyş'ten olan muhacirler kendi aralarında adet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler. Ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını müminler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye katılırlar." 12. Maddesinde ise "Müminler kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiçbir kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar. Fidyeye-i necat ve kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir."¹² denilerek akile kurumunun yazılı bir belge ile kayıt altına alındığı görülmektedir. Sigorta gibi bir mali yük yani aidat ödeme borcu bulunmayan, müslüman gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın Medine Site Devleti'nin bir vatandaşı olmanın yeterli sayıldığı bu sistemin karşılıklı yardımlaşma sigortası yahut bir sosyal sigortaya benzemediği, her kabilenin kendi arasında yardımlaşmasını sağlaması dolayısıyla sigortadan ayrıldığı şahsına münhasır bir kategoriye sokulmasını gerekli kılmaktadır.¹³

İslam'ın ilk zamanlarda diyetin ödenmesinde failin baba tarafından olan erkek akrabalarından oluşan asabe içinde yakın asabeden uzak asabeye doğru bir sıralama yapılmaktaydı. Hanefiler ve bazı Malikiler ise akile sistemindeki amacın dayanışma ve yardımlaşma yani tenasür olması ve Hız. Ömer'in de insanları divan sistemi içinde kaydedip kabile sistemi yerine divan sistemine geçişin başlaması sebebiyle bu sistemin divan içindeki kimseler arasında bir yardımlaşma ve dayanışma esasına dönüştüğü görüşündedirler. Bu görüşe göre de kişinin akilesi artık kendi kabile mensupları değil kendi divan mensuplarıdır. Hiçbir divana kaydı bulunmayan kişinin diyetini ise devlet hazinesi öder, bu kişinin mirasını da dolayısıyla hazine alır.¹⁴

Hız. Ömer devrinde bu yapının değişmesinin sebebi ise fetih hareketleri ile büyüyen devlete katılan Arap dışı halklarda kabile sisteminin Araplardaki kadar gelişmiş olmamasıdır. Bu nedenle bahsedilen yeni vatandaşların akilesi olarak bağlı buldukları meslek grubu içindeki meslektaşları veya diğer yakınlarının belirlenmesi daha uygun olmuştur.¹⁵

3.2. Vela

Vela, kural olarak azat edilmiş olan bir kölenin efendisi ile devam ettirdiği bağ anlamındadır. Buna göre efendi veya azatlı kölesi mirasçı bırakmadan ölürlerse birbirlerine mirasçı olurlar. Aynı vela kurumu Arap olmayan unsurların İslamiyet'i seçtiklerinde İslam toplumuna entegrasyonunu sağlama açısından da işlev görmüştür. Vela'nın bu şekli sadece Hanefiler tarafından meşru görülmüştür. Vela'nın sözleşme ile yapılan bu şekline muvalat sözleşmesi denir.¹⁶

4. Osmanlı Devleti'nde Sigorta

4.1. Osmanlı Devleti'nde Sigorta Benzeri Uygulamalar

¹¹ AKTAN, Hamza, "Akile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.2, s. 248-249.

¹² YENİÇERİ, Celal, İslam İktisadının Esasları, Şamil Yayınları, İstanbul, 1980, s. 436.

¹³ ESEN, Adem, Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 95; AVCI, s. 276.

¹⁴ İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, Reddül Muhtar Ale'd-Dürü'l-Muhtar, çev. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1983, C.6, s. 640-641; HACAK, Hasan, "İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy.30, 2006/1, 21-50, s. 28.

¹⁵ HACAK, s. 28.

¹⁶ HACAK, s. 30.

Osmanlı Devleti'nde derbendlik ve ahilik gibi müesseseler sigorta benzeri sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonunu yerine getirme faaliyetinde bulunuyorlardı. Öyle ki, derbendlik uygulamasında görev yaptıkları bölgede güvenliği sağlayan derbendler, talep halinde yolculara kılavuzluk yapıp onlardan geçit akçesi adı altında ücret alırlar, görev sürelerince örfi vergilerden muaf tutulurlar, ayrıca derbend resmi adı altında bir ücrete daha hak kazanırlardı. Ancak yaptıkları bu görev sırasında o bölgeden geçerken malları çalınan, eşkıyanın yağmasına maruz kalan kimseleri koruyamadıkları için bu zararı tazminle mükellef tutulurlardı. Yani görevleri gereği sağlayamadıkları korumaya karşılık, uğranılan zararı tazmin ederlerdi.¹⁷

Ahilik müessesesinde ise loncaların kendi aralarında kurmuş oldukları orta sandığı yahut teavün sandığı gibi uygulamalarla aynı iş kolunda faaliyet gösteren meslektaşların birbirlerine yardım ve dayanışma sağladığı görülmektedir. Öyle ki, hastalanan üyelerinin tedavi masrafları, yaşlanan, işi bırakan yahut yapamaz hale gelen üyelere ise geçimlerini sağlayacak bir maaş bağlanması, fakir üyelerin ölümü halinde cenaze masraflarını karşılamak gibi birçok faaliyet söz konusu olmaktadır. Ayrıca işe başladıktan sonra çıraklık ve kalfalık aşamalarını geçen meslektaşların kendi dükkanlarını açma isteği söz konusu olursa onlara dükkân yeri, alet edevat yardımı sağlamak konularında da destek veriliyordu. Bu verilen destekler ise loncalara üye olanların verdikleri aidatlardan oluşuyordu. Herhangi bir loncaya tabi olmaksızın çalışmak ve dükkân açmak mümkün değildi.¹⁸

4.2. Tanzimat Devrinde Sigorta

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde sigorta benzeri uygulamalar bulunmakla beraber, bugünkü anlamıyla sigortanın sosyal hayatta ortaya çıkması tanzimat devrine rastlamaktadır. 1836 tarihinde ölmüş olan Osmanlı'nın son dönem büyük hukukçularından İbn Abidin Reddü'l-Muhtar isimli fıkıh kitabının Cihad bölümünün Müstemem kısmında sigortayı "sev kara" olarak adlandırmış ve sigorta hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

*"Şöyle ki adet olarak uygulandığı üzere tacirler bir harbîden bir gemi kiraladıklarında kira ücretini ödemekte ve ayrıca kendi beldelerinde ikamet edene de belirli bir miktar mal daha ödemektedirler ki bu mal sigorta olarak isimlendirilir. Bu mal şu şartla ödenmektedir ki, bu gemiyle taşınan yük yanma, batma, soygun vb. bir sebep sonucunda helâk olduğunda, bu kişi onlardan (yani tüccarlardan aldığı) bu mal/bedel karşılığında malı (gemi yükünü) tazmin etmektedir. Bu kişinin bizim diyarımızda müstemem olarak bulunan ve sahil şehirlerinde devletin izniyle kalan bir vekili (acentesi) vardır ki malını tacirlerden alan budur. Tüccarın malı da eğer denizde helâk olmuşsa, helâk olan kısmının bedelini eksiksiz bir şekilde tacirlere bu müstemem tediye eder. Benim zihnimde beliren düşünceye göre bu durumda tâcirin helâk olan malının bedelini alması câiz değildir."*¹⁹

İbn Abidin'in burada ele aldığı konu aslında tacirlerin müstememden gemi kiraladıkları zaman, bu geminin yükünün de yanma, batma, soygun vb. sebeplerle bir zarara uğraması sebebiyle daha önceden müstememe vermiş olduğu sigorta bedelini zararına karşılık olarak almasıdır. İbn Abidin, bu halde müstememin Müslüman tacire ödediği bu tazmin ücretinin caiz olmadığını,

¹⁷ İLGÜREL, Mücteba, "Eşkıya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11, s. 467; BARKAN, Kanunlar, s. 398; ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul, 1990, s. 40-49; HALAÇOĞLU, Yusuf, "Derbend", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9, s. 162-163; AVCI, s. 277.

¹⁸ ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s.151, SAYMEN, F. Hakkı, "Yakın ve Ortadoğu Memleketlerinde İçtimai Güvenlik", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 19, Sy. 3-4, s. 924; AVCI, s. 278-279.

¹⁹ İBN ABİDİN, C.4, s.170.

müstemenin gereksiz yere kendisinin sebep olmadığı bir zararı tazmin etmesinin caiz olmadığını belirtmektedir.²⁰

Osmanlı'da 1870 tarihinde Feridiye yangını sonucunda şeyhülislam tarafından sigortaya cevaz verilen bir fetva verildiği düşünülmektedir.²¹ 1911 yılında ise Union sigorta şirketi, kendisine hayat sigortası yapılan müşterisinin bu sigorta türüne yönelik şeyhülislamlık makamından bir fetva almasını teşvik etmiş; ancak şeyhülislam makamı İbn Abidin'in görüşünden hareketle sigorta şirketinin rızası dâhilinde böyle bir ödemenin darülharp'te alınabileceğini ama İslam devletinin sınırları içinde yani darülislam'da böyle bir ödemenin caiz olmayacağı görüşünü savunmuştur.²² *"Havale buyrulan işbu arzuhal mütalaa olundu. Derunu arzuhalde muharrer akd-i mezkur dar-ı İslam'da olmayıp da ber vech-i meşrut memalik-i ecnebiyede kain bir sigorta şirketiyle icra edildiği takdirde şirket-i mezkure rızasıyla vereceği ziyadeyi yani makudin aleyh sigorta bedeli ne miktar meblağ ise onu ahz helal olur ol bapta emru ferman menleülemdir."*²³

Osmanlı'nın son dönem alimlerinden İbn Hazım Ferid ise Beyanü'l-Hak dergisinde sigorta konusunda kaleme aldığı makalelerde sigortanın detaylı bir incelemesini ve sigortanın çeşitlerini ele aldıktan sonra; sigortanın fasit yani geçersiz bir akit olduğunu, baht ve talihe müstenit bir akit olduğunu, diğer akitlerden bağımsız yeni bir akit olduğunu, dolayısıyla geçersiz olduğunu belirtmiştir.²⁴

Osmanlı'nın son Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi ise ücretli sigortayı kumara benzetmiş ve faizle de ilgili olduğu gerekçesiyle caiz görmemiştir. Daha sonra Beyanü'l-Hak'ta çıkan makalelerinde de sigortaya ilk olarak olumsuz yaklaşmamakla beraber İslam toplumunun kültürüne uygun olmadığı, sigortanın haksız kazanca ve suistimale yer verebileceği gerekçesiyle caiz görmemiştir.²⁵

Sigorta akdini caiz görmeyen ulemanın esas aldığı temel unsur sigortanın sigorta eden ve sigorta edilen arasında iki taraflı bir akit ve bu akitle yapılan değişimin de sigorta primi ve sigorta bedeli (tazminat) arasında olduğunu ve primi aşan tazminatın haksız fazlalık ve dolayısıyla haksız kazanç oluşturduğudur.²⁶

Bir diğer grup ulema ise sigorta sözleşmesindeki karşılıklı verilen bedellerin sigorta primi ve sigortacının sağladığı emniyet ve güven (eman) olduğu görüşünü savunmaktadır.²⁷ Bir diğer görüşe göre ise karşılıklı bedeller sigorta primi ve sigortacının üstlenmeyi kabul ettiği tazmin sorumluluğudur.²⁸ Bu sorumluluk maddi ölçütünün yanında oluşan zararın kapatılmasını, tazminini esas alır ki bu olgu günümüzdeki sigortaya daha çok benzemektedir. Sigortalılar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma ve birbirlerine kefil olma durumlarını barındıran bu son görüş sigortanın İslam hukukuna uygunluğunun sağlanması açısından daha akılcı çözümler öngörmektedir.

²⁰ HACAK, s. 33. İbn Abidin, bu görüşlerini üç temelde delillendirerek sigortanın ademi cevazına yani caiz olmadığına karar vermiştir. AVCI, s. 282.

²¹ AKPINAR, Turgut, "Tarihte Sigorta ve Yurdumuzda Sigortaya Dair ilk Fetvalar", Tarih ve Toplum, C. 8, Sy. 75, 1990, s. 34-39.

²² ZERKA / NECCAR, s. 15-16.

²³ ARMAGAN, Servet, İslam Hukukunda Sigorta Konusu ve İki Belge, İÜHF, Arslanlı Armağanı, İstanbul, 1978, s. 270-271, ZERKA / NECCAR, s.15. KENDER, s. 13, ARSEVEN, s. 15;

²⁴ İBN HAZİM FERİD, "Sigorta", Beyanü'l-Hak, Y. 1, C. 2, No: 27-29, İstanbul, 1325, s. 636, 647-648.

²⁵ SAĞLAM, Hadi, "İslâm Hukukuna Göre Sigorta- Ribâ Ve Fâiz İlişkisi Görüşlerinin Değerlendirilmesi", e-Akademi Dergisi, Sy. 84, Şubat 2009. e.y. http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-1.htm#_ftnref38

²⁶ HACAK, s. 38.

²⁷ HACAK, s. 39.

²⁸ HACAK, s. 40.

Batılı hukukçulara göre sigorta sözleşmesinde sigortalılar bir topluluk olarak kabul edilmiş ve bu toplulukla sigortayı yapan şirket arasındaki ilişki bir yardımlaşma ilişkisi sayılmıştır.²⁹ Sigortayı caiz kabul etmeyen İslam hukukçuları ise bu yardımlaşma ilişkisini kabul etmezler.³⁰

Kanuni sultan Süleyman devri Osmanlısında dünyanın süper gücü konumundaki ülkenin limanlarında ticari sistemin gelişmesi ile birlikte sigortacılığa duyulan ihtiyaç sebebiyle deniz ticareti ile ilgili sigortalar sistemin içinde yer almış ve uygulanmıştır.³¹

“Sigorta, tehlikelerin zararlı sonuçlarının dağıtımını esas alan kolektif bir sistem olan sigorta sistemi ile tehlikeye maruz olan şahısların bu sisteme katılmasını ifade eden sigorta akdini içeren birleşik bir olgudur. Bu sebepten dolayı sigortayı incelerken sigorta sistemi ile sigorta akdini birbirinden ayırmadan ele almak ve bu iki unsur arasındaki istatistik ve matematik bilimlerinin kurduğu fonksiyonel bağlantıyı dikkate almak gerekmektedir.”³²

5. SONUÇ

Avrupa’da ortaya çıkışı İslam devletlerindeki tartışılmaya başlanmasına göre çok daha erken bir tarihe tesadüf eden sigorta kurumunun, bizim toplumumuzda neden geç rastlandığının temel sebebi toplumsal ihtiyacın bulunmamasıdır. Bugünkü anlamda sigortanın insanların ihtiyaçlarını karşılamaındaki temel unsurlardan biri de maddi hususlardır. Ancak bugünkü sigortada bulunan yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonu, asıl amacını İslam toplumundaki diğer sigorta benzeri vela ve akile gibi kurumlarda sağlamaktadır. Dolayısıyla bu kurumlarla kendilerine isabet eden zararları tazmin edebilen vatandaşlar, Avrupa’daki kimselerden farklı olarak sigortaya ihtiyaç duymamışlardır. Ancak Osmanlı’nın tanzimat dönemindeki hukuki batılılaşma ve batıdan alınan kanunların yürürlüğe konulması, batı hukukundaki sigorta kurumunun cevazının tartışılmasına sebep olmuştur. Alimlerin çoğunluğu bu müesseseye cevaz vermemişlerdir. Bunun sebebini ise sigortada bir aidatın alınıp talih ve şansa göre bir ödeme yapılması ve bu durumun caiz olmaması olarak göstermişlerdir.

KAYNAKLAR

AKPINAR, T. (1990). “Tarihte Sigorta ve Yurdumuzda Sigortaya Dair ilk Fetvalar”. *Tarih ve Toplum*, 8 (75), s. 34-39.

AKTAN, H. (1989). “Akile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: TDV Yayınları, s. 248-249.

ARMAGAN, S. (1978). “İslam Hukukunda Sigorta Konusu ve İki Belge”, *İÜHF Dergisi Arslanlı Armağanı*, s. 251-276.

ARSEVEN, H. (1991). *Sigorta Hukuku*. İstanbul: Yazman Yayınevi.

AVCI, M. (2000). “Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (1-2), s. 267-290.

AYKANAT, M. (2019). *Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar*. Ankara: Adalet Yayınevi.

BEŞER, F. (1997). “İslam Şeriatı Açısından Sigorta”, *I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi Bildiri Kitabı*, Konya: Kombad Yayınları, s. 844-874.

²⁹ DALGIN, s. 15-16, 20.

³⁰ HACAK, s. 45.

³¹ HACAK, s. 49.

³² HACAK, s. 50.

- ÇAĞATAY, N. (1974). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- SAYMEN, F. H. (1954). “Yakın ve Ortadoğu Memleketlerinde İçtimai Güvenlik”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 19 (3-4), s. 918-946.
- DALGIN, N. (1996). *İslam'ın Işığında Sigortacılık*, Trabzon: Eser Ofset.
- ESEN, A. (1993). *Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HACAK, H. (2006). “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), s. 21-50.
- HALAÇOĞLU, Y. (1994). “Derbend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9. İstanbul: TDV Yayınları, s. 162-164.
- İBN ABİDİN, M. E. (1983). *Reddü'l Muhtar Ale'd-Dürrü'l-Muhtar*, çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- İBN HAZİM FERİD. (1325). “Sigorta”, *Beyanü'l-Hak*, 1 (2), s. 647-648.
- İLGÜREL, Mücteba, (1995). “Eşkîya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11. İstanbul: TDV Yayınları, s. 466-469.
- İZGÖER, Z. (1999). *Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul: Şule Yayınları.
- KENDER, R. (1995). *Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- MUSTAFA SABRİ EFENDİ. (1974). *İslam'da Münakaşaya Sebep olan Meseleler Hakkında Cevaplar*, çev. Osman Nuri Gürsoy, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- ORHONLU, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- SAĞLAM, H. (2009). “İslâm Hukukuna Göre Sigorta- Ribâ Ve Fâiz İlişkisi Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *e-Akademi Dergisi*, 84. e.y. http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-1.htm#_ftnref38.
- YAZGAN, T. (1977). *Sosyal Sigorta*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- YENİÇERİ, C. (1980). *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul: Şamil Yayınları.
- ZERKA, A. / NECCAR, M. Ab. (1992). *İslam'a göre Banka ve Sigorta*, çev. Hayreddin Karaman, İstanbul: Nesil Yayınları.

USING THE FUNCTIONAL GRAMMAR METHOD IN TEACHING TURKISH TO
FOREIGNERS [IN THE EXAMPLE OF “MAARİF TÜRKÇE DERS KİTAPLARI A1,
A2 (Lise)”]

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ
YÖNTEMİNDEN FAYDALANMA [(MAARİF TÜRKÇE DERS KİTAPLARI A1 VE
A2 (LİSE) ÖRNEĞİNDE)]

Oğuz KILINÇ¹

¹Dr., Türkiye Maarif Vakfı, 0000-0002-8159-6074

Özet

Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanmış ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmiş olan Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı, yabancılara Türkçe öğretiminde alandaki önemli bir boşluğu doldurmuş durumdadır. Program “Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni” esasında düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Bu metnin 2018 baskısında A1-C2 düzeylerinde anlamın oluşturulmasına ve kavramsal değişim için uygun şartların sağlanmasında tamamlayıcı rol üstlenen “aracılık” etkinlikleri üzerinde durulmuştur. Program’da da metne, kavramlara, iletişime aracılık etme şeklinde etkinliklere yer verilmiştir. Her seviye gurubu için hazırlanan izlencelerin yer aldığı Program’da okuma, dinleme, yazma, konuşma dil becerilerinde beklenen yeterlilikler ifade edilmiştir. Bu program esasında hazırlanmış olan “Maarif Türkçe Ders Kitapları” 2023’te basılarak Türkiye Maarif Vakfı okullarında okutulmaya başlanmıştır. Programda eylem odaklı yaklaşımın benimsendiği, iletişimsel işlevlerin esas alındığı, sarmal ve tematik yaklaşımların dikkate alındığı ifade edilmiştir. İzlencelerde anlam ve üretim bakımından birbiriyle ilişkili kazanımlara ve her kazanımla ilgili dil yapılarına yer verilmiştir. Bu anlamda dil bilgisi konularının verilmesinde işlevsel dilbilgisi yönteminin benimsendiği görülmektedir. Bu çalışmada hem yöntem ve usul bakımından yabancılara Türkçe öğretiminde örneklik teşkil eden “Maarif Türkçe Ders Kitapları serisinden Lise A1 ve A2 kitaplarında yer alan gramer yapıları ve bunların işlevsel dilbilgisi yöntemiyle verilmiş şekli incelenecektir.

Anahtar kelimeler: İşlevsel dilbilgisi, Maarif Ders Kitapları, Yabancılara Türkçe Öğretimi.

Abstract

The Program for Teaching Turkish as a Foreign Language, prepared by the Turkish Maarif Foundation and accepted by the Ministry of National Education, has filled an important gap in the field of teaching Turkish to foreigners. The program has been organized and developed on the basis of the "Common European Framework of Reference for Languages". In the 2018 edition of this text, "mediation" activities that play a complementary role in creating meaning at A1-C2 levels and providing suitable conditions for conceptual change are emphasized, and activities such as mediating the text, concepts, and communication are included in the Program. The program includes syllabuses prepared for each level group and the expected proficiencies in reading, listening, writing and spoken language skills are expressed. "Maarif Turkish Course Books", prepared on the basis of this program, were published in 2023 and started to be taught in Turkish Maarif Foundation schools. It has been stated that an action-oriented approach is

adopted in the program, communicative functions are taken as basis, and spiral and thematic approaches are taken into account. In the program achievements that are related to each other in terms of meaning and production, and language structures related to each achievement. In this sense, it is seen that the functional grammar method is adopted in teaching grammar topics. In this study, the grammatical structures in the “Maarif Türkçe Ders Kitapları A1, A2” which are exemplary in teaching Turkish to foreigners in terms of both method and procedure, and the way they are presented with the functional grammar method will be examined. In this study, the grammatical structures in the “Maarif Türkçe Ders Kitapları A1, A2” which are exemplary in teaching Turkish to foreigners in terms of both method and procedure, and the way they are presented with the functional grammar method will be examined.

Keywords: Functional grammar, Maarif Ders Kitapları, Teaching Turkish to Foreigners.

1. GİRİŞ

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en gelişmiş araçtır. Dilin hem kültürü oluşturma hem de gelecek nesillere aktarma işlevi, onu toplumsal çalışmaların öznesi haline getirmiştir. Dil, insanın doğup büyüdüğü çevrede öğrendiği ana dili ve daha sonradan öğrendiği yabancı dili şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ana dil öğrenme süreci pek çok araştırmanın konusu olmuş, dil öğrenme sürecinin doğuştan ya da sonradan edinildiği tartışılmıştır.

Kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için dil gelişim evresini tamamladıktan sonra kendisini ifade etmesi, çevresiyle iletişime geçebilmesi ana dili sayesinde mümkün olabilmektedir. Yabancı dil öğrenimi ise çeşitli iç ve dış tetikleyicilerle kişinin ana dilinin yanında başka dilleri öğrenmesidir. Ülkeler kendi kültürlerini koruma, geliştirme ve toplumsal bütünlüğünü sağlama noktasında ana dil eğitimine öncelik vermişler, eğitim sistemlerinde belli bir disiplin şeklinde her kademede ana dil derslerine yer vermişlerdir. Dil gelişiminin kişinin diğer gelişimlerini olumlu ya da olumsuz etkileyeceği yönündeki görüşler, dil öğretimi konusundaki çalışmalara ağırlık verilmesini sağlamıştır. Toplumlar kendi kültürlerini başka milletlere tanıtmak, bunun taşıyıcısı olarak kendi dillerini öğretmek ve öğrenilmesine teşvik etmek amacıyla hem yurt içinde hem de yurt dışında faaliyetler yürütmüşlerdir.

Dünyada en çok konuşulan diller arasında yer alan Türkçenin de yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla hem devlet eliyle hem de şahsi girişimlerle pek çok faaliyet yürütülmektedir. Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Diyanet Vakfı gibi vakıflar başta olmak üzere Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullar ve üniversitelerin TÖMER’leri başta olmak üzere pek çok kurum yurt dışında yabancılara Türkçe Öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı ve TÖMER’ler yurt içinde de hem örgün hem de yaygın eğitim şeklinde yabancı dil olarak Türkçe öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Dil öğretimi konusunda yaşanan gelişmeler eğitim teknolojilerinin gelişmesi yeni yaklaşımlarla materyallerin oluşturulmasını, dil öğretiminin belli bir sistem içerisinde düzenlenmesini gerekli hale getirmiştir. Avrupa Birliği tarafından yürütülen çalışmalar, yabancı dil yeterliliklerinin tanımlanması, seviye gruplarının oluşturulması hem dil öğretim programları hem de materyalleri konusunda düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu amaçla Türkçe öğretiminde referans eser olan Yabancılara Türkçe Öğretim Programı oluşturulmuştur. Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni (CEFR, 2001, 2018) esas alınarak geliştirilen Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı; örgün ve yaygın eğitim kapsamında Türkçe öğretim faaliyetlerinin her aşaması için gerekli olan ana çerçeve niteliğindedir.

Program; dil öğrenenlerin anlama, anlatma becerilerini geliştirme; dört temel beceriyi (okuma, dinleme, yazma, konuşma) bilinçli, doğru kullanma, sözsüz iletişim becerilerini kazanma, söz

varlığını zenginleştirme, kültürel duyarlılık kazandırma, seçkin edebî eserleri tanıma, 21.yüzyıl becerilerini kazandırma gibi amaçları taşımaktadır.

Program’da iletişimsel işlevler dikkate alınmış, tematik yaklaşım benimsenmiş, sarmal bir yol izlenmiştir. İletişimsel işlevler ve ilgili dil yapılarıyla birlikte verilmiş, temaya dönük söz varlığı belirtilmiştir. Eylemi merkeze alan iletişimsel yaklaşım; keşfetmeye dönük becerileri, tümevarımsal süreçleri, görevsel durumlar gibi kavramları kapsamaktadır. Öğrencinin iletişim merkezli etkinliklerle işlevsel dil gelişimine katkı sunmaktadır (Savingnon, 1987).

Bu program çerçevesinde oluşturulan Maarif Türkçe Ders Kitap setleri alandaki ihtiyacı karşılamaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Kitap setleri; okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise ders kitapları ve çalışma kitaplarından oluşmaktadır. Kitaplarda dil öğretimi, hayatla içi içe, işlevselliğe dönük, iletişimsel becerilerin vurgulandığı yeni yaklaşımlar çerçevesinde okuma, dinleme, konuşma, yazma becerilerine dönük etkinliklerle gerçekleştirilmektedir. Türk kültürünü öne çıkaran Hacivat, Karagöz, Nasreddin Hoca, Keloğlan karakterlerine yer verilmiştir. Temaya dönük dil yapılarının kavratılmasında türkü etkinlikleri, TRT videoları, proje ödevleri kitapların özgün diğer yönlerindedir.

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretilmesinde; dil öğretimine yönelik geliştirilen yöntem ve yaklaşımlar büyük önem arz etmektedir. Bunlardan birisi de dil yapılarının sadece biçimsel olarak belli kurallardan ibaret olmadığını, anlam ve işlevsel yönlerinin esas alınması gerektiğini belirten, anlam temelli yaklaşımlarla yakın ilişki geliştiren işlevsel dil bilgisi yaklaşımıdır. Maarif Türkçe Ders Kitaplarında bu yaklaşımdan faydalandığı görülmektedir.

İşlev sözcüğü; dil ve dil birimlerinin belli bir amaçla kullanılışı; bireyler açısından üstlendiği iş; tümce içerisinde dil birimlerinin birbirleriyle ilişki içerisinde yerine getirdiği iş olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 1998:128). İşlevsel dilbilim genel olarak dilleri işlevsel ve betimsel yönden ele alan dilbilim dalıdır. Bu esastan hareketle işlevsel dil bilgisi sadece bir dili ele alıp incelemektedir. İşlevsel dil bilgisi dili oluşturan küçük, büyük, anlamlı anlamsız unsurlarını yerine getirdikleri işlevler açısından ele almakta geleneksel dil bilgisinde birbiriyle ilgili unsurların nispeten dağınık görüntüsünü anlamlı ve tutarlı halde vermeye çalışmaktadır.

İşlevsel dil bilgisinin gelişmesinde dil bilgisinin sadece dilsel biçimlerden ibaret olmadığını, anlam ve biçimin birlikte ele alınması gerektiğini belirten Larsen- Freeman (2001) dil bilgisinin “biçim, anlam, edim” olmak üzerinde üç boyutlu yapısı üzerinde durmuştur. Bunun şematik bir şekilde sistematize ettikten sonra biçim, anlam ve edim arasındaki döngüyü açıklamıştır (Larsen-Freeman, 2001, ss. 251-252). Larsen-Freeman (2001). Yabancı dil öğretiminde biçimden anlama doğru giden yaklaşımlar tek başına yeterli olamamaktadır (Dalkılıç, 2017, s. 254).

Türkçenin işlevsel dil bilgisinin oluşturulması ve bunun Türkçe öğretiminde uygulanmasına yönelik ihtiyaç birçok araştırmada dile getirilmiş olsa da uygulamaya konmuş çalışmalar az sayıdadır (Schaaik, 1998; Musaoğlu, 2003; Ercan ve Bakırlı, 2009; Sebzecioğlu, 2011; Selçuk, 2013). Yabancılara Türkçe öğretiminde Maarif Türkçe Ders Kitapları hazırlanırken bu alandaki ihtiyaç da dikkate alınmıştır.

Biz bu çalışmamızda işlevsel dilbilgisinin Türkçe öğretimine dönük uygulama şekillerini Maarif Türkçe Ders Kitapları Lise A1 ve A2 kitapları örneğinde göstermeye ve bu sayede işlevsel dil bilgisi yönteminin Türkçe öğretiminde kullanılabilirliğine dikkat çekmeye çalıştık. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup Maarif Türkçe Ders Kitapları Lise A1 ve A2 seviyeleriyle sınırlandırılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Maarif Türkçe Ders Kitapları Lise A1, A2

2.1.1. Ünite Başlıkları

Ünite	A1	A2
1.	Tanışalım	Tatil Dönüşü
2.	Sınıftayız	Hafta Sonu Planın Ne?
3.	Ailem ve Evim	Bir Günüm
4.	Bir Günüm	Şimdi Haberler
5.	Şehir Gezisi	Dedemin Mesleği Bana Göre Mi?
6.	Çarşı Pazar	Çarşı Pazar
7.	Bugün Hava Nasıl?	Akıllı Teknoloji
8.	Geçmiş Olsun	Spor Yapıyorum Sağlıklı Besleniyorum
9.	Davetlisiniz	Bir Hikâyem Var
10.	Tatil Planım	Gezi-Yorum

Maarif Türkçe Lise A1 ve A2 kitaplarında üniteler için belirlenen başlıklar, dil öğrenim sürecinde bir öğrencinin iletişimde ihtiyaç duyacağı temel temalar üzerinde şekillenmiştir. A1 düzeyinde özelden genele, yakından uzağa doğru tematik bir genişleme olduğu görülmektedir. Dili öğrenen kişinin iletişime geçebilmesi için önce tanışma, kendini tanıtmaya, sınıfını tanıtmaya, ailesini tanıtmaya gibi iletişimsel işlevleri ve bu yönde gelişen söz varlığını kazanması gerekliliği dikkate alınmıştır. A2 seviyesinde de düzeye uygun dil yapılarını kullanabileceği, iletişimi geliştirebileceği ünite başlıkları seçilmiştir.

2.1.2. Dil Bilgisi Konuları

A1	A2
<ul style="list-style-type: none"> *Alfabe (Harflerin seslendirilmesi, büyük ve küçük yazımları, kelime içinde seslendirilmesi) *Ünlü ve ünsüz ayrımı *Ünlü (kalın ve ince) ve ünsüzlerin (sert ve yumuşak) özellikleri *Ünlü uyumu + çokluk eki *Ünsüz uyumu + bulunma eki (-DA) + var/yok *Ünsüz yumuşaması + yönelme hâli (emir kipi) *Ünlü düşmesi (belirtme hâli + basit sıfatlar, vurgusuz orta hece ünlüsü) *Şahıs ve işaret zamirleri *Belirsizlik zamirleri *Bu ne/kim? , O ne/kim?	<ul style="list-style-type: none"> *Olumsuzluk eki (-mA) *Basit adlaştırmalar (-mAk iste-/ -mAYI sev-) *Görülen geçmiş zaman *Geniş zaman *Gelecek zaman *Zaman zarfları (dün, bugün, yarın; önce, şimdi, sonra) *Sıklık zarfları (bazen, ara sıra, her zaman, genellikle ...) *Karşılaştırma yapıları: -DAn, -DAn daha ... *Üstünlük derecesi: en *-DAki

	<ul style="list-style-type: none"> *Bu, şu, o, burası, şurası, orası *İyelik ekleri *Yönelme hâli ve eki: -A / -E *Ayrılma hâli ve eki: -DAN *İlgi zamiri (benimki...) *Basit emir cümleleri *İstek/dilek I. çekim *Ek fiil geniş zaman (ülke, milliyet, meslek, durum, yaş) + ml? / değil *Hâl ekleri-fiil ilişkisi *İsim tamlaması *İsim tamlaması + hâl eki > fiil (zamir n'si) *Şimdiki zaman + ünlü daralması	<ul style="list-style-type: none"> *-DAn ... A kadar *-DAn beri, -Dİr *Ek fiil belirli geçmiş zamanı *Yapım ekleri: -II/-sIz *Bağlaçlar: ile (vasıta ve bağlama), ve, ama, çünkü *Sıralama sayıları: birinci, ikinci, üçüncü... *Saat kaç? (Tam ve yarım saatler) *Temel soru ifadeleri *-DAn önce/ -Dan sonra *-(y)Abil (izin) + geniş zaman *Sayılar *Temel niteleyiciler *-cA/ -A göre *-DAn hoşlan-
A2	<ul style="list-style-type: none"> *Gelecek zaman + zaman zarfları *Görülen geçmiş zaman + zaman zarfları *Duyulan geçmiş zaman + zaman zarfları *Geniş zaman + sıklık zarfları *Ek fiil (görülen ve duyulan geçmiş zaman) *Zamirler, zamir +ki (Benimki) *Sıfatlar *Zarflar *Zarf fiiller (-İp, -ArAk, -mAdAn, -A ... -A) *Gereklilik Kipi: (-mAII/ -mAk zorunda, -mAk gerek, -mAk lazım) *Dilek-Şart kipi *Yeterlik fiili (yetenek, tahmin, olasılık) *Bağlaçlar (hem ... hem, ne... ne, veya, belki, ya...ya, dA) *-mAdAn önce /-DİkTAn sonra	<ul style="list-style-type: none"> *Gibi, kadar (benzetme/karşılaştırma) *-cA, -A göre *bu yüzden / bu sebeple *-An (sıfat fiil) *Basit adlaştırmalar (-mAyI sev-/ -mAk iste-...) *-mAk için, -mAk üzere, -mAsI için *Mesela, örneğin *Doğrudan anlatım (diye sor-/diye cevap ver-) *Ünlemler *İkilemeler *-I beğen- / -I beğenme-, -I tercih et- /-I seç- * Kesinlikle/mutlaka * sadece ... değil ... ayrıca/aynı zamanda

A1 ve A2 düzeyler için belirlenmiş olan dil bilgilendirici yapıların, temalara uygun bir şekilde seçildiği görülmektedir. A1.1. Ünite: “Tanışalım” teması için öncelikli olarak ihtiyaç duyulan dil yapısı şahıs zamirleri, iyelik ekleridir. 2. Ünite: Sınıftayız teması için öncelikli olarak “Bu ne? Burası neresi? Kaçınca kat? Ne var?” soruları ekseninde soru sıfatları, zamirleri, işaret sıfatları ve zamirleri dil yapılarıdır. Genel olarak burada verilen dil yapılarından hareketle A1’den A2’ye doğru harf ve sözcükten başlayarak “amaç bildirme, dolaylı anlatım yapma, sebep belirtme” gibi daha ileri seviyede yeterliliği gerektiren anlamsal durumlar için ihtiyaç duyulan dilsel yapıların verildiği söylenebilmektedir.

2.1.3. İletişimsel İşlevler

Ünite	A1	A2
1.	Selamlaşma, Tanışma, Vedalaşma, Kendini tanıtmaya, Nezaket ifadelerini kullanma.	Selamlaşma, tanışma, hâl-hatır sorma, vedalaşma, Kendini tanıtmaya, Geçmiş olaylar / durumlar hakkında bilgi isteme / bilgi verme, Nezaket ifadelerini kullanma Bir kimseyi veya bir yeri işaret etme, Yer-konum hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Betimleme, Olayları sıralama, İzlenimleri anlatma.
2.	Yakın çevresini tanıtmaya, Nesnelere/varlıklar hakkında bilgi verme-bilgi isteme, Yer/mekân hakkında bilgi verme, bilgi isteme, İşaret etme, Nesne/kişi/durumla ilgili varlık/yokluk bildirme, Nezaket ifadelerini kullanma.	Planlarını / tasarılarını anlatma, Etkinlikler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Kişisel Görüş Bildirme, Teklifte Bulunma, Kabul etme, Reddetme, Öneride Bulunma, Gerekçeleştirme, Tercih bildirme, Davet etme Kutlama / tebrik etme, Davet etme, Kutlama / tebrik etme.
3.	Kendini tanıtmaya, Ailesini tanıtmaya, Yakın çevresini tanıtmaya, Sahip oldukları hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Şimdiki olaylar/durumlar hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Nesnelere/varlıklar hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Yer/mekân hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Meslekler hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Yer-konum hakkında bilgi isteme bilgi verme.	Rutinler hakkında bilgi isteme / bilgi verme Zaman hakkında bilgi isteme / bilgi verme Sıralama Kendini tanıtmaya Beğenilerini ifade etme Karşılaştırma Yorumlama.
4.	Hobiler/ilgi alanları hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Rutinler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Olayları sıralama, Zaman hakkında bilgi verme-bilgi isteme.	Geçmiş olaylar / durumlar hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Zaman hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Sesli / görüntülü araçlarla iletişim kurma, Duyguları ifade etme Haberler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Sıralama, Hava durumu hakkında bilgi isteme, bilgi verme, İhtimal, olasılık, tahmin belirtme, Karşılaştırma, Gerekçeleştirme, Uyarıda bulunma, Tavsiye etme, Çıkarımda bulunma.
5.	Ulaşım ve ulaşım araçları hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Yer-yön, adres hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Yer/mekân hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Sesli/görüntülü araçlarla iletişim kurma, Sıralama, İşaret etme.	Meslekler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Yeterlilik bildirme, Gerekçeleştirme, Kişisel görüş bildirme, Karşılaştırma, Planlarını, tasarılarını, hayallerini anlatma, Tercih belirtme, Tavsiye etme.
6.	Fiyat/miktar/ölçü hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Sipariş alma, verme, Talep etme, Onaylama, Reddetme, Kişisel görüş bildirme, Betimleme, Karşılaştırma, Tercih etme.	Gereklilikleri belirtme, Görev ve sorumlulukları bildirme Uyarıda bulunma, Yönerge verme, yönergeyi takip etme

		Gereçlendirme, Tavsiye etme, Nezaket ifadelerini kullanma, İzlenimleri anlatma.
7.	Hava durumu hakkında bilgi verme bilgi isteme, Geçmiş olaylar/durumlar hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Duyguları ifade etme, Zaman hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Gereçlendirme, Derecelendirme, Beğenilerini ifade etme, Kişisel görüş bildirme, Karşılaştırma, Uyarıda bulunma, Tavsiye etme.	Teknolojik konular hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Beğenilerini ifade etme, Tercih bildirme, Tavsiye etme Benzetme, Karşılaştırma, Örneklendirme, Öneride bulunma, Gereçlendirme, Uyarıda bulunma, Şikâyet/yakınma bildirme, Yönerge verme/yönergeyi takip etme, Ekleme, Örneklendirme, Sıralama, Süreçleri anlatma.
8.	Kişisel bakım/sağlık durumu hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Şikâyet/yakınma bildirme, Bir durumun/ olayın başlangıcı hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Geçmiş olaylar/durumlar hakkında bilgi verme, bilgi isteme, Gereçlendirme, Tavsiye etme, Uyarıda bulunma, Sıralama.	Fiyat / miktar / ölçü hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Sipariş alma, sipariş verme, Yakınma bildirme, Talep etme, Gereçlendirme, Karşılaştırma, Yeterlilik bildirme, İhtimal / olasılık hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Kişisel bakım / sağlık hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Bir durumun / olayın başlangıcı hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Koşul / şart bildirme, Sıralama, Süreçleri anlatma, Gereklilikleri belirtme.
9.	Planlarını anlatma, Duyguları ifade etme, Kutlama/tebrik etme, Hitap etme, Davet etme, Kabul etme, Reddetme, Gereçlendirme, Sesli/görüntülü araçlarla iletişim kurma, Dilek/temenni bildirme, Zaman hakkında bilgi isteme, bilgi verme.	Kültürler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Geçmiş olaylar/durumlar hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Çıkarımda bulunma, İma etme, Dolaylı anlatma, Betimleme, Duyguları ifade etme, Sıralama, Olayları sıralama, Karşılaştırma, Gereçlendirme.
10.	Planlarını/tasarılarını/ hayallerini anlatma, Konaklama/rezervasyon hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Yer/mekân hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Etkinlikler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Hobiler/ilgi alanları hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Tavsiyede bulunma, Uyarıda bulunma, Duyguları ifade etme, Karşılaştırma.	Konaklama/rezervasyon hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Seyahatler hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Beğenilerini ifade etme, Yönerge verme, yönergeyi takip etme (hizmetlere ilişkin), İzlenimleri anlatma, Duygularını ifade etme, Tekrarlama, Karşılaştırma, Öneride bulunma, Uyarıda bulunma, Adres hakkında bilgi isteme / bilgi verme, Yer-yön / adres hakkında bilgi isteme, bilgi verme.

A1 ve A2 düzeyi için her üniteye dönük ayrı ayrı belirlenmiş ve Program'da da okuma, dinleme, yazma, konuşma becerileri bağlamında kodlanmış olan iletişimsel işlevler, dil öğreniminde hem öğrencilere hem de dil öğreticilerine rehberlik etmektedir. Üniteye yer alan dil yapıları bu işlevlere hizmet etmektedir. Tabloda da görüleceği üzere iletişimsel işlevler sarmallık esasında, farklı yerlerde de genişletilerek devam ettiği görülmektedir. Dil yapılarının iletişimsel işlevlerle birlikte kullanılması, konuların belirlenmesinde iletişimsel işlevlerin temel alınması, ünitelerde verilen okuma, yazma, dinleme, konuşma etkinliklerinin işleve dönük verilmesi Maarif Türkçe Ders Kitaplarında işlevsel dil bilgisi yaklaşımının uygulamalı bir örneğini göstermektedir.

2.1.3.1. Ünitelere Göre Dil Yapıları

Ünite	A1	A2
1.	Alfabe, Kişi zamirleri, Sayılar.	Görülen Geçmiş Zaman, İşaret Zamirleri, Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı – (y)DI, Sıralama (-Dan önce / -Dan sonra, -mAdAn önce, -DIktAn sonra)
2.	İşaret Zamirleri, mI soru edatı, var/yok ifadeleri Çokluk eki, Belirtme Hâli, Ünsüz yumuşaması, Basit Emir Cümleleri, Sıra sayıları.	Gelecek Zaman, Ne yapmak istersin? Ne yapmayı seversin? Gerekçeleştirme: Niçin...? Çünkü...
3.	Kişi zamirleri, Şimdiki zaman, Bulunma hâli, Yönelme hâli, Ayrılma hâli, İyelik Ekleri, İlgi Zamiri.	Geniş Zaman, Sıklık Zarfları, Yeterlilik.
4.	Geniş zaman, Sıklık zarfları, Zaman zarfları, İle (birliktelik işlevi), -mAyI sev-	Öğrenilen Geçmiş Zaman, Bağlaçlar (ama / fakat), Karşılaştırma ve Üstünlük Yapıları (-Dan daha / en) Yeterlilik Kipi.
5.	Sıfat yapan -ki, +A kadar, +DAn ...+A kadar, İle (vasıta işlevi), Yer yön zarfları	İsimlerde Öğrenilen Geçmiş Zaman, Karşılaştırma Yapıları (-Dan daha), Üstünlük Derecesi (En), Kişisel Görüş Bildirme İfadeleri (Bence / Bana göre), Yeterlilik Gerekçeleştirme (Bu yüzden / bu sebeple / çünkü).
6.	İstek/dilek I. çekim, -mAk iste-, Karşılaştırma yapıları: -DAn... -DAn daha, Yapım ekleri: -II/-sIz, Bence/Bana göre	Gereklilik (-mAlI), Gereklilik (-mAk gerek / lazım / -mAm gerek / lazım), -mAk için (-mAk üzere, -mAk amacıyla).
7.	Görülen geçmiş zaman, Ek fiilin belirli geçmiş zamanı, Karşılaştırma ve üstünlük ifadeleri: -DAn/ -DAn daha /en, Sıfat tamlamaları, İsim tamlamaları, Gerekçeleştirme: Niçin...? Çünkü...	Bağlaçlar (ne..ne.. (de) / hem... hem (de) / ya...ya..., Edatlar (gibi, kadar), Fiillerde olumsuzluk (-ma/-me).
8.	Ünlü düşmesi, -DAn beri...-DIr, -mAk için -mAdAn önce/ -DIktan sonra.	Zarf Fiiller (-Ip), Zarf Filler (-mAdAn), -mAk için (-mAk üzere, -mAk amacıyla), Yeterlilik (-Abil-), -dIr / -Dan beri, Zarf Fiiller (-ArAk), Zarf Fiiller (-A -A).
9.	Gelecek Zaman, Belirsizlik zamirleri, Bağlaçlar (ama/ fakat), ile (vasıta, birliktelik, bağlaç)	Öğrenilen Geçmiş Zaman, Doğrudan anlatım (...diye sormuş / ... diye cevap vermiş), Sıfat Fiil (-An).
10.	Zamanlar (-AcAğIm / -yorum / -DIIm / -Ar), -DAn hoşlan-, -mAyI sev-.	sadece...değil... ayrıca / aynı zamanda İsim Fiiller, Bağlaç Olan dA / Bulunma Hâli Eki Olan -DA.

2.1.4. Ünitelerde Konuların Verilişi

2.1.4.1. Maarif Türkçe A1, Birinci Ünite Örneği

1. Ünite: Tanışalım			
Dil Yapıları	İletişimsel İşlevler	Bölümler	Söz Varlığı
Alfabe, Kişi Zamirleri Sayılar	Selamlaşma, Tanışma, Vedalaşma, Kendini tanıtmaya, Nezaket ifadelerini kullanma.	A. Merhaba B. Nerelisin C. Hoş geldiniz (TRT) Proje Zamanı (Ülkemi Tanıyorum)	Selamlaşma, tanışma, vedalaşma ifadeleri. Milliyet, dil, ülke isimleri

Kitabın birinci ünitesinde dilin işlevsel yönü dikkate alınarak kişinin tanışma, kendini tanıtmaya gibi birincil ihtiyaçları dikkate alınmış, iletişimsel işlevler tanımlandıktan sonra bunların verilebileceği dil yapıları metin içerisinde, etkinlikler çerçevesinde verilmiştir. Ünite başlığı ve bölümlemelerinde iletişimsel yaklaşım temel alınmıştır. Üniteye geçmeden önce “Merhaba” başlığı altında “alfabe, renk, sayı, haftanın günleri, günün bölümleri, aylar, hava durumu, mevsimler, sınıf dili” gibi üniteye hazırlayıcı ve kullanması gereken bilgiler metinler içerisinde verilmiştir. Bu sayede yeni başlayan öğrenci için kavrayıcı, daha önce öğrenmiş olan öğrenciler için tekrar ve hatırlatıcı etkinlikler düzenlenebilmiştir. Ünitinin hiçbir yerinde özel bir başlık altında “kişi zamirleri” verilmemiştir. Okuma, dinleme, konuşma etkinliklerinde kişinin kendini tanıtmaya, başkasıyla tanışmasında konuşan “ben” birinci kişi ve bunun kendinden sonra gelen dil birimiyle ilgisini sağlayan “benim” kullanımını tanıtılmaya çalışılmıştır. Sarmal bir şekilde konuların işlendiği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde “merhaba, hoş geldin, hoş bulduk, iyi günler, iyi akşamlar, hoşça kal, memnun oldum” gibi tanışma, selamlaşma ve vedalaşmada kullanılan kalıplar, diyaloglar üzerinden tanıtılmaya ve kullanım alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması, farklı zekâ alanlarının öğrenmede aktif edilmesi göz önünde bulundurularak yazılmış olan “Merhaba” adlı türkü, tamamen ünite konuları ekseninde oluşturulmuştur. Türküde “Arkadaşlar, hepinize, Merhaba, merhaba, merhaba, Hoş geldiniz dilimize, Hoş bulduk, hoş bulduk, hoş bulduk, Hep beraber haydi söyle, Nasılsın, nasılsın, nasılsın? İyiyim, ben iyiyim, Sen nasılsın, nasılsın, nasılsın?” sözleri üzerinden temel iletişimsel kalıplar verilmiştir.

“Nerelisin?” başlığıyla verilen ikinci bölümde Türkçede en işlek eklerden olan “-lı” eki ve bunun işlevlerinden biri olan ülke ve millet isimlerine gelerek onlara aidiyet, mensubiyet katması işlevi betimlenmiştir. Ekle ilgili ya da isim cümleleriyle ilgili hiçbir biçimsel açıklama yapılmadan “Özbekistanlıyım, Tanzanyalıyım, Türkiyeliyim” kullanımları üzerinde durulmuştur. Yine “Kaç yaşındasın? 18 yaşındayım” kullanımları bulunma halinin bildirişimdeki işlevi üzerinden verilmiştir. İkinci bölümde de yer alan türküde “Nerelisin, nerelisin?/ Kosovalı, Gürcistanlı/ Nerelisin, nereli?/ Kamerunlu, Pakistanlı/Tanışalım, kaynaşalım/ Görüşelim, anlaşalım.../ sözleri üzerinden konu sezdirilmeye ve kavratılmaya çalışılmıştır. Üniteye yer alan konuşma ve yazma etkinliklerinde de iletişimsel işlevlerin öne çıkacağı etkinliklere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümdeki TRT’den alınmış olan belgeselde ve ünite sonunda yer alan “Ülkemi Tanıtıyorum” projesinde birinci üniteye belirlenmiş ve hedeflenmiş olan kazanımlar ekseninde etkinliklere yer verilmiştir.

Program’da A1 için tanımlanan dinleme/izleme için belirlenen “*Alfabadeki harflerin karşılığı olan sesleri ayırt eder, Selamlaşma, tanışma ve vedalaşmayla ilgili temel kalıp ifadeleri tanır, Basit kişisel tanıtım içeren konuşmaları anlar, A1.D.27. Yardım talebi/ izin/ rica/özür içeren ifadeleri tanır, Sayısal ifadeleri tanır*” kazanımlarının,

Konuşma (Sözlü Etkileşim) için belirlenen “*Konuşmalarda temel soru ifadelerini kullanır, Selamlaşma, tanışma ve vedalaşmayla ilgili temel kalıp ifadeleri kullanır, Yardım talebi/ izin/rica/özür içeren diyaloglar kurar, Diyaloglarında temel sayısal ifadeleri kullanır, Konuşmalarda kendisiyle ilgili temel sorulara cevap verir,*” kazanımlarının,

Konuşma (Sözlü Üretim) için belirlenen “*Alfabadeki harfleri sesletir, Kendisini /ailesini/bir başkasını basit cümlelerle tanıtır, Konuşmalarında temel sayısal ifadeleri kullanır*” kazanımlarının,

Okuma becerisi için belirlenen “*Alfabadeki harfleri tanır, Selamlaşma, tanışma ve vedalaşma ile ilgili kalıp ifadeleri tanır, Temel soru kalıplarına yönelik bilgileri belirler, Temel kişisel bilgileri belirler, Sayısal ifadeleri tanır*” kazanımlarının

Yazma becerisi için belirlenen “*Alfabadeki harfleri doğru biçimde yazar, Temel kişisel bilgiler içeren formları doldurur, Yazılarında sayısal ifadeleri ve rakamları kullanır, Kendisini/ ailesini/ bir başkasını basit cümlelerle tanıtır, Yardım talebi/ izin/rica/özür içeren basit metinler yazar, Dinlediği kelime ve basit cümleleri yazar*” kazanımlarının verilmesi noktasında bütüncül, betimleyici ve işlevsel yönleriyle dil yapılarının ek, sözcük, metin düzleminde tanımlandığı görülmektedir (Türkiye Maarif Vakfı, 2021).

2.1.4.2. Maarif Türkçe A2, Birinci Ünite Örneği

1. Ünite: Tatil Dönüşü			
Dil Yapıları	İletişimsel İşlevler	Bölümler	Söz Varlığı
Görülen Geçmiş Zaman İşaret Zamirleri Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı – (y)DI Sıralama (-Dan önce / -Dan sonra, -mAdAn önce, -DiktAn sonra)	Selamlaşma, tanışma, hâl-hatır sorma, vedalaşma Kendini tanıtma Geçmiş olaylar / durumlar hakkında bilgi isteme / bilgi verme, Nezaket ifadelerini kullanma, Bir kimseyi veya bir yeri işaret etme, Yer-konum hakkında bilgi isteme, bilgi verme, Betimleme, Olayları sıralama, İzlenimleri anlatma	A. Okulun İlk Günü B. Tatil Anılarım C. Evliya Çelebi (TRT) Proje Zamanı (En Sevdiğim Şehirleri Tanıtıyorum)	Selamlaşma, tanışma, vedalaşma ifadeleri, Ders isimleri Hobiler, ilgi alanları, Sıfatlar

Kitabın tamamında olduğu gibi A2 düzeyinin birinci ünitesinde de dilin işlevsel yönü dikkate alınmıştır. Sarmal yaklaşım gereği A1'deki iletişimsel işlevler genişletilerek verilmiştir. Tanışma, hâl-hatır sorma, vedalaşma, geçmiş olaylar hakkında bilgi verme, isteme, nezaket ifadelerini kullanma, kişi ya da yeri işaret etme, betimleme, sıralama gibi iletişimsel işlevler çerçevesinde ünite konuları şekillenmiştir. Ünite "Tatil Dönüşü" başlığı ile A1. 10. Ünite: "Tatil Planım" ünitesine gönderme yapılmıştır. A1'de "gelecek zaman" dil yapısıyla Tatil planı yapan, "-Dan hoşlan, -mAYI sev-" dil yapılarıyla hobilerini anlatan, otel rezervasyonu yapan öğrenci A2 birinci ünite "Tatil Dönüşü" başlığında "Görülen geçmiş zaman, sıralama zarfları" dil yapılarıyla özellikle ikinci bölüm "Tatil Anılarım" başlığında yaptığı tatili anlatmaktadır. İşlevsel dil bilgisinin esas temelini oluşturan "anlam, biçim ve edim" birlikteliği sadece ünitelerin kendi içerisindeki dil yapılarında değil kitabın tamamında kendini göstermektedir. Ünite selamlaşma kalıplarının tekrarıyla başlamakta diyaloglarda "Ne yaptınız?" sorusuna karşılık cevaplar oluşturularak "görülen geçmiş zaman" verilmeye çalışılmaktadır. Dinleme etkinliğinde "sıralama" işlevi dikkate alınarak "Kaçınıcı katta ne var?" sorusuna karşılık okulun bölümleri tanıtılmakta aynı zamanda "bulunma hâli" yapısı da verilmektedir. Harfler ve harflerin özellikleri "Alfabeni oku yavrurum, İşte hemen başlıyorum a, b, c, ç, d, e, f, g, Yumuşak g, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z" şeklinde devam eden şiir etkinliği ile verilmektedir. Konuşma etkinliğinde de "sıralama" işlevi "sağında, solunda, yanında, önünde, karşısında, arkasında" gibi yer yön bildiren edatlarla verilmiştir. Diğer bölümde de söz varlığı geliştirilerek tatil türleri, amacı, aktiviteleri verilerek okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerisine dönük etkinlikler oluşturulmuştur.

Program'da tanımlanan dinleme/izleme için belirlenen "Gözlem ve izlenimleri içeren ifadeleri belirler, Sayısal ifadeleri tanır, Betimleyici ifadeleri belirler, Temel soru ifadelerini tanır, Görsellerle desteklenmiş bir metni takip eder, Yol, yön ve adres tarifi içeren ifadeleri anlar, Geçmişe ilişkin olayları/ durumları belirler, Yardım talebi/izin/ rica/özür içeren ifadeleri tanır" kazanımlarının,

Konuşma (Sözlü Etkileşim) için belirlenen "Tanışma ve tanıştırmayla ilgili diyaloglar kurar, Yardım talebi/ izin/rica/ özür/ içeren diyaloglar kurar, Diyaloglarında betimleyici ifadeleri kullanır, Geçmiş olaylar/ durumlar hakkındaki konuşmalara katılır, Diyaloglarında olay/ bilgileri zaman ve mantık akışına göre anlatır, Yol, yön ve adres ile ilgili bilgi içeren diyaloglar kurar" kazanımlarının,

Konuşma (Sözlü Üretim) için belirlenen "Geçmiş olaylar/ durumlar hakkında konuşur, Olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre anlatır, Gözlem ve izlenim içeren konuşmalar yapar, Konuşmalarında betimleyici ifadeleri kullanır, Harita, kroki, grafik, tablo, zaman çizelgesi vb. görsellerden hareketle sunum yapar, Konuşmalarında sayısal ifadeleri kullanır" kazanımlarının,

Okuma becerisi için belirlenen "Basit betimleyici ifadeleri tanır, Temel soru kalıplarına yönelik bilgileri belirler, Metinde verilen olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre sıralar, Harita, kroki, grafik, tablo, zaman çizelgesi gibi görsellerden ihtiyaç duyduğu bilgileri seçer, Temel soru ifadelerini tanır, Kişisel bilgiler içeren metinleri anlar, Geçmişe ilişkin olayları/ durumları belirler" kazanımlarının,

Yazma becerisi için belirlenen "Temel niteleyicileri kullanarak betimleyici metinler yazar, Geçmiş olaylara/ durumlara ilişkin metinler yazar, Temel soru kalıplarına karşılık gelen bilgileri yazar, Gözlem ve izlenim içeren basit metinler yazar, Yazılarında sayıları rakam ve harfle ifade eder, Kişisel bilgi içeren formları doldurur, Kendisi, ailesini, bir başkasını tanıtan metinler yazar, Bir konu/durum hakkındaki duygularını yazılı olarak ifade eder" kazanımlarına

yönelik dil yapılarının işlevsel yönden ele alındığı ve ünitenin tamamına sindirildiği görülmektedir (Maarif Vakfı, 2021).

3. SONUÇ

Yabancılara Türkçe öğretimine yönelik yapılan çalışmalarda çağdaş yöntemler geliştirilmeye başlanmış ve bu sayede dil öğreniminin hedeflenen düzeyde daha hızlı bir ve kalıcı bir şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Dil öğretiminde dil bilgisi konularına yer verilip verilmeyeceği, verilirse bunun ne şekilde olması gerektiği çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Sonuç itibarıyla dilin kurallarının öğretilmesinden çok yöntemi konusunda bazı sıkıntıların olduğu görülmüş ve biçimsel yöntemin dışında kalan farklı yollar araştırılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi İşlevsel dil bilgisi yöntemidir. İşlevsel dil bilgisi dil yapılarını “biçim, anlam, edim” boyutunda ele almaktadır. Yabancılara Türkçe öğretiminde örgün eğitim anlamında Türkiye’nin yurt dışına açılan kapısı olarak ifade edilen ve 52 farklı ülkede okulu olan Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan Yabancılara Türkçe Öğretim Programı’nda iletişimsel işlevler ve eylem odaklı yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Program çerçevesinde hazırlanan Maarif Türkçe Ders Kitapları sayesinde yurt içinde ve yurt dışında bu çağdaş yaklaşımlar temelinde Türkçe öğretimi amaçlanmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Maarif Türkçe Ders Kitapları (A1 ve A2) örneklerinde dil bilgisi yapıları incelenmiş ve bunların işlenişinde işlevsel dil bilgisi yönteminden de faydalandığı ve her ünite için temaya uygun iletişimsel işlevlerin belirlendiği, bu işlevlerin nasıl verildiği incelenmiş, burada hedeflenen dil yapıları sadece biçimsel olarak değil ünite içindeki okuma, dinleme, yazma, konuşma, izleme, proje etkinliklerinin geneline indirilerek işlevsel olarak verildiği görülmüştür. Ünitelerde amaçlanan okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerine dönük kazanımlarda da eylem odaklı, dilin işlevselliğinin gözetildiği görülmektedir. İşlevsel dil bilgisi yönteminin teorik açıklamalarından çok uygulamaya dökülmüş hali olarak Maarif Türkçe Ders Kitapları (A1 ve A2) saha çalışmaları ve dönütlerle yapılacak iyileştirmelerle bu alanda örneklik edecek durumda olduğu tespit edilmiştir.

4. KAYNAKÇA

Avrupa Konseyi. (2009). Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni: (Çev. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı). T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları: Ankara. (Conseil de l’Europe, (2001) Cadre européen commun de référence pour les langues. Les Éditions Didier: Paris).

Council of Europa (2018). Common European framework of reference for languages. Strasbourg: Cambridge University Press.

Dalkılıç, Ç. L. (2017). Priçastiye v russkom i turetskom yazıkah v sravnitelnom aspekte. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 253-268.

Ercan, G. S. ve Bakırlı, Ö. C. (2009). Türkçede özne belirtme ve özne yükleme: İşlevsel dilbilgisi çerçevesinde bir çalışma. *Dil Dergisi*, 143, 42-58.

Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching Grammar. M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle&Heinle Thomson Learning.

Savignon, S. J. (1987). Communicative language teaching. *Theory Into Practice*

Schaaik, van G. (1998). İşlevsel dilbilgisi nedir? *Dilbilim Araştırmaları*, 9-25.

Sebzecioğlu, T. (2011). Türkçede özne yükleme. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 15-40.

Türkdil, Y., Işık, Ş. & Arzupınar, R. vd. (2023) *Maarif Türkçe A2*. İstanbul: Erkam Yay.

- Türkdil, Y., Işık, Ş. & Arzupınar, R. vd. (2023) *Maarif Türkçe A1*. İstanbul: Erkam Yay.
- Türkiye Maarif Vakfı (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretim programı*. İstanbul.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilim temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual.

MATHEMATICS IN COLLABORATION WITH CRYPTOLOGY AND
TECHNOLOGY (EXAMPLE OF A QUALITATIVE STUDY)
KRİPTOLOJİ İLE TEKNOLOJİ İŞ BİRLİĞİNDE MATEMATİK
(BİR NİTEL ÇALIŞMA ÖRNEĞİ)

Cihat ARSLAN ¹

¹Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, 0000-0001-6357-6400

Özet

Bu araştırmanın amacı; öğrencilerin telefon, tablet ve bilgisayar gibi akıllı cihazlara olan düşkünlüklerini avantaja çevirmektir. Öğrencinin velisi ile çatışma yaşamadan teknolojik bağımlılığa sebep olabilme potansiyeline sahip cihazlara erişim yetkisine sahip olabilmek için öğretmen-veli işbirliğinde planlanan ve hedeflenen kazanımlara ulaşabilmek için kurgulanan eğitsel bir faaliyettir. Bu kapsamda veliler tarafından akıllı cihazlara şifreler koyulur ve şifrelere ulaşmak için hedef kazanımlar içerisinde yer alan bazı bilgilere sahip olmak gerekir. Bu bilgiler genel kültür bilgileri olabileceği gibi öğrencinin sınıf düzeyine uygun bir kazanımını da içerebilir. Şifreye erişim için farklı yollar kullanılabilir. Örneğin ulaşılması gereken şifre; bir okuma kitabı içerisinde ancak kitap okunarak elde edilebilecek bir bilgi olabilir. Belki bir ders kitabında çözülmesi gereken bir etkinlik sayfasında yer alan bir bilgi veya eğitsel bir filmin izlenmesiyle ulaşılacak olan bir bilgi olabilir. Öğrenciye ipucunda hangi faaliyet aracılığıyla şifreye ulaşacağına yönelik ipucu da şifrelenen cihazda ipucu olarak paylaşılır. Öğrenci şifreyi bulduğunda hem planlanan bilgilere sahip olmuş olur hem de başarı duygusu oluşur. Bu durumun da kişisel gelişimlerine katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma grubu amaçlı örneklem seçme yöntemiyle belirlenen bilim ve sanat merkezi öğrencisi 20 öğrenci ve bu öğrencilerin birer velilerinden oluşmaktadır. Uygulama hakkında öğrencilerle ve velileriyle görüşme formları yapılmış, formlardan elde edilen görüşler içerik analizine tabi tutulmuş, sonuçlar ise betimlenmiştir. Bu sonuçlar; uygulamaya katılan öğrencilerin de velilerinin de büyük çoğunluğunun uygulamadan çok memnun olduğunu ve faydalı olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Matematik, Şifreleme, Kriptoloji

Abstract

The purpose of this research; It is to turn students' fondness for smart devices such as phones, tablets and computers into an advantage. It is an educational activity designed to achieve the planned and targeted gains in teacher-parent cooperation in order to have the authority to access devices that have the potential to cause technological addiction without conflict with the student's parents. In this context, parents set passwords on smart devices and in order to access the passwords, it is necessary to have some information included in the target achievements. This information may be general cultural information or may include achievements appropriate to the student's grade level. Different ways can be used to access the password. For example, the password to be accessed; There may be information in a reading book that can only be obtained by reading the book. It may be information on an activity page that needs to be solved in a textbook or information that can be accessed by watching an educational movie. The clue

to the student about the activity through which he/she will reach the password is also shared as a clue on the encrypted device. When the student finds the password, he/she has the planned information and a feeling of success. It is thought that this situation also contributes to their personal development. Based on this idea, a case study, one of the qualitative research designs, was used in the research. The study group consists of 20 science and art center students, determined by the purposeful sampling method, and one parent from each of these students. Interview forms were made with students and their parents about the application, the opinions obtained from the forms were subjected to content analysis, and the results were described. These results; The majority of the students and their parents who participated in the application stated that they were very satisfied with the application and thought it would be useful

Keywords: Maths, Encryption, Cryptology

TÜRKİYE' DE SATRANÇ OYUNUYLA ALAKALI EĞİTİM ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Alperen CEYLAN

Öğretmen, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı/ Diyarbakır, Eğitim Bilimleri,
0000-0003-3230-2962

Özet

Satranç oyununun kökeni çok eski zamanlara dayanmaktadır. Her ne kadar oyun olarak adlandırılrsa da satranç, oyundan daha fazlasıdır. Bu oyun bireyler üzerinde pek çok beceriyi geliştirici etkiye sahiptir. Faydaları sebebiyle satranç oyunu eğitimde de kullanılmaktadır. Çeşitli ülkelerde ders olarak okutulan satranç oyunu Türkiye' de de hem ders hem de oyun olarak kullanılmaktadır. Akademik literatürde de satranç oyunuyla alakalı eğitim alanında çeşitli çalışmalar yapılmıştır ancak literatür incelendiğinde satranç oyunuyla alakalı yapılmış çalışmaların incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebepten dolayı bu alanda yapılmış olan çalışmaları sistematik olarak inceleme gereği duyulmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de satranç oyunuyla alakalı eğitim alanında yapılmış lisansüstü çalışmaları incelemektir. Bu çalışmadaki araştırmalar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak Ceylan ve Bozkurt (2023)'un başka bir çalışmada geliştirip kullandıkları tez sınıflandırma formu kullanılmıştır. Veriler Yüksek Öğretim Kurulu Tez Dökümantasyon sisteminden toplamıştır. Araştırmanın örneklemini belirlemek amacıyla ölçüt örneklem kullanılmıştır. Belirli ölçütlere göre incelenen 15 adet lisansüstü çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada yüzde ve frekans hesaplamaları yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde yapılmış çalışmalarda en çok satranç oyununun belirli değişkenlere etkisi teması, yıl olarak 2017 yılı, araştırma türü bakımından yüksek lisans tezleri, ilişkilendirerek yapılan ders bakımından matematik dersi ve tezlerin yürütüldüğü üniversitenin Selçuk Üniversitesi olduğu görülmüştür. Metodolojik açıdan ise en çok nicel yöntemlerin, deneysel desenlerin, basit seçkisiz örneklemenin, öğrenci örneklem grubunun, 1-50 ve 51-100 aralığı örneklem büyüklüğünün, test, ölçek, kişisel bilgi formu veri toplama araçlarının, tanımlayıcı istatistik veri analizinin kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Satranç, oyun, eğitim

BYUNG CHUL HAN AND THE FREEDOM OF THE PERFORMANCE SUBJECT
BYUNG CHUL HAN VE PERFORMANS ÖZNESİNİN ÖZGÜRLÜĞÜ

Prof. Dr. Mine KAYA KEHA*

*Prof.Dr., Atatürk University, Department of Philosophy, ORCID: 0000-0002-5092-2674

ABSTRACT

The age we live in manifests itself as an age in which the goals pursued are realized, rapid information, fast-flowing time, the desired object is at hand, and relative freedom becomes excessive. In this time, where the utopias of the early modern period have been realized, an age of endless and accelerating performance continues. Where all actions, thoughts and situations turn into performance objects, the subject also takes his share and turns into a performance subject. A society where the subject of performance is an actor is a performance society. Performance society, on the other hand, refers to a form of society in which endless production, efficiency and endless capital accumulation are aimed.

The concept that best characterizes the performance society is the concept of Neoliberalism. The performance subject of the neoliberal society is different from the obedient subject that is the subject of the disciplinary society of the early modern period. The subject, which the biopolitics of the disciplinary society conceives as "bodies prone to learning", has no place in the performance society. Performance society adopts psycho-politics and designs the subject who is "his own entrepreneur" in the endless production process. While "endless capital accumulation" continues to exist as the main goal in both forms of society, the subject, which is the basic actor, will no longer be viewed as the old subject and the subject will no longer be the subject of the old times.

Since the disciplinary society's approach to the subject is "control", the obedient subject is the product of the control society. Control is achieved through biopolitical means. The main feature of these tools is threat, forbidden, you should not do it! It is the "negativity" mood that manifests itself in the imperative. The performance society's approach to the subject is psycho-political. Psycho-politics approaches the subject with "positive/positive" stimuli instead of a negative form such as prohibitions, threats and limitations. Instead of preventing or restricting the subject's behavior, it predicts the subject's needs and desires (by listening to the subject's expressions and taking notes) and even paves the way by directing them. Instead of repressing the subject, it throws him into the lap of extreme freedom. The subject is no longer a submissive subject but a performance subject. Orders, prohibitions and strict rules have been replaced by projects, initiatives and motivation. The performance subject is a project subject.

The transition from a disciplinary society to a performance society is not a revolutionary transition for the subject. The transition occurs gradually and represents an evolution. The dominant understanding in both types of societies is capitalism's notion of "endless capital accumulation". Therefore, a new and more useful way of achieving this goal has been found. Whether this path is sustainable or not will be determined by the subject and the boundaries of the nature in which he lives. The evolution in question aims to redesign and transform the subject and the world. Psycho-policies suitable for this purpose have been developed and put into practice. The subject who is wanted to be transformed on the basis of psycho-politics has

been thrown into a relatively, extremely positive and free world. The situation of the performance subject is manifested as follows. The subject has been deconstructed both spiritually and physically. The subject as body is faced with a situation of optimisation/upgrading/correction rather than disciplinary orthopedics. While the instruments for enhancing the body are plastic surgery, beauty and gyms, etc., vigor, vitality, etc. They are also complementary tools. Spiritually, he turns into a control subject who has to motivate himself for success and efficiency. This is a subject who has to work more, produce, and be productive. Control seems to be in one's own hands, but the obligation to perform endlessly makes the subject's freedom problematic. The freedom of the performance subject takes a dramatic form. Is this kind of freedom real freedom or an illusion?

Key Words: Freedom, Subject of Performance, Neoliberalism.

ÖZET

İçinde bulunduğumuz çağ, peşine düşülen amaçların gerçekleştirildiği, hızlı enformasyonun, hızla akan zamanın, arzulan nesnenin el altında olduğu, görece özgürlüğün aşırılaştığı bir çağ olarak tezahür eder. Erken modern dönemin ütopyalarının gerçekleştirilebilmiş olduğu bu zamanda, bitip tükenmek bilmeyen ve hızlanan bir performans çağı yaşanmaya devam etmektedir. Tüm eylemlerin, düşüncelerin, durumların performans nesnesine dönüştüğü yerde öznedeki kendi payına düşeni alır ve performans öznesine dönüşür. Performans öznesinin aktör olduğu toplum, performans toplumdur. Performans toplumu ise sonu gelmeyen üretim, verim ve sonsuz sermaye birikiminin hedeflendiği bir toplum biçimini ifade eder.

Performans toplumunu en iyi niteleyen kavram Neoliberalizm kavramıdır. Neoliberal toplumun performans öznesi, erken modern dönemin disiplin toplumunun öznesi olan itaatkar öznedeki farklıdır. Disiplin toplumunun biyo-politikasının “öğrenmeye yatkın bedenler” olarak tasarladığı öznenin, performans toplumunda yeri yoktur. Performans toplumu psiko-politikaları benimser ve sonsuz üretim sürecinde “kendi kendinin müteşebbisi olan” özneyi tasarlar. Her iki toplum biçiminde de “sonsuz sermaye birikimi” temel gaye olarak varlığını sürdürürken temel aktör olan özneye artık eski özne gibi bakılmayacak ve öznedeki artık eski zamanların öznesi olamayacaktır.

Disiplin toplumunun özneye yaklaşım tarzı “kontrol” olduğundan itaatkar özne, kontrol toplumunun ürünüdür. Kontrol, biyo-politik araçlarla sağlanır. Bu araçların temel özelliği tehdit, yasak, yapmamalısın! buyruğunda kendini gösteren “olumsuzluk/negatiflik” kipidir. Performans toplumunun özneye yaklaşım tarzı psiko-politiktir. Psiko-politika, özneye yöneliminde, yasak, tehdit ve sınırlandırmalar gibi olumsuz bir biçim yerine “olumlu/pozitif” uyarılarla yaklaşır. Öznenin davranışlarını engellemek, kısıtlamak yerine öznenin ihtiyaç ve arzularını (öznenin dile getirdiğini dinleyip, notlar alarak) tahmin eder ve hatta yönlendirerek önünü açar. Özneyi baskılamak yerine onu aşırı özgürlüğün kucağına atar. Özne artık itaatkar özne değil performans öznesidir. Emir, yasak ve sıkı kuralların yerini proje, girişim ve motivasyon almıştır. Performans öznesi bir proje öznesidir.

Disiplin toplumundan performans toplumuna geçiş özne açısından devrimsel bir geçiş değildir. Geçiş derece derece olur ve bir evrilmeyi ifade eder. Her iki toplum tipinde de egemen anlayış kapitalizmin “sonsuz sermaye biriktirme” nosyonudur. Bu nedenle bu amacı gerçekleştirmenin yeni ve daha kullanışlı bir yolu bulunmuştur. Bu yolun sürdürülebilir olup olmadığı ise özne ve içinde yaşadığı doğanın sınırları tarafından tayin edilecektir. Söz konusu evrilme, öznenin ve dünyanın yeniden tasarlanması ve dönüştürülmesi amacını güder. Bu amaca uygun psiko-politikalar geliştirilmiş ve uygulamaya koyulmuştur. Psiko-politikalar ekseninde dönüştürülmek istenen özne görece, aşırı olumlu ve özgür bir dünyaya atılmıştır. Performans

öznesinin durumu şu şekilde tezahür eder. Özne hem ruhsal hem de bedensel olarak yapıbozuma uğramıştır. Beden olarak özne, disipline edici ortopedi yerine optimizasyon/yükseltme/düzeltilme durumuyla karşı karşıyadır. Bedeni yükseltmenin enstrümanları, estetik cerrahi, güzellik ve spor salonları vb iken dinçlik, zindelik vb. de tamamlayıcı araçlardır. Ruhsal açıdan ise kendi kendini başarı ve verime güdülemek zorunda olan kontrol öznesine dönüşür. Bu daha fazla çalışmak, üretmek, verim sağlamak zorunda olan bir öznedir. Kontrol, kendi elinde gibi görünmekte ancak sonsuz performans göstermek zorunluluğu öznenin özgürlüğünü sorunlu hale getirmektedir. Performans öznesinin özgürlüğü dramatik bir biçim alır. Bu tür bir özgürlük gerçek bir özgürlük müdür, yoksa bir yanılsama mıdır?

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Performans Öznesi, Neoliberalizm.

GİRİŞ

1959 yılında Seul’de doğan Güney Koreli Byung-Chul Han, yazar ve kültür teorisyenidir. 2000 yılında Basel Üniversitesi’nde felsefe bölümüne katılır. Akademik kariyerine çeşitli üniversitelerde devam eden Han, modern felsefe üzerine çalışmaları ekseninde etik, fenomenoloji, kültür kuramı, estetik, din, medya kuramı ve kültürlerarası felsefe gibi konulara yönelir. Günümüz toplumuna ilişkin derinlikli çözümler ve eleştiriler yapan Han kısa sürede dikkatleri üzerine çekmeyi başarır. Birçok dile çevrilmiş çok sayıda eseri bulunan Han’ın Türkçe’ye çevrilmiş eserleri de az değildir. Ölüm ve Başkalık, Güç Nedir?, Yorgunluk Toplumu, Şeffaflık Toplumu, Zamanın Kokusu, Psikopolitika, Eros’un İstirabı, Palyatif Toplum, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, Enfokrazi ve Şiddetin Topolojisi bu eserlerden bazılarıdır.³³

Geç dönem modern kültür ve toplum eleştirileriyle ülkemizde de son zamanların en çok okunan düşünürlerinden biri olan Han’ın, Özne’nin özgürlüğüne ilişkin tespitleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma, günümüz toplumunda öznenin, bireyden özneye geçiş sürecinde geçirdiği değişim ve bu değişimin öznenin özgürlüğü açısından ne anlama geldiği sorunu ile çerçeveslenecek ve hermönetik yöntem kullanılarak incelenip analiz edilecektir.

Yirminci yüzyıl filozoflarından biri olan Jean Baudrillard’ın (1929-2007) Kötülüğün Şeffaflığı adıyla Türkçe’ye tercüme edilen eserinde günümüz toplumuna ilişkin tespitlerinden biri, Han’ın düşüncelerinin anlaşılması açısından önemlidir. Baudrillard, söz konusu eserinde içinde bulunduğumuz çağın güncel halini betimlemek için ‘bir orji sonrası çağ’ deyimini kullanır. Ona göre: “Orji, tam da modernliğin patladığı andır; her alandaki özgürlüğün patladığı andır: Politik özgürleşme, cinsel özgürleşme, üretici güçlerin özgürleşmesi, yıkıcı güçlerin özgürleşmesi, kadının, çocuğun, bilinçdışı itkilerin özgürleşmesi, sanatın özgürleşmesi. Tüm temsil ve karşı-temsil modellerinin göklere çıkarılması. Bu tam bir orjidir; gerçeğin, ussalın, cinselin, eleştirel ve karşı eleştirelin, büyümenin ve büyüme krizinin orjisidir” (Baudrillard,2010,s.9). Ancak tam da bu çağda yani orji sonrası çağda özne yeni bir kriz ile baş etmek zorundadır: “ORJİ BİTTİ, ŞİMDİ NE YAPACAĞIZ?”, “Şimdi her şey özgür, kartlar açıldı ve hep birlikte asıl sorunlarla karşı karşıyayız.” (Baudrillard, 2010, s.10).

Benzer şekilde Han’a göre de içinde yaşadığımız çağ, aşırı özgür, amaçların hızla gerçekleştiği, negatifin/olumsuzun bütünüyle görünmez olduğu, zamanın çok hızlı aktığı ve arzulan şeyin hemen el atında olduğu bir olumluluk çağıdır (Han, 2022b, s.15). Kendi deyişiyle: “Olumsuzda oyalanmanın yerini olumluda hız yapmaya bıraktığı” bir çağdır (Han, 2022a, s.20).

³³ Özgeçmiş bilgileri Palyatif Toplum eserinin Türkçe çevirisinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Erken modern dönemin ütopyalarının gerçekleştirilebilmiş olduğu bu zamanda, bitip tükenmek bilmeyen ve hızlanan bir performans çağı yaşanmaya devam etmektedir. Tüm eylemlerin, düşüncelerin, durumların performans nesnesine dönüştüğü yerde özne de kendi payına düşeni alır ve performans öznesine dönüşür. Performans öznesinin aktör olduğu toplum, performans toplumdur. Performans toplumu ise sonu gelmeyen üretim, verim ve sonsuz sermaye birikiminin hedeflendiği bir toplum biçimini ifade eder.

Klasik liberal teori, ekonomik ve politik alanı birbirinden ayıran ve ekonomik alanda ekonomik açıdan bireylerin çıkarlarının tahkim edildiği bir alan iken neoliberal teori, klasik liberalizmden farklı olarak politik alan ve ekonomik alan ayrımını ortadan kaldırır. Serbest piyasayı insanlığın gelişimi için tek enstrüman olarak gören neoliberal politikalar sayesinde siyasal alan ve ekonomik alan birbirine bağlanacak şekilde tasarlanır. Bu sayede bir yandan ekonomik rekabeti korurken diğer yandan riskleri piyasa üzerinden kaldırmaya çalışır. Bundan dolayı verimliliği sonsuz düzeyde artırmayı ve olası risklerin yükünü özne ve devlet arasında bölüştürmeye çalışır. Bu nedenle öznenin refahı, mutluluğu ve özgürlüğünü ifade eden sosyal politikaları artık piyasa kuralları ile birlikte düşünmek gerekir. Neoliberal toplum bu nedenle aynı zamanda bir performans toplumdur. Performans toplumunun öznesi, performans öznesidir. Performans öznesi, Foucault'nun disiplin toplumunun itaatkâr öznesi³⁴ (Bayır, 2020) değildir. Disiplin toplumunun öğrenmeye yatkın üretken bedenler tasarımı yerini 21. yüzyılın kendi kendinin müteşebbisi olan performans öznesine bırakır. Disiplin toplumunun itaatkâr öznesi kontrol toplumunun ürünüdür. Bu toplumun yönetim politikası biyo-politikadır. Oysa performans toplumunun rejimi psiko-politikadır. Psiko-politika özneye, olumsuz tehdit ve sınırlandırmalar yerine olumlu uyarılarla yönelir. Öznenin davranışlarını, eylemlerini engellemek yerine öngörüsüyle önceden tahmin eder. Hatta eylemleri yönlendirerek başlatır. Özneyi baskı altına almak yerine onu aşırı özgürlüğün kucağına atar. Han'ın deyişiyle: “Acı ilaçlar değil, Like/Beğendim kullanır. Ruhunu şokla sarsıp felç etmektense okşar. Ruhunu ayartır, ona karşı gelmek yerine eşlik eder. Arzularını, ihtiyaçlarını, isteklerini silmek yerine not alır”, “Neoliberal psikopolitika baskı altına almak yerine, hoşla gitmeye, tatmin etmeye çalışan akıllı politikadır” (Han, 2022b, s.43).

Disiplin toplumu yasakçı yaklaşımıyla kendi öznesini kontrol eder. Bu tutum esasında yasaklayıcı olduğu için olumsuzluk/negatiflik içerir. Sürekli olarak özneyi izler/gözler ve ne yapmaması gerektiğini buyurur. İçerdiği olumsuzluk kipi “-e bilememek” ya da “-meli/malı” gereklilik kipidir. Bu kipler dışsal bir zorlamaya karşılık gelir ve olumsuzluk taşır (Han, 2019, s.18).

Performans toplumu ise sınırlandırma ve yasakları derece derece kaldıran bir olumluluğu/pozitifliği içerir. Neoliberal rejimin iktidar tekniği yasakçı, korumacı veya baskıcı değildir. Sınırlandırma değil bolluk, yasak değil “yapabilirsin!” mottosu öne çıkar. İhtiyaç ve istekler bastırılmaz, teşvik edilir. Hatta aşırılığın önü açılır (Han, 2022b, s.46). Olumluluk performans toplumunun temel özelliğidir. Performans öznesi, kendisini olumluluk olgusuna uygun olarak gerçekleştirir. Kitleleşen olumluluk ise performans toplumunu var eder. Aynı zamanda bir olumluluk toplumu olan performans toplumunda, aşırı üretim, aşırı performans, aşırı iletişim (enformasyon) şiddete yol açar. Bu olumluluğun şiddetidir. Olumluluğun şiddeti

³⁴ Foucault'nun söylem teorisi, insanların kendilerini dil aracılığıyla nasıl ifade ettiklerini inceler ve iktidar yapılarının insanların toplum içinde nasıl iletişim kurduklarını şekillendirdiğini öne sürer. Foucault'nun disiplin toplumu tasarımında iktidara biçilen rol, güç gösterisi, teşhirciliği veya gösterişliliğine dayanan bir çekiç güç değildir. Disiplin toplumunda iktidar disiplin aygıtlarına nüfuz eden ve kurduğu ilişkilerle varlığını pekiştiren yumuşak bir güçtür.

yasak, emir vb engellemeler içermediğinden olumsuzluğun şiddetinden daha yıkıcıdır. Çünkü her türlü eylem, durum ve şeffaflığa açıktır (Han, 2021,s.10).

Disiplin toplumundan performans toplumuna geçiş esasında devrimsel değil evrimseldir. Çünkü her iki toplum tipinde de egemen ekonomik anlayış kapitalizmin “sonsuz sermaye birikimi” anlayışıdır. Bu nedenle nihai amaca uygun olarak öznenin ve dünyanın yeniden tasarlanması/dönüştürülmesi gerekir. Özneyi, bir beden varlığı olarak tasarımıyan biyo-politika, bu amacı gerçekleştirmek için uygun ve yeterli değildir. Bu nedenle özneyi yeniden tasarlayabilecek politikalara ihtiyaç duyulur. Neoliberalizm yasak ve emirlerin yerine “-e bilirsin” kipini koyar. Bu kip olumluluk içerir ve bireye özgürleşme, başkasından/ötekinden bağımsız olma ve kendindeki, kendi isteği ve kararı ile eyleme gücünün farkına varmasını sağlar. Yasak ve emirlerin yerini proje ve motivasyon alır. Böylece neoliberal toplumun yeni iktidar tekniği artık psiko-politika olur (Han, 2022b, s.43).

Disiplin toplumunun yavaş yavaş performans toplumuna evrilmesiyle birlikte performans öznesi de disiplin toplumunun dışarıdan buyuran, zorlayan, tehdit eden itaatkâr öznesini yavaş yavaş geride bırakarak uzaklaşır. Artık “Düşmanın, bağışıklık etkisi yaratan olumsuzluğuna neoliberal performans toplumunun kitabında yer yoktur” (Han, 2022c, s.28). Bir başka deyişle özne disiplin merhalesini aşar. Özne bu gelişimini disiplin toplumunun terbiye ediciliğine borçludur. Bu nedenle toplumsal bilinçdışının “üretimi en üst düzeyde artırma çabası” net ve açık bir şekilde performans toplumunun öznesi için de belirleyici olmaya devam eder. Performans öznesi, itaatkâr özneyi geride bıraktığı ölçüde kendi üretkenliğini denetleme terbiyesine ulaşmış öznedir.

“Üretkenliğin belirli bir noktaya erişmesinden sonra, terbiye tekniği [Disziplinarotechnik] daha doğrusu yasağın negatif-şeması kendi sınırlarına hızlıca ulaşır. Üretkenliğin artırılması için ‘terbiye paradigması’nın yerini, -ebilme’nin pozitif-şeması olan ‘performans paradigması’ alacaktır. Çünkü belirli bir üretkenlik seviyesinden sonra yasağın negatifliği tıkanıp daha fazla artışı engelleyecektir”, “-ebilme’nin pozitifliği, -meli/malı’nın negatifliğinden çok daha fazla randımanlıdır. Böylece toplumsal bilinçdışının akımı da -meli/malı’dan -ebilmeye çevrilmiş [umschalten] olur” (Han, 2019, s.18).

Performans öznesi kendisini zorlayan ve hatta sömüren her türlü dışsal tahakkümden muaftır. Çünkü o kendisini denetleyebilme/kontrol edebilme anlamında egemeni, efendisi ve girişimcisidir. Kendini gözetleniyor ya da tehdit ediliyormuş gibi ya da başkasının boyunduruğu atındaymış gibi hissetmez. Ama tahakküm merciinin yok oluşu gerçek bir özgürlüğe veya zorlamadan kurtuluş anlamına gelmez. Çünkü performans öznesi kendini sömürür. Sömüren aynı zamanda da sömürülendir. “Fail ve kurban burada birdir. Kendini-sömürü, ötekili-sömürüden daha verimlidir, çünkü bir özgürlük duygusu eşliğinde gerçekleşir”, “Performans öznesi özgür, kendisi tarafından oluşturulmuş bir mecburiyete tabi kılar kendini. Kontrol toplumunun temelinde de bu özgürlük diyalektiği vardır”(Han, 2022a, s.70). Performans öznesi kendini özgür hisseder. Ancak disiplin toplumunun tahakküm yöntemlerinin ortadan kalkması özneyi özgürleştirir mi?

Performans Toplumu ve Performans Öznesi

Günümüz toplumunda Foucault'nun Hapishane'nin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi, Biyo-politika'nın Doğuşu gibi eserlerinde incelediği ve "disiplin toplumu" adını verdiği toplumun okul, işyeri, hastane, hapishane, akıl hastanesi ve ordu gibi kurumlarda eğiterek iktidar için verimli ve kullanışlı özneler tasarlayan biyo-politika rejimi miadını doldurmuştur. Artık çağın rejimi "psiko-politika" rejimidir. Biyo-politika rejiminin egemen olduğu anlayışın “disiplin toplumu” olarak adlandırıldığı yerde Han, psiko-politika rejiminin toplum tiplerini özdeş

olmayan ancak toplumun farklı yüzlerini ifade edecek şekilde Performans, Şeffaflık, Enformasyon, Palyatif, Yorgunluk, Kontrol, Neoliberal Toplum vb olarak adlandırır (Han, 2019:17). Tüm bu nitelermeler belli açılardan çağdaş toplumun belli niteliklerinin dışavurumu olduğundan nasıl seslendirirsek seslendirelim özneye yaklaşım açısından bir farklılık oluşturmayacaktır.

Han, performans toplumunu her türlü olumsuzluğu ne kadar dışarda bırakırsa bıraksın temel amaç verim ve iş olduğu için özgürlüğü sağlayıcı değil engelleyici olarak görür. Çünkü gerçek anlamda özgürlük olumsuzluk ile ya da kendi deyişle ‘başkasından sadır olan kısıttan’ mühlhemdir. Olumsuzun yerini olumluluğun alması mantık/diyalektik/açıdan olumsuzlamanın olumsuzlamasından doğan özgürlük ortadan kaybolur (Han, 2019, s.22).

Özgürlük başkası ile kurulan ilişkide tezahür eder. İnsan kendini ancak iyi bir ilişkide özgür olur, diğer insanlarla mutlu bir birliktelik yaşarken özgürlük gerçek anlamda ortaya çıkar. Bu da insanın özgürlüğünün, toplum içinde özne olarak var olabildiği, özne olarak bir anlama sahip olabildiği ölçüde mümkündür. Oysa neoliberal performans toplumunda, bireysel özgürlük, sonsuz sermaye birikiminin bir aracı olarak iş görmektedir. İnsanlar birbirleriyle özgürce rekabet ederken sermaye çoğalır. Dolayısıyla öznenin özgürlüğü, sermaye üretmek için kullanılan bir araca, özne için ise bir yanılısabaya dönüşür. “Özgür rekabette özgür olan bireyler değil sermayedir”, “Bireysel özgürlük aracılığıyla sermayenin özgürlüğü gerçekleşir” yani “Bireysel özgürlük sermaye tarafından kendi çoğalması için ele geçirdiği ölçüde köleliktir” (Han, 2022b, s.14). Sermaye bireyin özgürlüğünü kullanmak için sürekli yeni modeller tasarılar. Birey bu tasarımları kendi ihtiyaçları olarak algılar ve karşılamak için daha çok çalışır. Her yeni model sermayenin ve bireyin kendi özgürlüğünü yeniden test etmesi ve aşması için yeni bir özneleşme yeni bir bağlılığı temsil eder (Han, 2022b, s.16).

Kendini özgür zanneden özne esasında bir köledir. Üstelik efendisi olmaksızın kendini gönüllü olarak sömürmesi ölçüsünde mutlak anlamda bir köledir. Karşısında ona çalışmayı, üretmeyi zorlayan bir patronu yoktur. Özne yaşamı mutlaklaştırmak için çalışır. Özneyi var eden, çalışma ve yaşamdır. Bu ikisi özne madalyonunun iki yüzüdür (Han, 2022b, s.12).

Kapitalizmin mutasyona uğramış biçimlerinden biri olan neoliberalist iktidar tekniğinde, öznenin yaşamı, durmaksızın kendi kendini sömürmeye iten bir yaşam biçimine dönüştürülür. Heyecan, oyun, iletişim gibi özgürlüğün pratiğine ait ne varsa hepsini sömürüye dönüştürür iktidar tekniği (Han, 2022b, s.13). Özne öncelikle kendisiyle savaşıır. Başkası tarafından sömürülme yerini kendini sömürmeye bırakmıştır (Han, 2022c, s.28). Özne dıştan zorlama olmaksızın kendi isteğiyle kendini zorlamanın şiddeti altındadır. Öznenin kendine yönelik gerçekleştirdiği baskı, kendi kendinden kaynaklı olduğu için psikolojik bir baskı/şiddettir. Başarı ve performans odaklı geç modernitenin öznesi, kendi dışındaki bir iktidar kurumunun baskısına maruz kalmadığı ölçüde kendini özgür hisseder. Han bu özgürlük hissini gerçek bir özgürlük olmadığını veya bir yanılısaba olduğunu: “Ama gerçekte bir kul kadar da özgürlükten yoksundur” çünkü “Dış baskı aşıldığında, içerideki basınç devreye girer” (Han, 2021, s.10-11) şeklinde eleştirir. Başarı odaklı özne bir depresyon geliştirir. Dışsal baskı/kontrol/şiddet ruhun yükünü hafifletirken, içsel şiddet/kontrol ruha eziyet eden içsel bir kendi kendine konuşmaya dönüşür. Performans/geç modernite toplumu şiddeti/kontrolü ruhsallaştırır/içselleştirir yani psikolojikeştirir. Kontrol/baskı/şiddet psikolojiye içkin biçimler alır ve özne içsel yıkıcı enerjiyle baş etmede zorlanır (Han, 2021, s.15). Öznenin yaşamı depresyon, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu vb. psikolojik rahatsızlıklarla şekillenen patolojik bir yaşama dönüşür. Bütün bunlar özgürlüğün birçok yönden zorlamaya dönüşmesi ve özgürlük krizinin göstergeleridir (Han, 2022b, s.12). Çağın insanı ne kadar özgür yaşamak için çabalarsa çabalasın, ne kadar aktif/üretken olursa olsun kapitalist neoliberal iktidar tekniği kendi zıttı gibi

görünen “özgür yaşam” pratiğini kendi iktidarının işleyiş biçimine uyarladığı için, hiçbir zaman özgür olamayacak (Han, 2022b, s.13) ve özgürlük bir yanılsamaya dönüşecektir (Han, 2019, s.51).

Han, neoliberal performans toplumunun, öznenin yaşamı açısından mutlak bir özgürlük anlamı taşımadığını çünkü öznenin üretkenlik ve verimden bağımsız bir değeri olmadığı düşünür. Ona göre insana eşlik eden özgürlük duygusu, bir yaşam biçiminden diğerine geçişte ortaya çıkar ve bu yeni yaşam biçimi de kendini bir zorlama biçimi olarak gösterene kadar epizot³⁵ olarak sürer. Böylece her özgürleşme ardından yeni bir bağımlı olma zorunluluğu ile devam eder. Özgür seçim zamanla sunulanlardan birisini seçme zorunluluğuna dönüşür. Tüketerek, beğenerek, iletişimde bulunarak, tıklanarak yeni iktidar tekniğinin tahakkümüne mahkûm hale gelir özne.

“Neoliberalizm "Beğendim" kapitalizmidir. Bu kapitalizm disipline etmeyi amaçlayan zorlama ve yasaklarla iş gören 19. yüzyıl kapitalizminden tümüyle farklıdır. Akıllı iktidar bilinçli ve bilinçdışı düşüncelerimizi okur ve değerlendirir. İnsanların kendi iradeleriyle kendilerini düzene sokmasını ve optimize etmesini bekler. Böylelikle de üstesinden gelmesi gereken bir dirençle karşılaşmaz. Bu tahakküm büyük bir çabaya, zor kullanmaya gerek duymaz, öylece gerçekleşir. Hoşa gitmeye çalışarak ve bağımlılık yaratarak hükmetmeyi amaçlar. Bu da "Beğendim" kapitalizmi için şu uyarıyı gündeme getirir: İstedğim şeyden kuru beni” (Han, 2022b, s.25).

Bugün bağımlı olma durumundaki bir özne, özgür olmadığı gibi kendini sürekli ve yeniden tasarlayan, yeniden icat eden bir projedir. Öznenin projeye geçişe, özgürlük duygusu eşlik eder. Ancak projenin kendisi, zorlama altında bir varlık olarak, bağımlı olma ve boyun eğişi ifade eder. Han'ın deyişiyle;

“Dışsal baskılardan ve kendine yabancı zorlamalardan kurtulmuş olduğunu sanan bir proje olarak ben, daha iyi bir performans sergileme ve mükemmelleşme şeklindeki içsel baskılara ve zorlamalara tabi kılıyorum kendimi. Bizzat özgürlüğün zorlamalara yol açtığı kendine has bir tarihsel dönemde yaşıyoruz. Yapabilme özgürlüğü, emir ve yasaklar dile getiren yapmalısından daha fazla zorlama üretiyor hatta. Yapmalısının bir sınırı vardır. Yapabilme ise sınır tanımaz” (Han, 2022b, s.11).

Neoliberal iktidar tekniklerini benimseyen performans toplumu özgürlüğü bastırmak yerine sömürür. Davranış kontrolünü, psiko-politikanın inceltmiş araçlarıyla gerçekleştirir. İradeyi şiddetle kırmak yerine, bilinç dışında bir düzeyde kontrol eder. Baskıcı, disipline dayalı biyo-politik iktidar yerini emretmeyen, fısıldayan, buyurmayan, ama dürten, yani davranış kontrolünün incelikli araçlarıyla iteleyeni psiko-politik akıllı bir güce bırakır. Özne bu iktidar tekniğinde kendini sürekli olumlar. Bu olumlama sayesinde özgürleşerek projeye dönüşür. Öznenin projeye dönüş yine de şiddeti ortadan kaldırmaz. Dışsal/ötekenden gelen zorlama/şiddetin yerini, özgürlükmüş gibi görünen kendine yönelik bir zorlama alır. Bu süreç kapitalist üretim ilişkileriyle doğrudan ilişkilidir. Belli bir üretim düzeyinde öznenin kendini sömürmesi, özgürlük duygusuyla birlikte gittiği için, bir başkasının sömürmesinden çok daha randımanlı ve başarılıdır. Başarı ve performans toplumu bir kendi kendini sömürme toplumdur (Han, 2021, s.20). Foucault'nun disipline dayalı rejimini karakterize eden *gözetleme ve cezalandırma, yerini motivasyon ve optimizasyona* bırakır. Neoliberal enformasyon rejiminde egemenlik, kendisini özgürlük, iletişim ve topluluk olarak sunar (Han, 2022c, s.11).

Biyo-politikanın özneyi yalnızca beden açısından odağa aldığı yerde psiko-politikanın özneyi psiche varlığı olarak görmesi sonsuz sermaye birikimi esasına göre son derece verimli bir tekniktir. Bu sayede her bir özne verimli olma ve her türlü durum ve eylemi metalaştırma

³⁵ Aradurum.

konusunda sonsuz özveride bulunma cesaretine kavuşur. Öyle ki özne, kendi öz varlığını psysche ve bedensel olarak doğrudan metaya evirme noktasına gelir ve öznenin bütünü kapsayacak biçimde sömürü nesnesine dönüşür. Özne tamamen tükenene kadar kendini sömürmeye devam edecektir (Han, 2021, s.20).

Han'ın deyişiyle, neoliberalist iktidar tekniği biyolojik beden yerine Pysche'nin üretici gücünü fark ederek ona yönelir ve *psiko-politika* aracılığıyla *psychenin* kontrolünü ele geçirir. Bedeni bir makine olarak tasarlayan disiplin toplumunun itaat eden öznesinden bir estetik ve fitness nesnesine dönüşür” (Han, 2022c, s.8). Psiko-politikaya dönüş maddi üretimin de ötesine geçerek gayri maddi olan üretim biçimlerinin peşine düşer ve dijitalleşme bu dönüşümde son derece önemli bir yer üstlenir. Öyle ki; “Psyche'ye, böylelikle psiko-politikaya dönüş, günümüz kapitalizminin gayri maddi, gayri bedensel oluşuyla belirlenen üretim biçimine de bağlıdır. Şeyler değil, enformasyon ve programlar gibi şey olmayan varlıklar üretilmektedir. Üretici güç olarak beden biyo-politik disiplin toplumdaki kadar merkezi bir yer tutmaz (Han, 2022b, s.32). Bu nedenle öznenin verimliliğini artırmak için bedensel gücü zorlamak yerine, “psişik ya da zihinsel süreçler optimize edilir. Bedensel disipline ediş yerini zihinsel optimizasyona bırakır” (Han, 2022b, s.32).

Dijitalleşme sayesinde performans toplumu ‘beğendim/like’ toplumuna dönüşür, bir beğeni çılgınlığı üretir ve beğeni çılgınlığına kapılır. Her şey beğeni kazanana kadar düzleştirilir. Beğeni kültürü yalnızca sosyal medya düzeyinde değil, kültürün bütün alanlarına hâkim olur. Sadece sanat değil, bizzat hayat instagramlanabilir duruma dönüşür. Düzleştirme tüm olumsuzlukların bertaraf edilmesi anlamına gelir. Acı verebilecek keskinlikler, çatışmalar, farklar, çelişkiler giderilmiş olmalıdır. Beğeni kültüründe acıya, güzel olmaya yer yoktur. Bu da insanların beğeni kültürünün yüzeyi altında biriken olumluluk cürufunda boğulmasına yol açar (Han, 2022d, s.15).

Performans öznesi hem beden hem de psikolojik açıdan yapı bozuma uğramış bir öznedir. Her türlü olumsuzluğun görün(-e)mez hale geldiği toplumda özne de beden olarak ortopedi yerine optimizasyon, yükseltme, düzeltme nesnesine dönüşür. Estetik cerrahi, güzellik merkezleri ve spor salonları, gen laboratuvarları vb insan bedenini optimize etmek için kurulurlar. Ancak bu düzeltmeye zindelik, seksilik, dinçlik gibi gayrimetalari metalaştıracak, pazarlayacak ve yaygınlaştıracak sektörler de eklenerek hem kültürel hem de ekonomik açıdan neoliberal toplumun verimli ve üretken öznesi ortaya çıkarılır ve kendini sürekli olarak geliştirmek zorunda olan öznenin kendisi beğenilirlik kültürünün bir projesine dönüşür (Han, 2022b, s.33. 2019, s.17). Beğeni kültürünün çok sayıda nedeni vardır. Ancak temelde neoliberal iktidarın ekonomik ve siyasal politikası birleştirilmesi ve verimliliği sonsuz düzeyde artırmayı hedeflemesi bulunur. Bu da doğal olarak kültürün ekonomikleştirilmesi ve metalaştırılması ile sonuçlanır. Kültür ürünleri giderek daha büyük oranda tüketimin baskısı altına girer. “Her şey ya tüketilebilir olmalı ya da tüketilebilir şeyler beğenilir olmalıdır” mottosu kabul görür. Kültürün ekonomikleşmesi ekonominin kültürleşmesiyle paralel olarak gider. Tüketim ürünleri, kültürel bir artı değer kazanır ve kültürel bir estetik deneyim vaat eder. Bu da tasarımın, kullanım değerinin önüne geçmesine yol açar. Tüketim alanının dönüşümü sanat alanını da etkiler. Sanat alanına müdahale eder. Tüketim ürünleri sanat olarak sergilenir. Böylelikle sanat ve tüketim alanları da birbirine karışır ve bunun sonucu olarak da sanat tüketim estetiğini kullanmaya başlar ve beğenilirlik amaç haline gelir. Kültürün ekonomikleşmesiyle ekonominin kültürleşmesi birbirini güçlendirir. Kültürle ticaret, sanatla tüketim, sanatla reklam arasındaki ayrım ortadan kalkar. Böylece ekonominin kültürleşmesi, üretimi artırır (Han, 2022d, s.16).

Sonuç

Netice itibariyle Byung-Chul Han'ın perspektifine göre günümüz Neoliberalist toplumu, öznenin bastırıldığı ya da yadsındığı bir toplum değildir. Psiko-politik iktidar tekniği ile kendi kendini sınırsız olarak sömüren bir özne ve bir toplum doğurmuştur. İş ve performans toplumu asla bir özgürlük toplumu değildir. Aksine, özgürlük dramatik bir şekilde yanılısamaya dönüşür ve disiplin toplumlarından daha keskin ve psişik açıdan bireyi geri dönülemez durumlara taşıyan bir özgürlük krizi ile özneyi baş başa bırakır.

Kanaatimce bu krizden öznenin kendi gayretiyle kurtulması pek olası değildir. Her bir tekil öznenin aynı durumda olduğu bir toplumda bireyler arası dayanışma da son derece zayıflamış durumdadır. Öznenin söz konusu dönüşümü yine kendi doğası tarafından engellenmektedir. Sürekli üretim ve sonsuz tüketim ilişkisi arasında savrulup durmakta olan özne aşırılıklar arasında çözünmektedir. Bir özbilinç varlığı olma durumundan uzaklaşmış olan özne üretim ve tüketim bandında hayalete dönüşür. Kollektif bir bilinç geliştirebilmenin çok dışına düşen her bir tekil özne kendi bedensel var oluşunu sağlıklı olarak sürdürebilmek için kimya sanayii ve spor, güzellik merkezleri arasında mekik dokur hale gelir. Her şeye rağmen özne için hem özgürlük hem mutluluk gerçek anlamda yaşanamaz ve bir epizota dönüşür.

KAYNAKLAR

Bayır, Mehmet.(2020). “*Michel Foucault'da biyoiktidar ve benlik teknikleri*”, Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi - Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies 2020, 6, 1-13

Baudrillard, J.(2010). *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları.

Han, Byung-Chul.(2019). *Yorgunluk Toplumu*, çev. Samet Yalçın, Açılım Kitap.

Han, Byung-Chul.(2021). *Şiddetin Topolojisi*, çev. Dilek Zaptçioğlu, Metis Yayınları

Han, Byung-Chul.(2022a). *Şeffaflık Toplumu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları.

Han, Byung-Chul.(2022b). *Psikopolitika*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları.

Han, Byung-Chul.(2022c). *ENFOKRASİ Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, Çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınları.

Han, Byung-Chul.(2022d). *Palyatif Toplum*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları.

FREDRİC JAMESON POSTMODERNİZM ELEŞTİRİSİ

Alkım Burak YÜCELER

Doktora Öğrencisi, Sistematik felsefe ve Mantık, 0000-0002-8035-7514

Özet

Fredric Jameson, postmodernizmi eleştirirken, özellikle kültür, sanat ve estetik alanlarındaki değişimleri kapitalizmin evrimiyle bağlantılı olarak inceler. Postmodernizmin temel özelliklerinden biri, geleneksel anlatı ve estetik normlara karşı bir direniş veya onların reddidir. Ancak Jameson, bu değişimleri sadece kültürel bir fenomen olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir bağlam içinde anlamaya çalışır. Postmodernizmin kapitalizmin yeni bir aşamasının yansıması olduğunu savunur. Ona göre, postmodernizmin kültürel ifadelerindeki çeşitlenmeler, fragmentasyonlar ve ironi gibi özellikler, toplumun kapitalizmin etkisi altındaki yapısını yansıtır. Modernizmin bütünlüğüne ve ilerlemeci anlayışına karşı çıkan postmodernizmin aslında kapitalizmin karmaşık ve çelişkili yapısını yansıttığını iddia eder.

Jameson'ın kültür eleştirisinin kapitalizmin kültürel etkilerini derinlemesine anlamak için güçlü bir araç olduğu vurgulanır. Sınıfsal bir bakış açısının önemine vurgu yaparak, kültürün sadece estetik değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiği savunulur. Jameson, çalışmalarında genel olarak marksist bir bakış açısını benimser. Toplumsal eleştiri ve sınıf mücadelesi, onun analizlerinde önemli bir yer tutar. Kapitalizmin kültür üzerindeki etkilerini anlamak için sınıfsal bir bakış açısını kullanır ve kültürel ürünlerin sadece estetik değil aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Bu makale, Fredric Jameson'ın postmodernizm eleştirisi ve kültür analizi üzerine yaptığı önemli katkıları özetlemektedir. Jameson'ın felsefi görüşleri, kültür ve toplum ilişkisi üzerine düşünmeyi sürdüren birçok araştırmacı için ilham kaynağı olmuştur. Jameson'ın kültür eleştirisi, kapitalizmin kültürel etkilerini anlamak için güçlü bir araç sağlar. Sınıfsal bir bakış açısını vurgulayarak kültürün sadece estetik değil aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda Jameson'ın felsefi görüşleri, kültür eleştirisi alanındaki düşünceleri zenginleştirmeye devam ederken toplumsal değişimin anlaşılmasında önemli bir role sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Marksizm, kültür ve toplum

**SOCIAL MEDIA AND CHANGING MARKETING STRATEJIES
SOSYAL MEDYA VE DEĞİŞEN PAZARLAMA STRATEJİLERİ**

BURAK ERYILDIRIM

Yüksek Lisans Öğrenci, Selçuk Üniversitesi, Reklamcılık, 0009-0005-1071-4503

Özet

Geleneksel medyanın akabinde gelişim gösteren dijital medya, pek çok alanda dönüşümlere sebep olmuştur. Dijital dönüşümün merkezinde olan sosyal medya uygulamaları ise, içinde bulunduğumuz dönemlerde etkinliklerini güçlendirmiş olup, bireylerin gündelik yaşam pratiklerine eklenmiştir. Bireylerin, sosyal medyanın tasarlamış olduğu sanal gerçeklikte son derece etkin olması, uzun süreler boyunca varlık göstermesi sonucunda da markaların pazarlama faaliyetlerini sosyal medya uygulamalarına yönelik olarak kanalize etmesi şiddetlenmiştir. Sosyal medyanın sahip olduğu parametreler, markaların potansiyel tüketiciler nezdinde farkındalık yaratabilme adına tasarlamış oldukları tutundurma çabalarını güncellemeye yönelmiştir. Özellikle markalar, sosyal medya trendlerini yakından takip etmekte ve tüketiciler tarafından ilgi uyandıran içeriklere göre pazarlama mesajlarını tasarlamakta ve bu doğrultuda potansiyel ve mevcut tüketici kitlelerine seslenmektedirler. Markalar dolaşıma sundukları pazarlama mesajlarının etkinliklerini de sosyal medya uygulamaları üzerinden analiz edebilmektedirler. Tüketici alışkanlıkları açısından bakıldığında sosyal medya, tüketicilerin ihtiyaç, beklenti, tutum, düşünce ve davranış süreçleri üzerinde de önemli dönüşümlere sebep olduğu gözlemlenmiştir. Ancak etki tek taraflı olmayıp, tüketicilerin sosyal medya uygulamaları üzerindeki faaliyetleri de markaların yeni pazarlama stratejileri ortaya çıkarmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, geleneksel medya ve sosyal medya üzerindeki pazarlama stratejileri incelenmiş olup stratejilerin tüketiciler üzerindeki etkisi konu alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dijital Pazarlama, Dijital Reklamcılık.

Abstract

Digital media, which has developed following the traditional media, has caused transformations in many areas. Social media applications, which are at the center of digital transformation, have strengthened their effectiveness in the current period and have been integrated into the daily life practices of individuals. As a result of the fact that individuals are extremely active in the virtual reality designed by social media and have been present for long periods of time, the channeling of marketing activities of brands towards social media applications has intensified. The parameters of social media have led brands to update their promotion efforts designed to create awareness among potential consumers. In particular, brands closely follow social media trends and design their marketing messages according to the content that arouses interest among consumers and accordingly address potential and existing consumer audiences. Brands can also analyze the effectiveness of the marketing messages they circulate through social media applications. In terms of consumer habits, social media has been observed to cause significant transformations in consumers, needs, expectations, attitudes, thoughts and behavioral

processes. However, the impact is not one-sided, and consumers activities on social media applications also enable brands to develop new marketing strategies. In this study, marketing strategies on traditional media and social media are examined and their impact on consumers is discussed.

Keywords: Social Media, Dijital Marketing, Dijital Advertising.

**MEDIATION APPLICATION AS A CONDITION FOR ACTION
RELATED TO LEGAL DISPUTES ARISING FROM AGRICULTURAL
PRODUCTION CONTRACTS**

**TARIMSAL ÜRETİM SÖZLEŞMESİNDEN DOĞAN HUKUK
UYUŞMAZLIKLARINA İLİŞKİN DAVA ŞARTI OLARAK ARABULUCULUK
UYGULAMASI**

Alper AKSU

**Öğretim Görevlisi Doktor, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü Adalet
Programı, Medeni Hukuk, ORCID ID: 0000-0003-2083-4208**

Özet

Tarımsal Üretim Sözleşmesinden Doğan Hukuk Uyuşmazlıklarına İlişkin Arabuluculuk Yönetmeliği 1 Eylül 2023 tarihli ve 32296 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Bu Yönetmelik ile tarımsal üretim sözleşmesinden doğan hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek amaçlanmıştır. Yönetmelikte tarımsal üretim sözleşmesinden doğan davalarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak belirlenmiştir. Bu Yönetmeliğin dayanağı 3. maddeye göre 18/4/2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanununun 13. maddesinin ikinci fıkrasının (e) bendidir. Nitekim bu hükümde tarımsal üretim sözleşmesinden doğan davalarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak belirlenmiş; bu uyuşmazlıklarda sözleşmeli üretim konusunda uzmanlık eğitimi almış arabulucuların, bu eğitimi alanların bulunmaması hâlinde diğer arabulucuların görevlendirileceği düzenlenmiştir. Yine aynı hükümde arabulucunun, yapılan başvuruyu görevlendirildiği tarihten itibaren iki hafta içinde sonuçlandıracağına; bu sürenin zorunlu hâllerde arabulucu tarafından en az bir hafta uzatılabileceğine yer verilmiştir. Bendin son cümlesinde ise dayanaklığa yönelik bu bendin uygulanmasına ilişkin hususların Tarım ve Orman Bakanlığının görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca çıkarılan Yönetmelikte belirleneceği belirtilmiştir. Tarımsal üretim sözleşmesi ülkemizde gittikçe yaygınlaşmakta olan sözleşmeli üretimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tarımsal üretim sözleşmesi ile temel olarak amaçlananlar küçük ölçekli çiftçilerin modern tedarik zincirlerine katılması, yoksulluğun azaltılması ve kırsal ekonomik kalkınmanın desteklenmesidir. Bu model ile çiftçilerin üretim riskleri azalmakta, girdilere ve teknolojilere yapılan yatırımlar artmakta ve bu şekilde çok daha yüksek verim sağlamaktadır. Çalışmamızda öncelikle tarımsal üretim sözleşmesinden doğabilecek uyuşmazlıklar tespit edilip bu çerçevede dava şartı olarak arabuluculuk uygulamasının kapsamı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda müzakere konusu olabilecek uyuşmazlıklar tek tek ele alınarak inceleme çerçevesinde açıklanacaktır. Sonrasında dava şartı arabuluculuk faaliyetinde tarafların rollerine değinilecektir. Son olarak ise konu kapsamında dava şartı arabuluculuk faaliyetinin sona ermesi ve buna ilişkin sonuçlar işlenecektir.

Anahtar kelimeler: Dava şartı olarak arabuluculuk, tarımsal üretim sözleşmesi, uyuşmazlık

Abstract

The Regulation on Mediation Regarding Legal Disputes Arising from Agricultural Production Contracts was published in the Official Gazette dated September 1, 2023, and numbered 32296.

The purpose of this regulation is to determine the procedures and principles regarding the resolution of legal disputes arising from agricultural production contracts through mediation. According to the regulation, applying to a mediator in disputes arising from agricultural production contracts has been determined as a condition for filing a lawsuit. The basis of this regulation is the subparagraph (e) of the second paragraph of Article 13 of the Agriculture Law numbered 5488, dated 18/4/2006, according to Article 3. Indeed, in this provision, it is stipulated that applying to a mediator in disputes arising from agricultural production contracts is a condition for filing a lawsuit; in cases where mediators with expertise in contractual production are not available, other mediators will be appointed. Likewise, in the same provision, it is stated that the mediator shall conclude the application within two weeks from the date of appointment, and this period may be extended by at least one week by the mediator in compulsory cases. In the last sentence of the subparagraph, it is indicated that the provisions regarding the implementation of this subparagraph will be determined in the regulation issued by the Ministry of Justice after obtaining the opinion of the Ministry of Agriculture and Forestry. Agricultural production contracts constitute an important part of the increasingly widespread contracted production in our country. The main purposes of agricultural production contracts are to enable small-scale farmers to join modern supply chains, reduce poverty, and support rural economic development. With this model, the production risks of farmers decrease, investments in inputs and technologies increase, and consequently much higher efficiency is achieved. In our study, first, the disputes that may arise from agricultural production contracts will be identified, and within this framework, the scope of mediation practice as a condition for action will be determined. In this context, the disputes that may be subject to negotiation will be examined individually and explained within the framework of the study. Then, the roles of the parties in mediation activities as a condition for action will be discussed. Finally, the termination of mediation activities as a condition for action within the scope of the subject and the related consequences will be discussed

Keywords: Mediation, agricultural production contracts, dispute

A RESEARCH ON THE EFFECT OF GUARDIAN AUDIT ON THE ACTIVITIES OF
MUNICIPALITIES

VESAYET DENETİMİNİN BELEDİYELERİN FAALİYETLERİNE ETKİSİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İslam KÖSEOĞLU

Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon
Bölümü, Orcid no: 0000-0002-2757-4501

Özet

Günümüzde, demokratik yönetim anlayışının temelinde şeffaflık ve hesap verebilirlik yatar. Bu bağlamda, belediyelerin faaliyetlerinin ve kaynak kullanımlarının denetlenmesi büyük bir önem taşır. Belediyeler, yerel düzeyde halka doğrudan hizmet sunan ve toplumun günlük yaşamında önemli bir rol oynayan kurumlar olarak yerel yönetim sisteminin temel taşlarıdır. Ancak, bu önemli görevleri yerine getirirken, belediyelerin faaliyetleri üzerinde etkin bir denetim mekanizmasının olması hayati öneme sahiptir. Vesayet denetimi, belediyelerin çalışmalarını objektif bir perspektiften değerlendirerek şeffaflığı artırır, kaynakların etkili kullanımını sağlar ve hesap verebilirliği güçlendirir. Vesayet denetimi merkezi hükümetin yerel hükümet üzerindeki etkisi bağlamında zaman zaman eleştirilere neden olmaktadır. Bu durumunun nedenleri arasında devletlerin yapısı, gelişmişlik düzeyi ve demokrasiye olan inanç olarak gösterilmektedir.

Bu araştırmada, vesayet denetimi kavramı üzerinden belediyelerin yerel yönetimdeki rolü, şeffaflık ve hesap verebilirlik anlayışı ele alınacaktır. Bu çerçevede vesayet denetimini diğer denetimlerden ayrılan yönleri, belediyelerin özerk yapılarına etkileri, merkezi hükümet ve belediye yönetimi arasında siyasi rekabette belirleyicilik gibi başlıklar çalışma içinde irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise vesayet denetimine yönelik eleştiriler getirilerek çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Vesayet Denetimi, Belediye.

Abstract

Today, transparency and accountability lie at the core of the democratic management approach. In this context, auditing the activities and resource use of municipalities is of great importance. Municipalities are the cornerstones of the local government system as institutions that provide direct services to the public at the local level and play an important role in the daily life of the society. However, while performing these important duties, it is vital that municipalities have an effective control mechanism over their activities. Guardianship audit increases transparency, ensures effective use of resources and strengthens accountability by evaluating the work of municipalities from an objective perspective. Guardianship control occasionally causes criticism in the context of the central government's influence on local government. The reasons for this situation are shown to be the structure of the states, their level of development and belief in democracy.

In this research, the role of municipalities in local government and the understanding of transparency and accountability will be discussed through the concept of tutelage control. In

this context, topics such as the differences of tutelage supervision from other controls, its effects on the autonomous structures of municipalities, and its decisiveness in the political competition between the central government and the municipal administration are examined in the study. In the conclusion section, criticisms regarding tutelage supervision were made and various suggestions were developed.

Keywords: Audit, Custodial Supervision, Municipality.

WHY DO COMPANIES ENGAGE IN IPOs

Hasan Nejat SEYHUN¹, Süreyya Burcu AVCI²

¹Prof. Dr., University of Michigan, Ross School of Business Department of Finance

ORCID ID: 0000-0001-9428-876X

²Visiting Scholar, Dr., University of Michigan, Ross School of Business Department of Finance ORCID ID: 0000-0001-8056-8509

ABSTRACT

This study examines the salient financial determinants of the decision to go public and private in Turkey. Our sample contains 104 going public decisions, and 40 going private decisions in Borsa Istanbul between 2010 and 2022. We employ logistics regressions to determine the factors affecting the decisions and OLS regressions to determine the ex-post financial characteristics of firms after the decision.

Leverage negatively impacts the decision to go public. Firms contemplating going public reduce leverage before the IPO. The leverage ratio continues to fall in the IPO year and stays constant in the future years. Similarly, liquidity negatively impacts the probability of going public; liquidity slightly increases after the IPO. Capital investments and total assets positively affect the decision to go public. Both capital investments and assets increase in the long run after the IPO, indicating further growth opportunities for publicly traded firms. The probability of going public is unrelated to profitability; however, profitability reduces significantly after the IPO, and the reduction continues in the long run. Financial investments positively affect the decision to go public, indicating that companies keep some cash before the IPO process but do not invest in financial assets after the IPO. Last, most IPOs are realized in hot issue markets, indicating that companies prefer going public in high valuation periods.

These findings align with "market timing," "raising funds for growth and liquidity," "administrative expenses and fees," and partially in line with "reducing over-monitoring," "overcoming borrowing costs," "trading liquidity," and "information production costs" theories.

KEYWORDS: IPO, Going Private, Market Timing

PROSE WORKS OF ABAY KUNANBAYEV
ABAY KUNANBAYEVİN NƏSR YARADICILIĞI

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan, Bakı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk
ədəbiyatı bölməsinin müdiri Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

A.Kunanbayev qazax ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Qazax xalqının feodal düşüncədən uzaqlaşaraq, cəhalət buxovlarını qıraraq təhsilə yönəlib elm əldə etməsi vacib bir məsələ kimi Abay Kunanbayev yaradıcılığında aktualıq təşkil edir. A.Kunanbayevin “Qara sözlər” əsərinin bir neçə mətnində elmin hər bir insanın və ümumiyyətlə, millətin həyatında oynadığı aparıcı rolun əksi xüsusi yer alır. Abay Kunanbayevin müxtəlif problemləri əks etdirən “Qara sözlər”i milli, fəlsəfi, tarixi, dini, etik və s. baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir. Abay Kunanbayevin daha çox nəsihətlər şəklində ifadə olunan fəlsəfi düşüncələrinin yer aldığı bu əsər qazax ədəbiyyatı tarixində insanın kamilləşməsi və cəmiyyətin təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr edilmiş ilk nəsr nümunəsidir. İlk realist nəsr nümunəsi olaraq “Qara sözlər” qazax ədəbiyyat tarixində realist nəsrin inkişafına təsir göstərmiş və modern qazax ədəbiyyatının yeni mərhələyə qədəm qoymasında mühüm rol oynamışdır.

Anahtar kelimələr: A.Kunanbayev, “Qara sözlər”, nəsr, qazax, yaradıcılıq

ABSTRACT

A. Kunanbayev is one of the outstanding representatives of Kazakh literature. Abay Kunanbayev's creativity is an important issue for the Kazakh people to move away from feudal thinking, break the shackles of ignorance, focus on education and acquire knowledge. In several texts of A. Kunanbayev's work "Black words", the reflection of the leading role played by science in the life of every person and the nation in general has a special place. Abay Kunanbayev's "Black Words" reflecting various problems are national, philosophical, historical, religious, ethical, etc. is of great importance. This work, which contains Abay Kunanbayev's philosophical thoughts expressed mostly in the form of exhortations, is the first example of prose in the history of Kazakh literature dedicated to the issues of human improvement and improvement of society. As the first example of realistic prose, "Black Words" influenced the development of realistic prose in the history of Kazakh literature and played an important role in entering a new stage of modern Kazakh literature.

Key words: A. Kunanbayev, "Black words", prose, Kazakh, creativity

GİRİŞ

Abay Kunanbayev yaradıcılığının mövzu dairəsi baxımından Qazax ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan sənətkarlardan biridir. Abay Kunanbayevin yaradıcılığı mövzu və ideyasına görə zəngin və rəngarəngdir. Onun yaradıcılığında nəsr mühüm bir hissəni təşkil edir. Bu baxımdan “Qara sözlər” nəsr nümunəsi olaraq Abay Kunanbayev yaradıcılığında əsas yerlərdən birini tutur. Əsər 1890-1898-ci illərdə yazılmışdır. “Qəkliyyə”, “Əqliyyə”, “Qəkliyyət-təsdiqət”, “Nəsihətnamə”, “Nəsr yazıları” və s. adlar altında təqdim olunmuş bu əsər bir növ nəsihətnamə xarakterlidir. “Qara sözlər” 45 müstəqil nəsr hissəsindən ibarətdir. Əsərdə

mətnlər “Birinci söz”, “İkinci söz”, “Üçüncü söz” və s. başlıqlar altında ardıcıl olaraq 45-ə qədər sıralanır. Əsərin nəsihətnamə tipində olması fikri “Qara sözlər”lə bağlı əksər araşdırmalarda təsdiqini tapmışdır. “Yusif Xas Hacibin “Qutadqu bilik”i, Əhməd Yasəvinin “Divani hikmət”i, Nizamülmülkün “Siyasətnamə”si, Y.İmrənin “Risalətün nüshiyə”si kimi XIX əsr nəsihətnamə və siyasətnamələrin örnəyi Abayın “Qara sözlər”idir (10, s. 45). Bu baxımdan “Qara sözlər”in Şərqi əxlaqi-didaktik, nəsihətlər kitabları olan “Kəlilə və Dimnə” və “Qabusnamə” ilə müəyyən oxşarlığı da istisna deyil. “Qara sözlər”ə daxil olan nəsr parçalarında, əsasən, kamil insan olmağın yolları göstərilir və bu yolda əngəl ola biləcək problemlərdən söhbət açılır. Əsərdə müəllifin mənsub olduğu millətin taleyi, onun keçmişi, bu günü və gələcəyi barədə düşüncələri yer alır. Mətnlərlə tanışlıq onu deməyə əsas verir ki, “Qara sözlər”i Abay Kunanbayev ömrünün son dövrlərində qələmə almışdır.

Əsərin əvvəlində müəllif bu barədə belə yazır: “...Ömrümün çoxu gedib, azı qalıb, həyatımda hər şey olub: mübahisələr də, üzücü dedi-qodu da, mübarizə də, yersiz dava-dalaş da. İndi son mənzilə yaxınlaşanda, ürək yorulub əldən düşəndə həyatın faniliyini dərk etməyə başlayıram. Və bir fikir mənə rahatlıq vermir. Qalan günlərimi nəyə həsr edir?”. Bu parçadakı sözlər əsərin yazılma tarixinə aydınlıq gətirməklə yanaşı, gözlərimiz önündə köləliyin, cəhalətin, mövhumatın əsiri olan, birliyi pozulan, gələcəyi müəmmalı olan və s. bir millətin halına yanan vətənpərvər şairin narahat obrazını canlandırır.

YÖNTEM

“Birinci söz”, ilk növbədə, bütün ictimai və ədəbi-bədii fəaliyyətini millətinin taleyi ilə bağlayan, onun bu gündən narahat olan, xoşbəxt gələcəyini düşünən Abay Kunanbayevin qazax xalqını səfalət və cəhalətdən qurtaracaq “nə etməli?”- sualına cavab axtarması baxımından əhəmiyyətli. “Birinci söz”də Abay Kunanbayev milləti üçün görmək istədiklərini 5 istiqamətdə (xalqa xidmət, təsərrüfat quruculuğu, elmin inkişafı, dinə bağlılıq, uşaqların tərbiyəsi) qruplaşdırır. Lakin xalqa xidmət istəyi nə qədər böyük olsa da, öz sözləri ilə desək “idarə olunmaz xalqı, oğrusu, müftəxoru çox olan”, “nə bilik almağa, nə də bilik verməyə kimsəsi tapılmayan”, “dindarlarına yer olmayan”, “uşaqlarının gələcəyi bilinməyən” məmləkətdə ürəyi millət sevgisi və millət dərdi ilə döyünən Abay Kunanbayevin hansı acınacaqlı mühitdə yaşadığını təsəvvür etmək çətin deyil.

“Qara sözlər” XIX əsr qazax mühitini, qazax ictimai-siyasi gerçəkliklərini, qazax milli həyatı və ictimai baxışlarını əks etdirmək baxımından əhəmiyyətlidir. “Qara sözlər” müdrik kəlamlar toplusudur. Abay Kunanbayev bu kəlamlar vasitəsilə dövrü üçün, cəmiyyət üçün, məxsusi olaraq öz xalqının timsalında insanlıq üçün əhəmiyyət daşıyan problemlərə toxunur. Həmin kəlamlar ilk növbədə qazax xalqının xoşbəxt gələcək yolunu müəyyənləşdirməyə və bu yola işıq salmağa xidmət göstərir. Mütəfəkkir şair (burada həm də nasir) xalqa ünvanladığı fikirlərinin onların gələcək inkişafına təsir edəcəyinə inanır və “Birinci söz”ün sonunda bu barədə belə yazır: “Nəhayət, qərara gəldim ki, kağız və qələmi özümə həmdəm edib, fikirlərimi kağıza köçürüm. Bəlkə sözlərimdən hansısa kiminsə könlünə yaddı və o, həmin sözü özü üçün ya kağıza, ya da yaddaşına köçürdü”. Abay Kunanbayev əsər boyu yaşadığı cəmiyyətdə üzləşdiyi mövcud problemlərə real-tarixi şəraitdə müdaxilə etməklə xalqı tərəqqidən, müasirlikdən, təhsildən, elmdən, modern həyatı düşüncələrdən və s. uzaq saxlayan cəhalət mühitinə qarşı mübarizə aparır.

Abay Kunanbayev ilk növbədə canından artıq sevdiyi qazax xalqının baxışlarındakı səhv təsəvvürləri islah etməyə çalışır. O, ikinci, üçüncü, beşinci, altıncı, doqquzuncu və bu kimi əksər mətnlərdə qazaxlarda müşahidə etdiyi lovğalıq, mənəmlilik, tənbellik, eqoistlik və s. kimi qeyri-normal xüsusiyyətləri tənqid edir, onun doğuran səbəbləri açıqlayır. Məsələn; “İkinci söz”də özbək, rus, tatar və noqayları geyiminə, nitqinə, qorxaqlıqlarına, yersiz danışıqlarına və

s. görə haqsız ittiham edib lağa qoyan doğma xalqının nümayəndələrinə üz tutaraq onları həm tənqid edir, həm də günahlandırır. Eyni zamanda Abay Kunanbayev “qazaxların bir-birini canavar gözündə görüb, yaxınlarının halına yanmamasından”, “tənbəl, qorxaq, iradəsiz, lovğa, acgöz, bədrəftar və s.” olmasından narahat olmuş, milləti üçün qüsurlu bildiyi bu cür halların səbəblərinin kökündə nəyin dayandığını üzə çıxarmağa çalışmışdır. Abay Kunanbayev bunların başlıca səbəbini insanların əkinçilikdən, ticarətdən, sənətdən, təhsil və elmdən uzaqlaşması ilə əlaqələndirir. O, aşkar şəkildə göstərir ki, normal peşə, halal qazanc və təhsildən uzaq olduğumuz üçün cəmiyyətimizdə böhtan, rüşvət, qan düşmənçiliyi adi hala çevrilmişdir. Abay Kunanbayev insanların düşmən qruplara bölünüb, bir-birilərinin var-dövlətlərinə, torpaqlarına sahiblik etməsinin əsas səbəblərini isə savadsızlıq, cahilliklə yanaşı, rüşvətlə, məkrə və vəzifəyə yiyələnən hakimlərin və nadan bəylərin əməlləri ilə bağlayır, realist-maarifçi olaraq vəziyyətdən çıxış yolunu yeni həyata mane olan bütün pisləklərdən uzaqlaşmaqda görür.

BULGULAR

Abay Kunanbayev “sevdiyi və qəlbinə yol axtardığı xalqını” (“Beşinci söz”) əsər boyu daha çox ittiham edir. “Mal-qaranı ağıldan, elmdən, imandan, xalqdan qiymətli hesab edən” (“Səkkizinci söz”) varlı təbəqənin nümayəndələri Abay Kunanbayevin nəzərində ən ağılsız, vicdanını itirən insanlardır. Əsərin “Beşinci söz”ündə yer alan bir neçə atalar sözü qazax xalqının psixologiyası, dünyagörüşü, həyata baxışı və s. bərdə fikir formalaşdırır. Bu sırada verilmiş atalar sözlərini xarakterinə görə iki qrupa ayırmaq mümkündür. “Yarım gün ömrün qalıbsa, bir günlük azuqə toplar”, “Mal-qara candan da əzizdir”, “Varlığının üzü ağ, kasıbın üzü qaradır”, “Kasıba doğma atası da yüküdür” və s. kimi atalar sözləri maddiyat hərisi olan insanların psixologiyasını əks etdirmək baxımından xarakterikdir. Maraqlı məqamlardan biri odur ki, Abay Kunanbayev “İyirmi doqquzuncu söz”də mənəvi dəyərlərdən uzaq olan, zərərli fikir formalaşdıran bir sıra qazax atalar sözü və məsəllərindən söz açır. O, “Varlı ol, arın olmasın”, “Yaxşı xahiş etməklə hər şey əldə etmək olar”, “Yüz gün axta dəvə kimi dolanmaqdaysa, bir gün əsl nər kimi yaşamaq yaxşıdır”, “Məşhurlaşmaq istəyirsənsə, tarlaya od vur”, “Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar” və s. atalar sözü və məsəllərini ayrı-ayrılıqda açıqlamaqla onların ifadə etdiyi mənaların zərərli, eyni zamanda mənəviyyatdan uzaq olduğunu bəyan edir. Bunların məqsəddən asılı olaraq yaradıldığını, kimlərsə mənəfiyyətinə xidmət üçün formalaşdırıldığını vurğulayır. Məsələn, Abay Kunanbayevin “Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar” deyiminə münasibəti kifayət qədər maraqlıdır: “Deyirlər “Qızıl görcək mələk də yolundan çıxar”. Bunu deyənlər mələyin müqəddəs adına qurban olsunlar. Mələyin qızıla ehtiyacı olmadığını bilə-bilə, onlar onu bəhanə edib özlərinin həsəddən doğan kələklərinə bəraət qazandırmaq istəyirlər” (“İyirmi doqquzuncu söz”).

Lakin “Səxavətinin düşməni olmaz”, “Balıq olmayan gölün sahilində, mərhəmət olmayan aulda yaşama” və s. atalar sözlərində isə qazax xalqının müdrikliyi, ağıl-kamalı təqdir olunur. Ona görə də A.Kunanbayev insanları həyatın mənasını dərk etməyə səsləyir, mənasız işlərdən uzaq olmağı onlara məsləhət bilir: “Xoşbəxtliyin nədə olduğunu bilmədiklərinə insanlar həyatı mənasız işlərlə alçaldılar. Onlar bir-birini təqib edir, bir-birinin yanında lovğalanır, var-dövlət toplayır, ömrün son dəqiqələrində isə topladıqlarının hamısını həyatın bircə gününə dəyişməyə hazır olurlar”. Abay Kunanbayev bu sözlərin sonunda “nə üçün əzəl başdan taleyinə inanıb əməklə məşğul olmayasan?” - çağırışı etməklə insanları faydalı işə səsləyir, pisləklərdən uzaq dayanmağı onlara tövsiyə edir. Bu məqsədlə Abay Kunanbayev əsərdə həyata baxış, əxlaq, din, sevgi, dostluq, mərhəmət, elm, təhsil və s. məsələlərə toxunmaqla xalqını müdrikliyi dəyərləndirib həyatda düzgün yol seçməyə çağırır.

SONUÇ

Müəllif əsərdə əxlaq məsələlərindən danışarkən ilk növbədə lovğalığın və eqoist hisslərin insan qəlbindən çıxarılmasını istəyir. Onun fikrinə görə, bu cür insanların “nə vicdanı, nə şəxsi ləyaqət hissi, nə böyük işlərə qabiliyyəti, nə də yüksək amalları olur. Onlarda nə pəhləvanın qətiyyəti, nə igidin rəşadətini, nə də insanpərvərlikdən əlamət tapmaq çətindir”.

Ona görə də A. Kunanbayev xalqını vicdanlı, ləyaqətli olmağa, yüksək amallar uğrunda yaşamağa səsləyir. O, bütün məsləhətlərə riayət etmək üçün dörd şərti vacib sayır: 1. Mənliyi qoruyub saxlamaq; 2. Məsləhəti qəlbə qəbul etmək; 3. Məsləhəti yaddaşa həkk etmək; 4. İnsanın aqlını korlayan, onu pisləklərə aparan şeylərdən uzaqlaşmaq.

KAYNAKLAR

1. Heydər Əliyev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. “Azərbaycan” qəzeti, 11 avqust 1995-ci il
2. Nursultan Nazarbayev. Abayın anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxışı. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve “Kara sözlər” (Ankara, 2017) kitabı, səh. 29-45
3. Abay. Ensiklopediya, Atamura, Almatı, 1995
4. Abay. Şeirlər və poemalar. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970
5. Abay. Tərtib edən: Fatima Dursunova. Bakı: Mütərcim, 2017
6. Abay Kunanbay. Nasihatlər (Kara sözlər). Ankara: 2014
7. Абай. Стихи. Алматы « ГЫЛЫМ», 1995
8. Elman Quliyev. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2017
9. Elman Quliyev. Türk halkları edebiyatı. Lambert Academic Publishing, 2019
10. Ekrem Ayan. Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve “Kara sözlər”. Ankara, 2017
11. Firuzə Ağayeva. Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi. Bakı: Elm, 2010
12. Фируза Агаева. Творческий путь Абая. Баку, 2015
13. Məxtumqulu. Şeirlər. Bakı: 2006
14. Muxtar Auezov. Abay. Bakı: 1954
15. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: 2004
16. Pənah Xəlilov. Dan ulduzu. Abay. Şeirlər və poemalar (Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970) kitabına yazılmış ön söz
17. Pərixanım Soltanqızı (Hüseynova). Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Azərbaycan – Qazax ədəbi əlaqələri (Abay Kunanbayevin yaradıcılığı əsasında). Bakı: Elm və təhsil, 2017
18. Seyid Əzim Şirvani. Seçilmiş əsərləri,.Bakı: “Avrasiya Press”, 2005
19. Zeyneş İsmail, Ali Abbas Çinar. Abay. Ankara, 1995

THE LIFE AND LYRICS OF GENGHIS DAGJI
CENGİZ DAĞCI'NIN HAYATI VE LİRİKASI

Prof. Dr. Elman Quliyev

Azərbaycan, Bakı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk
ədəbiyatı bölməsinin müdiri Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Cengiz Dağcı çağdaş Kırım –tatar edebiyatının en meşhur yazarlarından biridir.

Cengiz Dağcı'nın bedii yaratıcılığı yeteri kadar zengindir. O, edebî hayata şiirle başlamıştır. Küçük yaşlarında şiir yazmaya heveslenen Cengiz Dağcı'da şiire hususî merak On ikinci Numune Mektebinde okuduğu yıllarda daha da güçlenmiştir. Bu mektebin edebiyat muallimi Safiye Akimova'nın Cengiz Dağcı'ya tesirini özellikle belirtmek gerekir. Cengiz Dağcı'nın elde edilen ilk şiiri 1936'da yazdığı "Kış" adlı şiirdir. Bu şiir onun muallimi tarafından Gençlik dergisine gönderilmiş ve şiir hemen dergide yayımlanmıştır. Cengiz Dağcı bundan çok etkilenmiş birbirinin ardınca "İhtiyar Nine ve Keçisi" adlı manzum hikâyesini, "Kantardan Geçen Tramvay", "Gül ve Bülbül" şiirlerini yazmış, aynı zamanda Ali Şir Nevai'nin iki şiirini Kırım Türkçesine tercüme etmiştir. Bu devrede o, görkemli Rus edipleri Puşkin, Yesenin, Mayakovski ve Posternak'in eserlerinden daha çok tesirlenmiştir.

Kayd etmek lazımdır ki. Cengiz Dağcı poeziyasında vatan esasen baş obraz halindedir. Onun nesrinde de bu ciheti daha fazla müşahade etmek mümkündür. Elbette, bu sebepsiz değildir. Tabii olarak 92 yıllık ömrün 21 yılının doğma vatanda- Kırım'da, 71 yılının ise gurbette yaşanılması bu sanatta millilik idealinin hakimliğini hayli güçlendirmiştir. Onun hayatının Kırım devri az olsa da, uzun yılların garipçiliği ve vatan hasreti yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Çünkü ömrünün 21 yılını (1919-1940) Kırım'da, tahminen 6 yılını (1941-1946) cephe, esir kampı ve muhtelif yerlerde, 65 yılını (1946-2011) Londra'da geçiren Cengiz Dağcı hayatı boyunca ilk önce yalnız Kırım'ı düşünmüş, Kırım'ın içtimaî-siyasî gerginlikleri onu her zaman rahatsız etmiştir. 1920'da Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması, 1929'da insanların emlakının elinden alınarak müflisleştirilmesi, 1931-1933 arasında dehşetli açlığın başgöstermesi, 1933-1938 arasında 40.000'den çok Kırım Türkünün Ural etrafındaki diyarlara sürülmesi, Kırım'da milli mektep ve medreselerin bağlanması, mescitlerin dağıtılması, Tatar dilinin yasaklanması. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmesi, 1941'de Kırım'ın Almanya tarafından işgal olunması gibi haller kadim Türk diyarı olan Kırım'da yaşayan her insanın hayatına olduğu gibi, Cengiz Dağcının da hayatına etki etmiştir. 1946'dan itibaren Cengiz Dağcının poeziya yaratıcılığı yerini nesir yaratıcılığına bırakır. Yazar nesre geçişinin sebebini "Bizim halkımızın facialeri kadar büyüktür ki, onları şiirle aksettirmek ve şiirle anlamak çetindir" cümlesiyle izah eder.

Anahtar kelimeler: Cengiz Dağcı, Kırım, vatan, şiir, dil

SUMMARY

Genghis Dagji is one of the most famous writers of contemporary Crimean-Tatar literature.

Genghis Dagji's artistic creativity is rich enough. He started his literary life with poetry. Genghis Dagji was eager to write poetry at a young age, and his special interest in poetry grew stronger during the years he studied at Twelfth Example School.

It is especially important to note the influence of Safiye Akimova, the literature teacher of this school, on Genghis Dagji. The first poem obtained by Genghis Dagji is called "Winter", which he wrote in 1936. This poem was sent to young magazine by his teacher and the poem was immediately published in the magazine. Genghis Dagji was very impressed by this and wrote the verse story "Old Granny and Her Goat", the poems "The Tram Passing the Kantar", "The Rose and the Nightingale", and also translated two of Ali Shir Nevai's poems into Crimean Turkish. During this period, he was more influenced by the works of the magnificent Russian writers Pushkin, Yesenin, Mayakovsky and Posternak.

It is necessary to record. In the poetry of Genghis Dagji, the homeland is essentially the main object. It is possible to observe this aspect more in his prose. Of course, this is not without reason. Naturally, the fact that 21 years of his 92-year life was lived in his homeland - Crimea, and 71 years abroad, greatly strengthened the dominance of the national ideal in this art. Although the Crimean period of his life was short, long years of strangeness and homesickness left deep traces in the author's life. Because Genghis Dagji, who spent 21 years of his life (1919-1940) in Crimea, approximately 6 years (1941-1946) in the front, prison camps and various places, and 65 years (1946-2011) in London, spent only Crimea throughout his life. He thought that Crimea's social-political tensions always disturbed him. The establishment of Soviet rule in Crimea in 1920, the deprivation of people's real estate and their bankruptcies in 1929, the emergence of a terrible famine between 1931 and 1933, the deportation of more than 40,000 Crimean Turks to the lands around the Ural between 1933 and 1938, and the connection of national schools and madrassas in Crimea, the dissolution of mosques, the banning of the Tatar language. Situations such as the transition from the Latin alphabet to the Cyrillic alphabet and the occupation of Crimea by Germany in 1941 affected the life of Genghis Dagji, as well as the lives of every person living in the ancient Turkish land of Crimea. Starting from 1946, Genghis Dagji's poetic creativity gave way to prose creativity. The author explains the reason for his transition to prose with the following sentence: "The tragedies of our people are so great that it is difficult to reflect them and understand them through poetry."

Key words: Genghis Dagji, Crimea, homeland, poetry, language

GİRİŞ

Çağtaş Kırım-Tatar edebiyatının görkemli temsilcilerinden biri olan Cengiz Dağcı 9 Mart 1919 da Kırım'ın Gurzuf kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Emir Hüseyin Dağcı aslen Kırım'ın Kızıлтаş köyünden olsa da şimdiki Krasnokamensk) berber olduğu için Gurzufta çalışmış ve bir müddet sonra ailesi ile birlikte Kızıлтаş'a dönmüştür.

Cengiz Dağcı hatıralarında babası Emir Hüseyin'i ve annesi Fatma Hanım'ı zahmetkeş, çalışkan insanlar olarak kaydetmiştir. O, çocuk yaşlarından itibaren okumaya, yazmaya hevesli olmuştur. Küçük amcası Seyid Ömer'in Türk yazarı Ömer Seyfettin'den ona hikâyeler okuması onun edebiyata olan merakını hayli arttırmıştır. 1927'de Kırım'da yaşanan güçlü zelzelenin yarattığı fesatlar Cengiz Dağcı'nın ailesine de tesir etmiş, ailenin maddi sıkıntıları hayli artmıştır. 1931'de Cengiz Dağcı'nın babası Emir Hüseyin hiçbir günahı olmadan hapsedilmiştir. Bu devirde onun amcası Osman Dağcının emlak elinden alınmış, diğer amcası Mustafa Dağcı ise Kızıлтаş'tan sürgün edilmiştir. Cengiz Dağcının babası 6 ay hapiste kaldıktan sonra azad edilmiş ve kendi köyü olan Kızıлтаş yerine Akmesçit'e gitmiştir. Emir Hüseyin burada bir odalı ev kiralamış ve çok geçmeden aile bireylerini oraya getirmiştir. Cengiz Dağcı 1936'da On ikinci Numune

Mektebi'ne kabul edilmiş ve 1938'de burayı bitirdikten sonra Kırım Pedagoji Enstitüsünün Tarih Fakültesi'ne kayıt olmuştur. Enstitüde okuduğu yıllarda bilgi sahibi olmak için büyük çaba sarfetmiş illetinin tarihi ve kaderiyle yakından ilgilenmiştir. Onun baba tarafından akrabası hekim Zemine Dağcının zengin kütüphanesinde bulunan milli tarihle ilgili kitaplarla tanışması, amcalarının Türkiye ve Avrupa ile ilgilenmesi onda milli duyguların genişlemesinde büyük tesir göstermiştir. Enstitüde okurken Cengiz Dağcının bedii yaratıcılığa meyli artmış ve Kırım-tatar yazarlar Birliği'nin yayın organı olan *Edebiyat Mecmuasında* şiirleri yayımlanmaya başlamıştır. 1941. yılda orduya çağırılmış , 9 austos 1941. yılda almanlara esir düşmüş , almanların insanlara zulüm etmelerini her zaman yürek ağırları ile hatırlamıştır. Tesadüf neticesinde bir Alman zabıta tarafından onun kumandanlık binasına hizmetçi tayin edilmesi Cengiz Dağcıyı amansız işkencelerden kurtarmıştır. O, hatıralarında şartlar ne kadar ağır olsa da, hiç olmazsa kendisinin ekmek yiyip normal yatakta yatabildiğini kaydetmektedir. Cengiz Dağcı 10 Mart 1942 de esir kampından çıkarılarak SSRİ ye (SSC B ve karşı vuruşmak için Almanlar tarafından yaratılmış Türkistan lejyonuna dâhil edilir. O, 1942 yılının Nisan ayında Polonya'nın başkenti Varşova şehrinden tahminen 30 km. mesafede yerleşen Legionova kasabasına gönderilir. Burada Türkistan lejyonuna dâhil edilen esasen Türklerden ibaret (Azeri, Kazak, Türkmen, Özbek, Tatar, Kırgız) esirlerin Sovyet ordusu üniformaları köhne Alman üniformaları ile değiştirilir. Cengiz Dağcı yüksek tahsilli olduğu için komutan vazifesine tayin edilir ve altı aylık kursa gönderilir.

YÖNTEM

Bu sırada, ailesini görmek maksadıyla Kırım'a girmek için Alman kumandan ığına dilekçe ile müracaat eder. Dilekçesine müspet cevap alan Cengiz Dağcı Kırımı gider. Alman işgaline maruz kalan Kırım'ı görmek onun için ezaplı bir görüntü olur. O sebepten tüm Kırım dağıtılmış ve mahvedilmiştir. Bu sababdan hatıralarında kayd eder ki, Kırımın alman işhali Kırım için Rus işgalinden daha amansızdır. Şuları gördükten sonra Cengiz Dağcı Türkistan lejyonunu terk ederek Polonva'ya kaçmak mecburiyetinde kalır. Cengiz Dağcı ikinci cahan savaşı zamanı Avrupanın bir sıra şehirlerini gezdikden sonra Londraya gelir. Londra'da tesadüfen tanıştığı bir şahsın yardımıyla Kıbrıslı bir kişinin restoranında bulaşıkçı olarak çalışmaya başlar. O, hayat yoldaşı ile birlikte ağır zahmetle kazandıkları para sayesinde 1953'te Londra'da birinci katı restoran olan bir ev alır ve bundan sonra hayatı Londra'ya bağlanır.

Cengiz Dağcı bir daha yurdu Kırım'a, ümit yeri bildiği Türkiye'ye gitmese de, ömrü boyunca her iki mekânı hasretle hatırlamıştır. Özellikle akrabalarının talihi onu daima düşündürmüştür. O, yalnız ömrünün son çağlarında aile bireylerinin kaderi hakkında bazı malûmatları elde edebilmiştir. Cengiz Dağcı babası Emir Hüseyin'in 1954 yılında, anası Fatma Hanımın ise 1964'te sürgünde vefat ettiklerini çok sonra öğrenmiştir. Yazarın aynı zamanda büyük kardaşı Midat'ın, bacısı Hati'nin de sürgünde öldüklerini, diğer bacısı Zeyneb'in sürgünden Kırım'a döndükten sonra vefat ettiğini haber almıştır.

13 Ocak 1998'de yazarın hayat yoldaşı Regina Hanım vefat eder. Cengiz Dağcı 53 yıllık vefalı ömürgün yoldaşını Müslüman kurallarıyla defnettirir. Cengiz Dağcı hayat yoldaşının ölümünü kederle karşılamış, yüksek hürmetinin ifadesi olarak hanımının oturduğu koltukta hiçkimsenin oturmasına izin vermemiş, yaşadığı odayı onun resimleriyle bezemiş ve onunla ilgili *Regina* adlı hatıra kitabını yayımlamıştır.

Ömrü boyunca Türkiye'ye gidemeyen, lâkin bütün eserlerini Türkiye Türkçesinde (şiirleri istisna olmakla) yazan Cengiz Dağcı'nın yaratıcılığı Türkiye'deki pek çok devlet kurumu ve özel kurumlar tarafından kıymetli bulunmuştur. 1988'de onun *Anneme Mektuplar* adlı romanı Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi romanı ilan edilmiştir. Yazar 1993'te "Türk

Dünyası Edebiyatına Hizmet”, 1997’de “Yılın Kültür Adamı”, 2001’de Uluslararası Türk Kültürüne Hizmet” mükâfatlarına lâyık görülmüştür.

Cengiz Dağcı 1999’da ve 2005’te Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve 2009’da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı tarafından Türkiye’ye resmi şekilde davet edilse de, sağlık problemleri ve uçak korkusu nedeniyle bu davete gelememiştir.

BULGULAR

Cengiz Dağcı 22 Eylül 2011’de 92 yaşında Londra’da vefat etmiştir, Türkiye Cumhuriyeti’nin o zamanki Dışişleri Bakanı Ahmet Davudoğlu’nun Ukrayna devletinin yetkilileriyle yaptığı görüşmelerin neticesinde Cengiz’in vasiyetine uygun olarak 69 yıl önce ayrıldığı (1942) köyünde defn etme merasimine Türkiye Cumhuriyeti’nin bakanları, milletvekilleri, sanat adamları, araştırmacılar, birçok uluslararası sosyal kuruluşların numayendeleri ve diğer temsilciler iştirak etmiştir.

Cengiz Dağcı’nın bedii yaratıcılığı yeteri kadar zengindir. O, edebî hayata şiirle başlamıştır. Kırım Türkçesi ile yazılmış bu şiirlerin birçoğu çeşitli

sebeplerden dolayı elimizde değildir. Bu şiirlerin ekseriyeti ya yayımlanmak için gönderildikleri redaksiyelarda kalmış, ya yayımlandığı jurnal şimdiye kadar tespit edilememiş, ya da ev şartları içinde kaybolmuştur. Küçük yaşlarında şiir yazmaya heveslenen Cengiz Dağcı’da şiire hususî merak On ikinci Numune Mektebinde okuduğu yıllarda daha da güçlenmiştir. Bu mektebin edebiyat muallimi Safiye Akimova’nın Cengiz Dağcı’ya tesirini özellikle belirtmek gerekir. Cengiz Dağcı’nın elde edilen ilk şiiri 1936’da yazdığı “Kış” adlı şiirdir. Bu şiir onun muallimi tarafından *Gençlik* dergisine gönderilmiş ve şiir hemen dergide yayımlanmıştır. Cengiz Dağcı bundan çok etkilenmiş birbirinin ardınca “İhtiyar Nine ve Keçisi” adlı manzum hikâyesini, “Kantardan Geçen Tramvay”, “Gül ve Bülbül” şiirlerini yazmış, aynı zamanda Ali Şir Nevai’nin iki şiirini Kırım Türkçesine tercüme etmiştir. Bu devrede o, görkemli Rus edipleri Puşkin, Yesenin, Mayakovski ve Posternak’in eserlerinden daha çok tesirlenmiştir. Geçen asrın 30’lu yıllarının sonlarında Sovyet ideolojisinin tesiri altında kaleme alınan “Bahar Seheri”, “Geldi Bahar”, “Kuşların Nağmesi”, “Köy Akşamı”, “Sis” gibi şiirleri Kırım-Tatar Yazarlar Birliği’nin yayın organı olan *Edebiyat Mecmuası*nda basılmıştır. Bu şiirlerde tabiat tasviri ile birlikte geleceğin güzel olacağına duyulan inanç dile getirilir.

Cengiz Dağcı’nın 1939 yılında yazılan “Sevdiğim Yalta”, “Köy” ve “Dağlar” adlı şiirlerinde tabiat tasvirleri fonunda yurt sevgisi, toprağa, vatana bağlılık gibi değerleri bedii bir ifadeyle mısralara yedirmiştir. “Sevdiğim Yalta” şiirinde açık bir şekilde görünür ki, vatan şairin ruhunun menbeyidir. O, vatana bütün varlığı ile bağlıdır. Bu sebepten kadim tarihi olan vatanına, ecdatlarının uyuduğu mukaddes toprağa hayranlık duyduğunu ifade eder, onun şerefini yüce tutar:

Keçmişler bu yerge tarihler yazdı,

Soyuma-sopuma mezarlar kazdı.

Baq, bu gibi evladın bir ahenk sozdi,

Anamsın, babamsın, sevdiyim Yalta!

Dağları tezekli, dağları çamlı,

Dağından suv aqar şerbetten damlı.

Bu topraq şerefli, bu topraq namlı

Ne güzel yaraştın, sevdiyim Yalta!

Lâkin edebî meclislerin birinde “Sevdiğim Yalta” şiiri yüzünden Dağcı tenkit edilmiş ve bu tenkit şairi hayli müteessir etmiştir. Kırımın I Yazarlar Birliği'nin yayın organı olan *Edebiyat Mecmuası*'nda çalışan I Şemizade, yaratıcı insanlar için tenkidin beklenen bir durum olduğunu belirtmiş ve ona cesaretinin kırılmamasını tavsiye etmiştir.

“Dağlar” şiirinde içtimaî-siyasî motiv daha güçlüdür. Bu sebepten şiirde içtimaî-siyasî tarz tabiat abidesi olan dağların vasfının, güzelliklerin terennümünün önüne geçer. Şiirde dağlar daha çok tarihî süreçlere, siyasî gerginliklere, muharebelere ve bunun gibi hadiseler şahit olan kahramanın simasında takdim olunur. Bu şiirin alt katında Cengiz Dağcı satırlı manada yaşadığı devrin felâketlerini de ifade etmeye çalışmıştır:

Bir zaman kalbinye sarıldı tuman

Okürdi, ağladı, boran, yel, tufan.

Ulısız, ulısız şerefli dağlar,

Keçmişnin eykeli güneşli dağlar.

Geçmişnin eykeli güneşli dağlar.

Gençlik yıllarından başlayarak Cengiz Dağcının kalbi hürriyet ateşi ile yanmış, ruhuna Türkistan ideyaları hâkim olmuştur. Şairin 1941 yılında cepheyle yazdığı “Veriniz Atamın Kılıcını Bana” şiiri milli düşüncelerin aksi bakımından dikkat çekicidir. Burada şair Özgürlük ateşi ile yanan, elinde kılıç tutarak savaş meydanına atılan yiğit bir Türk kahramanı etkisi bırakır:

Qalbimde huriyyet ateşi yana,

Beriniz atanın qılıçın mana!

Atımı sureyim qanlı meydanğa,

Beriniz atanın qılıçın mana!

Şairin 1946'da Londra'da kaleme aldığı “Kırım Beni Anladın mı?” şiirinde de mevzu yurt hasretidir. Bu şiir Cengiz Dağcı'nın Londra'ya geldiği ilk günlerde yazılmıştır. Şiirin evvelki bendinde güzel bir tabiat tasviri verilmiştir:

Küneş batar, suküt bulur göl, ırmaq, çay,

Tuman yatar torelernin arqasına...

Lâkin sonraki bendlere kader motifi hâkimdir. Şiirin evvelinde vatan güzelliklerini aks ettiren şair sonradan “dertli gecelerin sırdaşı na dönerek vatanında güneşin doğmasını, özünün ise vatan toprağında her an anılmasını arzular. Lâkin semasında “gün doğmayan” Kırım, şair için geniş manada vatan derdine, vatan hasretine çevrilir.

Men de dertli gecelemin bir sırdaşı.

Eski Çatır sırım açar, dep arz ettim.

Yüreğimde ana yurtun topraq, taş,

Küneşimni doğmasını çoq istedim

SONUÇ

Kayd etmek lazımdır ki. Cengiz Dağcı poeziyasında vatan esasen baş obraz halindedir. Onun nesrinde de bu ciheti müşahade etmek mümkündür. Elbette, bu sebepsiz değildir. Tabii olarak

92 yıllık ömrün 21 yılının doğma vatanda - Kırım'da, 71 yılının ise gurbette yaşanılması bu sanatta millilik idealinin hakimliğini hayli güçlendirmiştir. Onun hayatının Kırım devri az olsa da, uzun yılların garipçiliği ve vatan hasreti yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Çünkü ömrünün 21 yılını (1919-1940) Kırım'da, tahminen 6 yılını (1941-1946) cephe, esir kampı ve muhtelif yerlerde, 65 yılını (1946-2011) Londra'da geçiren Cengiz Dağcı hayatı boyunca ilk önce yalnız Kırım'ı düşünmüş, Kırım'ın içtimaî-siyasî gerginlikleri onu her zaman rahatsız etmiştir. 1920'de Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması, 1929'da insanların emlâkinin elinden alınarak müflisleştirilmesi, 1931-1933 arasında dehşetli açlığın başgöstermesi, 1933-1938 arasında 40.000'den çok Kırım Türkünün Ural etrafındaki diyarlara sürülmesi, Kırım'da milli mektep ve medreselerin bağlanması, mescitlerin dağıtılması, Tatar dilinin yasaklanması. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmesi, 1941'de Kırım'ın Almanya tarafından işgal olunması gibi haller kadim Türk diyarı olan Kırım'da yaşayan her insanın hayatına olduğu gibi, Cengiz Dağcının da hayatına etki etmiştir. Tabii olarak sonraki süreçler de istisna değildir. Tarihin muhtelif dönemlerinde siyasî, milli-manevi baskılara maruz kalmış, özgürlüğü elinden alınmış, dili, dini yasaklanmış, sürgünlerde bin bir azap yaşamış Kırım Türklerinin kaderi Cengiz Dağcı'yı ömrü boyunca rahatsız etmiş, soydaşlarının haklı sesini dünyaya duyurmayı kendine görev bilmiştir. Bu yolda o, kalemini mücadele silahına çevirmiş, milli meselelere münasebette daha çok real tarihe ve bizzat kendisinin şahidi olduğu hadiselerle önem vermiştir.

KAYNAKLAR

1. Dağcı C. Badem dalına asılı bebekler .İstanbul , Ötüken ,1991 .
2. Dağcı C. Biz beraber geçtik bu yolu .İstanbul , Ötüken ,1996 .
3. Dağcı C. Genç Temuçin . İstanbul , Ötüken , 2000.
4. Dağcı C. İhtiyar Savaşçı .İstanbul ,Ötüken ,2010.
5. Dağcı C. Korkunç yıllar .İstanbul ,Ötüken ,2012.
6. Dağcı C. Yurdunu kaybeden adem .İstanbul ,Ötüken ,2012.
7. Dağcı C. O topraklar bizimdi .İstanbul ,Ötüken , 2012.
8. Dağcı C. Onlarda insandı . İstanbul , Ötüken ,2012.
9. Dağcı C.Üşüyen sokak.İstanbul ,Ötüken ,2012.
10. Dağcı C. Anneme mektuplar .İstanbul , Ötüken ,2012.

**BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES,
AND RECOMMENDATIONS**

Zohaib Hassan SAIN^{1*}

*¹Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

ABSTRACT

As online learning booms, Blended Learning shines as a star implementation tool. This document dives deep into this rising approach, examining it from various angles: educationally, holistically, practically, and even in the corporate training realm. It explores different strategies, from synchronous and asynchronous instruction to self-paced and live blending, helping you choose the perfect fit. You'll also discover the different dimensions of Blended Learning, from online/offline combos to structured/unstructured learning mixes. While highlighting the benefits, the document acknowledges challenges like technical hurdles and design issues. It then delves into the advantages of Blended Learning and what makes it tick, before wrapping up with recommendations for further exploration in this exciting field.

Keywords: Blended Learning; Holistic perspective; Pragmatic perspective; Synchronous Instructional Method.

**THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER
EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN**

Zohaib Hassan Sain^{1*}

*¹Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

ABSTRACT

Higher education has always been accompanied by challenges for professors and educators. However, technological advancements have also brought forth various opportunities in the form of educational aids. This study explores the opportunities and challenges of using ChatGPT and virtual assistants in higher education in Pakistan. Among these technologies, artificial intelligence (AI) has emerged as a transformative force, offering both opportunities and challenges. This paper delves into the application of AI-based tools, particularly ChatGPT and virtual assistants, in higher education advancement in Pakistan. It discusses the potential benefits and obstacles associated with their use, while also presenting and analyzing research findings on the utilization of ChatGPT by students in a higher education setting. The study highlights the advantages that ChatGPT and virtual assistants can bring to the learning process, such as personalized assistance and access to information. However, it also acknowledges the challenges, including the need for effective implementation and addressing privacy concerns. By examining the opportunities and challenges associated with these AI-driven tools, this study contributes to a better understanding of their role in enhancing higher education in Pakistan and provides insights for educators and policymakers in leveraging these technologies effectively.

Keywords: Artificial Intelligence; Challenges; Chatbots; Higher Education; Virtual Assistants.

FORENSIC ACCOUNTING IN JORDAN – FUTURE PERSPECTIVES

Taleen Hussein

PwC Middle East, Accounting

Abstract

In Jordan, forensic accounting is a demanding procedure that incorporates a careful review of financial data to identify and stop fraudulent activity inside the complex web of corporate transactions. Expert financial analysis and testimony from professionals in this sector are crucial in court processes, helping to settle disputes, resolve investigations, and resolve litigation. Due to cultural quirks and particular legal frameworks, Jordanian forensic accounting faces particular difficulties that call for careful maneuvering through a challenging environment while upholding global norms. For example, Jordanian legislation that combat financial crimes include the Penal Code and the Companies Law, which emphasize the significance of compliance in forensic accounting techniques. When dealing with financial anomalies, forensic accountants use sophisticated methods like data analytics and forensic technology to uncover hidden patterns and evidence crucial in legal proceedings. Collaborating with law enforcement agencies is pivotal, enhancing the effectiveness of investigations and contributing to maintaining the integrity of financial systems. Jordanian forensic accountants often face the task of interpreting diverse financial instruments and transactions, highlighting the need for a deep understanding of both local and global financial practices. Continuous professional development is imperative, ensuring their ability to adapt to emerging challenges and uphold the highest standards of financial integrity within the framework of Jordan's evolving legal landscape.

Keywords: Accounting, Forensics, Finance, Legislation, Jordan

**AI TOOLS, CLASSROOM ASSESSMENT AND ACADEMIC INTEGRITY:
ANALYSIS OF APPREHENSIONS OF FACULTY AND STUDENTS IN
TRADITIONAL LEARNING ENVIRONMENT**

Dr. Samra Afzal

**Assistant Professor Department of Educational Sciences
National University of Modern Languages, Islamabad**

Abstract

Artificial intelligence tools such as ChatGPT, ChatBot, GrammarlyGo, OpenAI, etc. have easy access for students. The present research aimed to explore the apprehensions of faculty and students on the use of AI tools in assessment activities. It further analyzes academic integrity concerns while using AI tools to assess students' activities. Parallel sequential mixed methods research design was applied for carrying out the present research. Thirty-five students and eight teachers participated in the present research. The questionnaire was developed for students to assess awareness about the use of AI tools for assessment activities. Structured interviews were conducted to identify the apprehensions of faculty regarding AI tools, students' assessment and academic integrity. Results showed the students' awareness of AI tools and their uses in the preparation of assignments. However, they need further training in the use of various AI tools for academic purposes. Thematic analysis was used for structured interviews. Results of the thematic analysis showed that faculty members are facing difficulty in the analysis of assessment activities of undergraduate students as at this level they are not using any tool to detect consulted material from AI tools. Faculty is mostly using Turnitin software for plagiarism checks only for the MPhil/MS and Ph.D. students' assignments and research work. Faculty members showed their concerns about the use of AI tools by the students for the preparation of their assignments and other assessment-related activities. Faculty members also felt the need for training regarding the use of AI tools. Faculty members and students may be provided training for the beneficial use of AI for academic purposes.

Keywords: ChatGPT, ChatBot, GrammarlyGO, Classroom Assessment, Academic Integrity

**UNDERSTANDING THE NEXUS BETWEEN FLOURISHING AND
PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AMONG UNIVERSITY STUDENTS**

Dr. Samra Afzal¹, Imtiaz Ali Qureshi²

**¹Assistant Professor Department of Educational Sciences
National University of Modern Languages, Islamabad, Pakistan**

**²Member Academics Private Educational Institutions Regulatory Authority,
Ministry of Federal Education and Professional Training Government of Pakistan,
Islamabad**

Abstract

A sense of attachment and belongingness towards the institution can substantially develop flourishing among students. The present research was intended to investigate the relationship between flourishing and psychological ownership among university students. A quantitative research approach, followed by a descriptive research design, was chosen to complete the research. 187 students from two public universities in Islamabad participated in the research. Two research instruments were used, one to measure the flourishing of students developed by Diener et al. (2009) and the second to measure the psychological ownership developed by Goodenow (1993). Statistical techniques of mean, standard deviation and correlation were applied to identify the relationship between flourishing and psychological ownership. Results displayed that a positive liaison exists between flourishing and psychological ownership among university students. Universities may arrange seminars and trainings, based on flourishing interventions to enhance the students' flourishing. Moreover, universities may create inclusive and supportive learning environments, to enable the learners to take ownership of their learning.

**EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PLAGIARISM DETECTION
SOFTWARE AS AN EDUCATIONAL TOOL IN ACADEMIC WRITING
INSTRUCTION**

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Pakistan

ORCID: 0000-0001-6567-5963, +923029802125

Abstract

The utilization of plagiarism-checking tools typically involves identifying instances of plagiarism after students submit their assignments. However, in this study, a novel approach was taken by employing these tools as educational aids for students. The trial, conducted at the University of the Punjab, specifically in the Department of Educational Research and Evaluation for master's degree students, sought to address the issue of plagiarism. Prior attempts to reduce plagiarism levels through traditional teaching methods, focusing on proper referencing and paraphrasing, had limited success. Many students struggled with appropriately acknowledging their sources. In the trial, students were granted individual access to the plagiarism detection tool, allowing them to check their work multiple times before submission. Over the semester, the plagiarism detection system exhibited consistent improvement across three major written assignments, indicating enhanced skills in avoiding plagiarism among students. This approach facilitated learning about source acknowledgment and improved paraphrasing skills, resulting in a significant reduction in plagiarism rates. The students responded positively to the incorporation of plagiarism detection tools in this educational context.

Keywords: Academic Writing, Educational resource, Plagiarism detection software.

**THE PROCESS OF FORMATION OF THE AZERBAIJANI PEOPLE
AZERBAIJAN HALKININ OLUŞUM SÜRECİ**

Hasanova ÜLKER

**Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Türkoloji merkezinin Türk tarihi bölümünün
Uzmanı, Bakı/ Azerbaycan**

Özet

Kadim bir tarihe sahip olan Azerbaycan milleti, dünyanın geniş coğrafyasını kapsayan Türk milletlerinden biridir. Türk etnosunun oluşum süreci ve Azerbaycan halkının tarihi çok önemlidir. Ayrıca Azerbaycan halkı Avrasya ve Güney Kafkasya'nın en eski Türk halkıdır. Tarih, arkeoloji, antropoloji ve diğer bilim dallarında çalışan bilim adamlarının araştırmaları sonucunda Azerbaycan Türklerinin Güney Kafkasya'nın en eski ve en köklü milleti olduğu kanıtlanmıştır. Azerbaycan halkının oluşum sürecine ilişkin düşünce ve düşünceler tarihimizin en karmaşık ve çelişkili sorunları arasında yer almaktadır. Çünkü milletimiz uzun süre Sovyet iktidarının etkisi altında olmuştur. Bu nedenle tarihimiz, özellikle Azerbaycan halkının oluşumu meselesi, Rus-Sovyet tarihçilerinin ve diğer bazı yabancı bilim adamlarının etkisi altında oluşmuştur. Çünkü asıl amaç insanlarımızı Türklüğü unutturmak ve bölgedeki Türk kavramını yok etmektir. Hedefin bizi köklerimizden uzaklaştırmak, Türk kimliğimizi unutturmak olması tesadüf değil.

Azerbaycan halkının oluşumu ve örgütlenmesi sorununun araştırılması sürecinde karşılaştığı başlıca zorluklardan en önemlisi, Azerbaycan'ın eski ve erken orta çağlarına ait yerel kaynakların eksikliğidir. Bu nedenle bu konu üzerinde araştırma yapmak en zor problemlerden biridir. Bu nedenle insanımızın kökeni sorununu araştıran araştırmacılar, araştırma çalışmalarında farklı kavramları öne sürüyorlar.

Azerbaycan halkının oluşum süreci sorun olarak incelenirken Türk kökenli Azerbaycan halkının kökeni sorunu çözümlenmeli ve araştırmalar yapılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türk, millet, araştırma, oluşum

Summary

The Azerbaijani nation, which has an ancient history, is one of the Turkic nations that covers the vast geography of the world. The process of the formation of the Turkish ethnos and the history of the Azerbaijani people is very important. Also, the Azerbaijani people are the oldest Turkic inhabitants of Eurasia and the South Caucasus. As a result of the researches of scientists working in the fields of history, archeology, anthropology and other sciences, it has been proven that Azerbaijani Turks are the oldest and most established nation of the South Caucasus. Considerations and ideas related to the formation process of the Azerbaijani people are among the most complex and contradictory problems of our history. Because our nation was under the influence of Soviet power for a long time. For this reason, our history, especially the issue of the formation of the Azerbaijani people, was formed under the influence of Russian-Soviet historians and a number of other foreign scholars. Because the main goal was to make our people forget their Turkish affiliation and to destroy the concept of Turk in the region. It is no coincidence that the goal was to distance us from our roots, to make us forget our Turkish

identity. In the process of investigating the problem of the formation and organization of the Azerbaijani people

The most important of the main difficult points that came out to Garcia is the lack of local sources from the ancient and early middle ages of Azerbaijan. For this reason, conducting research on this topic is one of the most difficult problems. That is why the researchers investigating the problem of the origin of our people put forward different concepts in their research work.

When examining the process of formation of the Azerbaijani people as a problem, the problem of the origin of the Azerbaijani people of Turkic origin should be solved and research should be carried out.

Key words: Azerbaijan, Turkish, nation, research, formation

**ADJECTIVES AND PRONOUNS USED IN TURKMEN LANGUAGE AND TURKEY
TURKISH (IN THE EXAMPLE OF TURKMEN WRITER ANNAGILIÇ METEJİ
GOŞGULARI)**

TÜRKMEN DİLİ VƏ TÜRKIYE TÜRKCƏSİNDE İŞLENEN SIFAT VE ZAMİRLER (TÜRKMEN YAZARI ANNAGILIÇ METEJİ GOŞGULARI ÖRNEYİNDE)

Aynur Ceferova

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji merkezin türk dili bölməsinin
araştırma görevlisi, Bakı/Azərbaycan**

Özet

Dil ailesi bir ana dilden gelişme yolu ile ayrılmış bulunan dillerin teşkil ettiği topluluktur. Dil aileleri menşe bakımından aynı kaynaktan çıkmış, birbirlerine yakın olan dillerdir. Fakat diller arasındaki benzerlikler, eskiden böyle bir dilin mevcut bulunduğunu göstermektedir. Bugün çok büyük farklarla birbirinden uzaklaşmış bulunan dillerin bilinmeyen bir zamanda seneler evvel henüz tesbit edilmeyen bir arazide konuşulmuş bulunan bir ana dilinden çıkmış oldukları anlaşılmaktadır.

Türk dilleri ailesinin Oğuz grubuna ait olan dillerden biriside Türkmen dilidir. Ayrıca Türkmen dili qıpçaq dil grubunun elametlerini de kendi içinde gösterir. Türkmen dili Oğuz grubu dillerine ait olduğu için Türkiye Türkçesinin gramerine benzer özelliklerini de görmekdeyiz. Türkmen dilinde sıfatlar Türkiye Türkçesindeki sıfatlar gibi isimlerden önce gelerek bir varlığı vasıflayan veya belirleyen kelimelere denilir. Türkiye Türkçesinde “sıfat”, Türkmen dilinde “sıpat” gibi adlanır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen dilinde de sıfatlar nenseleri renk, boy, biçim, ağırlık, yapı, v.s. gibi vasıflarını bildirir. Sıfatlar varlığı ya iç yada dış varlığına göre belirtirler. Varlığın kendi vasıflarını ifade eden sıfatlar vasıflandırma, dış vasıflarını ifade eden sıfatlara belirtme sıfatları denir.

Zamirler de Türkiye Türkçesindeki gibi Türkmen dilinde nesnelere işaret ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir. Zamirlerin özleride bir kaç çeşitlere ayrılır: şahıs zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamirleri, soru ve belirsizlik zamirleri.

Türkmen dilinde işlenen sıfat ve zamirleri Türkiye Türkçesindeki işlenen sıfat ve zamirlere karşılaştırdıkda görüyoruz ki, her iki dil türk diller ailesinin oğuz grubuna ait olduğu için fazla farklılıkları olsada benzerlikleri daha çoktur.

Anahtar kelime: Türkiye Türkçesi, Türkmen dili, dil ailesi, sıfatlar, zamirler.

Summary

A language family is a group of languages that are separated from a main language by development. Language families are languages that originate from the same source and are close to each other. However, the similarities between the languages show that such a language existed in the past. It is understood that the languages that are widely separated from each other today emerged from a mother tongue that was spoken many years ago in an unknown area at an unknown time.

Turkmen language is one of the languages belonging to the Oghuz group of the Turkic languages family. In addition, the Turkmen language also shows the signs of the Qipchaq

language group. Since the Turkmen language belongs to the Oghuz group languages, we also see grammatical features similar to Turkey Turkish. Adjectives in Turkmen language are words that describe or determine an entity by coming before nouns like adjectives in Turkey Turkish. In Turkey Turkish, it is called "adjective", in Turkmen language it is called "sıpat". As in Turkey Turkish, adjectives in Turkmen language also refer to their objects as color, height, shape, weight, structure, etc. It describes attributes such as . Adjectives indicate existence according to either its internal or external existence. Adjectives expressing the entity's own qualities are called qualifying adjectives, and adjectives expressing its external qualities are called specifying adjectives.

Pronouns, like in Turkey Turkish, are words that refer to objects by pointing and representing them in the Turkmen language. Pronouns are also divided into types: personal pronouns, demonstrative pronouns, reflexive pronouns, interrogative and indefinite pronouns.

When we compare the adjectives and pronouns used in the Turkmen language with the adjectives and pronouns used in Turkish, we see that although both languages have many differences, they have more similarities since they belong to the Oguz group of the Turkic language family.

Keywords: Turkey Turkish, Turkmen language, language family, adjectives, pronouns.

**IN THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN CHILDREN'S
LITERATURE MEMMED ASLAN CREATIVITY (1970-2000 YEARS)**

AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFI TARİXİNDƏ

MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞI (1970-2000-Cİ İLLƏR)

AZERBAIJAN ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİ TARİHİNDE

MEMMED ASLAN YARATICILIĞI (1970-2000 YILLARI)

Aygun AHMADOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513

Özet

Ruhumuzu güzelleştiren şair Memmed Aslan, 24 Aralık 1939'da Azerbaycan'ın Kelbecer ilçesinin Laçın köyünde aydın bir ailede doğdu. Sanatsal yaratıcılığına 1960 yılında "Azerbaycan Öğretmen" gazetesinde yayınlanan ilk satırıyla başlayan M. Aslan, çocuklara yönelik birçok eser yazdı. Çocuklarının yaratıcılığı "Böğürtlen Sokması" (1972), "Sabahı Kim Açar" (1972), "Deve Neden Duruyor" (1980) ve diğerleri kitaplarında toplanmış, bu örnekleri ustaca kullanarak sanatsal yaratımlarında hatırlanmıştır. Özenli eserler vermiş, kısa, sade, şiirsel dizeleriyle okuyucunun sempatisini kazanmıştır. M. Aslan'ın düzyazı yaratımı şiirin gerisinde kalmaz, tam tersine onu tamamlar. "Bizden Geriye Ne Kalır?..." (1979), "Durnalar lelak salır" (1982) kitaplarında yer alan mensur eserlere de şiirsel bir anlayış yansımıştır. "Turnalar tüy döker" kitabında efsaneler, belgesel hikâyeler çocukların dünyasını incelememize yardımcı oluyor. Şairin eserlerinde amaç ve fikir aynıdır: Ahlaki ve ahlaki değerler ve eğitim.

"Çocukların Dünyası" adı altında sunulan öyküler oldukça samimi duygularla yazılmıştır. M. Aslan, "Baba işten dönünce", "Usta Kıy-kıy", "İlkin'in annesi", "Aç", "Çocukların sohbetleri", "Sarıdaş köyünün çocukları" hikâyelerinde çeşitli çocuk karakterler yaratır. karakter ve psikoloji Faaliyet alanının sanatsal tablosu onu çok okunabilir bir eser seviyesine yükseltir.

Memmed Aslan'ın eserinde şiir türü konu itibarıyla renkli olup, şiirlerinde "Develer neden dolaşır", "Sabahı kim uyandırır", "Yaşlı öğretmen", "Korkunç yolculuk" şiirlerinde doğa ve doğa imgeleri, Genç okuyucularına ahlak ve estetik eğitimi yöntemini seçerek onları doğayla buluşturarak onları doğanın koynunda yaşayan hayvanlarla tanıştırıyor ve onlara aşık olmalarını sağlıyor. Bugün bile okurlar Memmed Aslan'ın yaratıcılığını takdirle karşılıyor. Azerbaycan çocuk edebiyatı araştırmacıları, şairin mükemmel bir entelektüel olduğunu, halkın ruhuna uygun yazdığı şiirleri, şiirlerindeki yumuşak duyguları ve doğal duyguları not etmekte, şairin romantik olduğu kadar gerçek bir kişilik olduğunu da vurgulamaktadır. bir. Doğanın ve yaşamın somut sahnelerine, somut anlarına nüfuz edebiliyor ve bunları hassas bir kalple hissedebiliyor. Halk yazarı İlyas Efendiyev, Memmed Aslan'ı uzun bir hayata giden yolda gördüklerini ve öğrendiklerini akılda kalıcı, net ve samimi bir dille okuyucuyla paylaşan bir şair olarak nitelendiriyor. Cengiz Alioğlu, Memmed Aslan'ın yaratıcı nesil şairlerin yetiştirilmesi ve yetiştirilmesinin yanı sıra çok sayıda genç şair grubunun gelişimi ve oluşumundaki hizmetinin derinliğini takdir etti. Azerbaycan Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu, Memmed Aslan'ın eserlerini okurlara tanıtmak, şairin kalemını sevdirmek ve en önemlisi okul çocuklarına okuma alışkanlığını kazandırmak amacıyla kütüphanelerde bir dizi etkinlik

yapılmasını önerdi. tüm. Bu açıklamalarda sadece Memmed Aslan'ın eseri değil, kitap sergisi, okuyucu konferansı, şiir ve resim yarışması, kitap tartışması, sanatsal okuma, edebiyat ve sanat gecesi ve diğer etkinliklerden de bahsedilebilir. Düzenlenecek etkinliklerden en önemlisinin kitap sergisi olduğunu söyleyen uzmanlar, kitap okumanın özünü ve rolünü genç okurlara anlatan dernek temsilcilerinin tek bir amacının olduğunu söylüyor: Yazarı kitap sergisine aşık etmek. okuyuculara eserlerini tanıtmak.

Memmed Aslan'ın eserleri okurlardan tam not alıyor: "Ruhumuzu güzelleştiren şair - Memmed Aslan", "Doğanın güzelliğini yücelten şair - Memmed Aslan", "Sade dili olan şair", "Folklor yaratıcılığı olan şair", "Şair Türk dünyası ile temas halindeyiz." vb. şaire hitap eden ilginç ifadeler onun çocuk edebiyatının ve okurlarının zirvesinde olduğunu yadsınamaz bir kanıttır.

Anahtar kelimeler: *mücadeleci, zeki, mevcut, farklı, taze, duygular*

Abstract

Mammad Aslan, the poet who beautifies our soul, was born on December 24, 1939 in the village of Lachin, Kalbajar region of Azerbaijan, in an intellectual family. M. Aslan, who started his artistic creativity in 1960 with the first line published in the "Azerbaijan Teacher" newspaper, wrote many works for children. His children's creativity is collected in the books "The Blackberry Stings" (1972), "Who Opens the Morning" (1972), "Why Does the Camel Stand" (1980) and others. remembered, in his artistic creation skillfully using these examples, he created elaborate works, and won the sympathy of readers with his concise, simple, poetic verses. M. Aslan's prose creation does not lag behind poetry, on the contrary, it completes it. A poetic sense is also reflected in the prose works included in the books "What is left after us?..." (1979), "Durnalar lelak salır" (1982). In the book "Cranes shed feathers", legends, documentary stories help us to study the children's world. In the works of the poet, the goal and idea are the same: moral and moral values and education.

The stories presented under the name "Children's World" are written with very sincere feelings. M. Aslan creates various children's characters in the stories "When the father returns from work", "Usta Kiy-kiy", "Ilkin's mother", "Hungry", "Children's conversations", "Children of Sarıdash village", born from their character and psychology. artistic picture of the sphere of activity raises it to the level of a very readable work.

In the work of Mammad Aslan, the poem genre is colorful in terms of subject matter, "Why do camels rummage", "Who wakes the morning", "Old teacher", "Frightful journey" in his poems, nature and nature images, choosing a method of moral and aesthetic education for his young readers, he connects them with nature and introduces them to the animals living in the bosom of nature and makes them fall in love with them. Even today, readers highly appreciate Mammad Aslan's creativity. The researchers of Azerbaijani children's literature note that the poet is a perfect intellectual, the poems he wrote in the spirit of the people, the gentle feelings and natural emotions in his poetry, and emphasize that the poet is a real personality as well as a romantic one. He is able to penetrate the concrete scenes and concrete moments of nature and life, and feel them with a sensitive heart. People's writer Ilyas Efendiyev called Mammad Aslan a poet who shares with the reader what he has seen and learned on the way to a long life with a memorable, clear and sincere language. Chingiz Alioglu appreciated the depth of Mammad Aslan's service in the training and education of the creative generation of poets, as well as in the development and formation of numerous groups of young poets. The Board of Directors of the Azerbaijan Writers' Union recommended holding a number of events in libraries to introduce the work of Mammad Aslan to readers, to make them love the poet's pen and, most importantly, to inculcate the habit of reading in schoolchildren as a whole. Not only the work

of Mammad Aslan, but also the book exhibition, reader's conference, poetry and painting contest, book discussion, artistic reading, literary and artistic night and other events can be mentioned in these descriptions. Experts say that the most important of the events to be held is the book exhibition, and the representatives of the association, which explains the essence and role of book reading to young readers, have one goal: to make the writer fall in love with the readers, to introduce his works.

Mammad Aslan's creations are applauded by the readership: "Poet who beautifies our soul - Mammad Aslan", "Poet who glorifies the beauty of nature - Mammad Aslan", "Poet with a simple language", "Poet with folklore creativity", "Poet in contact with the Turkish world". " and so on. interesting expressions addressed to the poet are an undeniable proof that he is at the top of children's literature and his readers.

Key words: *fighting, intelligent, present, different, fresh, emotions*

Türk dünyasının tanınmış ziyalı, əməkdar incəsənət xadimi, "Şöhrət" ordenli Məmməd Aslanla hər görüş poeziyasevərlərin qəlbində silinməz izlər buraxır. Azərbaycan Respublikasının Gəncliyə Yardım Fondunda 70 yaşlı şairin iştirakı ilə keçirilən irfan məclisi də bu baxımdan geri qalmadı. Məclisə toplaşanlar onun sayəsində düz üç saat başabaş sözün sehrində qaldılar, şeirin oduna qızındılar, ana dilimizin şahidinə-şəkərinə bir daha qaynayıb-qarıxdılar.

ƏLİ NƏCƏFXANLI

Müasir Azərbaycan uşaq yaradıcılığında öz dəst-xətti ilə seçilən tanınmış şair Məmməd Aslan xalq yaradıcılığının bədii texnologiyasından istifadə edən və ədəbiyyatımızda irsilik ənənələrini sədaqətlə davam etdirən şairlərimizdən biri olmuşdur. Uşaqların mübarizə ruhunun, milli təəssübkeşlik və vətənpərvərlik hisslərlərinin ictimai-estetik düşüncəyə uyğun bədii-emosional ifadəsi şairin əsərlərini səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biridir.

Ziyalı timsalında el özünün zehni, mənəvi varlığının gerçəkliyini, öz ideallarının carçısını görür. Əsl ziyalıları həmişə ehtiram, qayğı bəsləyir, onlara güvənir. Müasir dünyada öz milli mövqeyini dərk etməkdə onlara hərəkətverici qüvvə kimi baxır. Ziyalı adını ləyaqətlə daşıyanlar isə elin etibarını, ümidini doğrultmağı müqəddəs borc sayırlar. Filoloq şair, ictimai xadim Məmməd Aslan uşaqların sevimlisi olmaqla yanaşı, elin ümidini boşa çıxartmayan şair olmuşdur. Məmməd Aslan yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Vətənin, xalqın, milli dəyərlərimizin, təbiət gözəlliklərinin, hətta gülün-çiçəyin belə tərənnümü özünəməxsus yer tutur. Sənətdə sehrli nə varsa, intuisiyanın gözlənilməz kəşflərindən doğur. "Kimin intuisiyası laldırsa, o nə sənətin dilini bilər, nə sənət dilində yaradar." Deyən şair, el dilinin saf şeiriyyətinə sahib olanlar poeziyasını bir poeziya kimi başqalarına çatdırırdı. Yalnız sözün duruluğunda nəcib duyğuların işığı könüllü oxşayır. Sözdə hisslərinin, fikrin vəznini artırmaq istəyənlərin meyarı-təbii sadəlikdir. Elə burada şairin sözünün sehrini, əfsunlayıcı təsirinin sirlərini görürük.

Dağdan-dağa qonmaq ömürlük peşəm:

Hər zirvə sirrində aşıyan quşam!

Şahlar görmədiyi gün keçirmişəm:

Bir daxma altında, çardaq üstündə.

Ruhumuzu gözəlləşdirən şair-Məmməd Aslan, 1939-cu il dekabrın 24-də Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunun Laçın kəndində ziyalı ailəsində anadan olub. Bədii yaradıcılığa 1960-cı ildə «Azərbaycan müəllimi» qəzetində çıxan ilk şerilə başlayan M.Aslan, uşaqlar üçün xeyli əsərlər qələmə almışdır. Onun uşaq yaradıcılığı «Böyürtkən böyrü tikan» (1972), «Səhəri kim

açır» (1972), «Dəvə niyə kövşəyir» (1980) və sair adlı kitablarında toplanmışdır Azərbaycan uşaq şeirinin inkişafında əvəzsiz xidməti olan şairin, folklor bilicisi kimi tanınmış, bədii yaradıcılığında bu nümunələrdən məharətlə istifadə edərək bitkin əsərlər yaratmış, yığcam, sadə, poetik misraları ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdır. M.Aslanın nəsr yaradıcılığı da poeziyasından geri qalmır, əksinə, onu tamamlayır. «Bizdən sonra nə qalır?..» (1979), «Durnalar lələk salır» (1982) adlı kitablarına daxil edilmiş nəsr əsərlərində də bir poetik duyum öz əksini tapır. “Durnalar lələk salır” adlı kitabında, əfsanələr, sənədli hekayələr bizlərə uşaq dünyasını geniş öyrənməyə kömək edir. Şairin əsərlərində məqsəd və ideya birdir:-mənəvi-əxlaqi dəyərlər və tərbiyyə.

«Uşaq dünyası» adı ilə təqdim etdiyi hekayələr olduqca səmimi hisslərlə qələmə alınmışdır. M.Aslan «Ata işdən qayıdanda», «Usta Qıy-qıy», «İlkinin anası», «Açgöz», «Uşaqların söhbətləri», «Sarıdaş kəndinin uşaqları» hekayələrində müxtəlif uşaq obrazları yaradır, onların xarakter və psixologiyasından doğan fəaliyyət dairəsini bədii şəkildə salaraq oxunaqlı bir əsər səviyyəsinə qaldırır.

Məmməd Aslanın yaradıcılığında poema janrı mövzu baxımından rəng-rəngdir. “Dəvələr niyə gövşəyir”, “Səhəri kim açar”, “Qoca müəllim”, “Qorxulu səfər” adlı poemalarında təbiət və təbiət təsvirləri kiçik oxucuları üçün mənəvi-estetik tərbiyə üsulu seçərək, onları təbiətlə və təbiətin qoynunda yaşayan heyvanlarla onları tanış edərək sevdilir. Bu gün də Məmməd Aslanın yaradıcılığına oxucular yüksək qiymət verirlər. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tədqiqatçıları şairi kamil ziyalı, onun xalq ruhunda yazdığı şeirlərin, poeziyasındakı zərif hislərin və təbii duyğuların tərənnümünü qeyd edərək, şairin romantik olduğu qədər də real şəxsiyyət olduğunu da vurğulayırlar. O, təbiətin, həyatın konkret mənzərələrinə, konkret anlarına nüfuz etməyi, onları həssas qəlblə duymağı bacarır.

Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev Məmməd Aslanın yaddaqalan, aydın, səmimi bir dillə uzun ömür yolunda görüb götürdüklerini oxucu ilə bölüşən şair adlandırmışdır. Çingiz Əlioğlu isə şairi yaradıcı nəslin təlim-tərbiyəsində, həmçinin çoxsaylı gənc şairlər dəstəsinin yetişib formalaşmasında Məmməd Aslan xidmətinin dərinliyini qiymətləndirirdi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin İdarə Heyəti Məmməd Aslan yaradıcılığını oxuculara tanımaq, şair qələmini onlara sevdirmək və ən əsası da, bütövlükdə məktəblilərə oxu vərdişi aşılamaq üçün kitabxanalarda bir sıra tədbirlər keçirilməsi barədə töfsiyələr verirdi. Bu töfsiyələrin içində tək Məmməd Aslan yaradıcılığı ilə deyil, tədbirlərdən kitab sərgisi, oxucu konfransı, şeir və rəsm müsabiqəsi, kitab müzakirəsi, bədii qiraət, ədəbi bədii gecə və digər tədbirləri göstərmək olar. Keçiriləcək tədbirlərdən ən əsası kitab sərgisidir deyən mütəxəsislər, kitab sərgisinin mahiyyətini və rolunu balaca oxuculara töfsiyə edən birliyin nümayəndələrinin bir məqsədi vardır: yazıçını oxuculara sevdirmək, onun əsərlərini tanımaq.

Məmməd Aslanın yaradıcılığında oxucu kütləsinin bir alqışı var “Ruhumuzu gözəlləşdirən şair-Məmməd Aslan”, “Təbiət gözəlliklərini ən gözəl tərənnüm edən şair-Məmməd Aslan”, “Dili sadə şair”, “Folklor yaradıcılığı olan şair”, “Türk dünyası ilə təmasda olan şair” və s. kimi şairə ünvanlanan maraqlı ifadələr onun uşaq ədəbiyyatında yüksək zirvədə olduğunun və oxucusunun danılmaz sübutudur.

Eyni zamanda Məmməd Aslanın tərcümə ədəbiyyatında rolu çox böyükdür. Böyük Türk ədəbiyyatından, Rus ədəbiyyatından, Kazak ədəbiyyatından fərqli-fərqli mövzuları Azərbaycan dilinə tərcümə edərək, ədəbiyyatımızda bu xalqların elçisi olmuşdur. Dövrü mətbuatda dərc olunmuş materiallar Məmməd Aslan yaradıcılığının çox böyük yaradıcılıq istedadına malik olduğunu göstərir.

Şairin müxtəlif şeirlərində Azərbaycan dili anamın dili, Nənəmin sevdiyi xananın dili, Böyük Füzulinin, Vaqif, Vurğunun, Elmimin, komamın, obamın dili!.

*Quşlar dəstə-dəstə ellərdən keçər,
Bəşər nəsil-nəsil dünyadan köçər;
İnsanlıq gah zəhər, gah şərbət içər:
Əzəldən belədir hökmü zamanın,
Düynü bir sirri var asimanın...*

Məmməd Aslan ölkəsinə sadıq bir şair idi. Əsərlərində qurban ağacının hər yarpağına, qurban güllərinə, çiçəklərinə. Qurban al günəşli nur torpağına, qurban fırtınalı küləklərinə. Qurban göylərində saysız sayrısan sonsuz ulduzların zər naxışına. Pərişan Arazi Kürə qarışan, ana torpağının hər qarışına. Qurban qoynundakı obanın, elin qələbə əzmlı bayraqlarına, kəhraba zəminin, bəyaz çölünün, işıqlı Bakının çıraqlarına. Qurban qurtarmayan nağıllarının min bir arzusuna, diləklərinə. Qurban o sahilin oğullarının “Vətən! Vətən!” deyən ürəklərinə. Qurban Vaqiflərin, Nizamilərin Fikir dünyasına, qəlb ağrısına. Qurban sazındakı ötən simlərin “Kərəmi”, “Divani”, “Koroğlu”suna. Qurban Nəsiminin bir vaxt bir zaman çəkdiyi əzaba, min işgəncəyə. Nizami yurdundan göyə ucalan Hüsnü nur cəlallı yeni Gəncəyə! Qurban tənəyində bir salxımının öz alov, öz atəş, öz odluğuna. Qədir bilən doğma xalqımın böyük dostluğuna, azadlığına! Mənim əziz, doğma səmam, doğma elim, doğma anam, doğma dilim, doğma gözüm, doğma sözüüm, Bir dənədir Azərbaycan! İstedadlı şair M. Aslanın poeziyasında məhz təbiətin özündən, dumanlı dağlardan meşələrdən, səhər-səhər kırımışca puçurlayan ağaclardan, narın-narın yağan yağışlardan, mavi gözlü bulaqlardan, dan yerinin ilk şəfəqlərilə işıqlanan şumlardan, otlarlardan və insan qəlbinin incə çırpıntularından gələn tərəvətli duyğular hiss edirsən. Şair təbiəti, insanı həssaslıqla duyub ifadə etməyi bacarır. O, heç zaman mədhiyyəçilik etmir. Sadələvh heyranlığına aludə olmur. O, təbiəti həssas bir rəssam kimi duyur:

*Keçdi gecə, ay dolandı, səma aydın, doğdu ölkər,
Əsdi külək güzgü suya yarpaq atdı səhər-səhər.
Silkindilər ağ ördəklər, göy göllərdə üzdümlər, bax,
Ala gözlü nazlı qızlar saçlarına çəkdi daraq.*

Şairin əlvan boyalarla təsvir etdiyi təbiət mənzərələrində insan nəfəsi, zərif insan hisləri kövrək bir aydınlıqla, bəzən həsrətlə bəzən nisgillə duyulur. Şair, bütün ömrünü-gününü bəzən sisli-dumanlı, bəzən nurlu-günəşli meşələrə bağlamış və meşəbəyiyyə müraciətlə deyir:

*Meşəbəyi, qəm eyləmə, az qalıbdır, gələr bahar.
Göy dağların coşar yenə Sinəsindən sellər, sular.*

Həqiqi poeziya insanın, təbiətin gözəlliyini dərinəndən duymaqdır, sadəcə mədhiyyə oxumaq deyil! Onun vətən sevgisi, bu vətənin torpağına-daşına, güllərinə, çiçəklərinə, zəmilərinə və eləcə də insanlarına təbii bağlılığında, necə deyərlər, onlarla “can bir qəlbə” olmasındadır. O, bu hissi həmişə təbii detallarla, tərəvətli cizgilərlə tərənnüm edir. Məmməd Aslan poeziyasında əfsunlu Azərbaycan xalq poeziyasının, Aşıq Ələsgər poeziyasının məftunedici ruhu duyulur:

*Maral dağda mələr gedər,
Ürəyində nələr gedər,
Ay qız, gənclik gələr gedər,*

Qoy dolanım mən başına.

Vətən dağları-çiçəkləri lap qədimdən bəri həmişə şairlərimizin ilham mənbəyi olmuşdur və yazılan bu saysız-hesabsız şeirlərdən ancaq elələri yaşamışdır ki, onlarda şairin təzə, tərəvətli bir ruhu, avazı hiss olunsun. Gəncliyində yazdığı “Bənövşə” şeirinə nəzər salaq:

Dünyanın nə gözəl yazıymış, Allah!
Nazlı bənövşələr saplaq üstündə...
Aləm öz kefində: quş da, böcək də;
Demə ki: mən yoxam bir dağ üstündə.

Məmməd Aslanın lirik qəhrəmanı romantik olduğu qədər də real şəxsiyyətdir. O, təbiətin, həyatın konkret mənzərələrinə, konkret anlarına nüfuz etməyi, onları həssas qəlblə duymağı bacarır. Təbiilik, zərif və sadəlik, aydınlıq, təbiətə nüfuz etmək həssaslığı Məmməd Aslanın şeirinin gözəl xüsusiyyətlərindəndir. Onun dilində xalq dilindən gələn bir şirinlik var. Onda ürəyə yatmayan süni ifadəyə, içi boş təbirlərə rast gəlmək çətindir. Azərbaycan dili anamın dili, Nənəmin sevdiyi xananın dili, Böyük Füzulinin, Vaqif, Vurğunun, Elimin, obamın, komamın dili. Əgər bütün lalələr yığılsaydı bir yerə, Sahilləri görünməz qızıl ümman olardı. Dağlar-onun dalğası, göylər –onun aynası, Hər dağ üstə ağ bulud bir ərməğan olardı deyir böyük şair. Müəllifin şeirli anları onun nəğməli günləridir. Bu o anlardır ki, Məmməd Aslan kimi dahilərin xatirəsini yaşadır oxucuları üçün.. Deyilənə görə, ömrün mənası müdriklikdə cəmləşir, onda öz tacını tapır. Şairin şeirlərində bu müdriklik aydın nəzərə çarpır. O, həyatda ən böyük mənanı yaratmaqda duyur. Təbiətin qanunu öz hökmünü verəcək. Həyat davam edəcək, dünya yenə gözəlliklər yaradacaq. ...Yerimdə bir ömür açacaq çiçək, dünya bir çiçək də gözəlləşəcək. deyən şair şeirləri sətir-sətir, varaq-varaq oxunduqca yaşayacaq, var olacaq. O çiçəkdən ruhumuzu oxşayan hər bir misra qəlbimizi gözəlləşdirəcək. Qəlbimiz gözəlləşdikcə Məmməd Aslanın əbədiyyətə qovuşan ruhu daim şad olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Qara Namazov. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 443 səh.
2. Türk xalqlar şeirlərindən seçmələr. Bakı: Gənclik, 1980, 176 səh.
3. Dəlidağın körpə şairi. "Pioner" jurnalı, №03, 1981-ci il.
4. Böyürtkən böyrü tikan (uşaqlar üçün). Bakı: Gənclik, 1972, 36 səh.
5. Durnalar lələk salır (hekayələr). Bakı: Gənclik, 1982, 167 səh.

EPIC TRADITIONS IN THE CREATIVITY OF NIZAMI AND FIRDOVSI
NİZAMİ VƏ FİRDEVSİ YARATICILIĞINDA DESTANÇILIK GELENEKLERİ

Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tedrisi teknolojisi
bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

Nizami Firdevsi "Şahname"sinden büyük ölçüde kullanmış, temalar, resimler, olay örgüleri götürmüştür. Ancak tüm bunları yaparken onun hiçbir zaman Şehname'ye adak yazmak gibi bir niyeti ve amacı olmamıştı. Aksine açık şekilde görünür ki, Nizami "Şahname" konusunda bambaşka bir eser yaratmak istemiş ve bunu başarmıştır.

Firdevsinin "Şahname"deki karakterleri dünya edebiyat tarihine İran'ın etno-kültürel değerleri için mücadele eden destansı kahramanlar olarak, Nizami karakterleri ise evrensel değerler için mücadele eden romantik-destan kahramanları olarak girmiştir. Bu husus, Firdevsi ve Nizami kahramanlarını karşılaştıran araştırmacıların vardığı sonuçlarda da doğrulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nizami Gencevi, Firdovsi, gelenek , doğu, şiir

Summary

Nizami used his works Firdevsi's "Shahname" to a great extent and took themes, pictures and plots. However, while doing all these, he never had the intention or purpose of writing a dedication to the Shahname. On the contrary, it is clearly seen that Nizami is completely different about the "Shahname". He wanted to create a work and he succeeded.

Firdevsi's characters in "Shahname" entered the history of world literature as epic heroes fighting for Iran's ethno-cultural values, and Nizami's characters as romantic-epic heroes fighting for universal values. This point is also confirmed in the conclusions of researchers who compared the heroes of Firdovsi and Nizami.

Key words: Nizami Ganjavi, Firdovsi, tradition, east, poetry

Giriş

Nizami Gencevi Azerbaycan edebiyatının her zaman sevilen şairlerindendir. Şairin yaratıcılığında türk folklor geleneklerinin izleri üstünlük teşkil etmiştir. Aynı zamanda Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında folklor geleneğinin incelenmesi, belirtildiği gibi Firdevsi'nin "Şahname"si ile ilgili meseledir. Bunun başlıca nedeni, Nizami'nin "Hamse"sinde yer alan eserlerin kahramanlarının çoğunun "Şehname"den gelmesidir. Yani, o imgeler ki, "Şahname"de Fars-Sasani etnopoetik kimliğinin kahramanları olarak yüceltilmiştir, Nizami de bu imgelere atıfta bulunmuş ve bunların çoğunu tespit etmiştir; örneğin Hüsrev, Behram, İskandar vb. nı kendi eserlerinin baş kahramanına çevirmiştir. Ancak meselenin en ilginç ve kavramsal yönü Nizami'nin Şehname'nin tema ve görsellerine değinirken zaten Şehname'ye bir adak yazmayı düşünmemesidir.

Nazira'nın basit bir taklit olmadığını vurgulayan Gazanfar Aliyev gösteriyor ki, "Nazira kavramının, arketipik eserin şiirsel geleneklerine dayanarak yazılan eserleri ifade eden ve olay

örgüsünün kullanıldığı eserlere aid edilir" .Yani yazar, herhangi bir eserin sanatsal yapısını ve temasını esas alarak kendi örneğini, yani yeminini yaratır [1, s. 9-10].

YÖNTEM

Kahramanlarını Firdevsi'nin Şehname'sinden aldığını defalarca vurgulayan Nizami, onların felsefi-sanatsal, kavramsal-şiiresel fikirler açısından Firdevsi'nin kahramanlarından tamamen farklı olduklarını vurguluyor.Firdevsi'nin kahramanlarından aldığı görüntüleri bambaşka bir şekilde yeniden yarattığını ve bu görüntülerin yeni fikirlerin taşıyıcısı haline geldiğini de vurguluyor. O kendi eserlerinde "Tuslu doktor", "Tuslu usta", "Eski şair" vb. isimler altında Firdevsi'ye hitap ederek "Şahneme" ve "Hamse"nin aynı konudaki farklı şiiresel olaylar olduğunu gösterir. Bu bakımdan Doğu edebiyatı tarihinde Firdevsi'nin "Şehnâme"sine nezireler yazılsa da Nizamî'nin "Hamse"si nezire değildir ve Firdevsi ile Nizamî'nin eserlerini karşılaştıran araştırmacıların hiçbiri de şu ana kadar bu fikire sahip olmamıştır.

Nizami'nin "Hamse"sinde Türk folklor geleneğinin incelenmesi, Nizami ve Firdevsi'nin yaratıcılığına karşılaştırmalı bir yaklaşımı gerektirir. Bu esas olarak iki faktörden kaynaklanmaktadır:

1. "Khamsa"da Şehname'den gelen Pers-Sasani folkloruna atıf;
2. Nizami'nin "Şehneme" motiflerine yönelmesinin sanatsal-estetik, felsefi-ideolojik nedenleri.

Nizami'nin "Şahname"ye başvurması, tema ve imgelerinin kullanımı büyük Azerbaycan şairinin bilinçli bir seçimidir: Temalar, imgeler, olay örgüleri alınmış ve tamamen yeni şiiresel kavramları somutlaştırmanın bir aracına dönüştürülmüştür.Yani Firdevsi'nin yaratıcılığı Nizami'nin yaratıcılığını etkilemiştir. Ancak buradaki mesele sadece iki sanatçının eserleri arasındaki edebi etki faktörüyle sınırlı olmayıp, daha geniş anlam düzeylerini de kapsamaktadır.

BULGULAR

Ferdovsi ve Nizami - her ikisi de Farsdilli sanatçılar. Cismi ve ruhu ile Türk olan Nizami, eserlerini Fars sanat şiiresinin kalıpları esasında oluşturmuştur. Lakin Nizami, Farsdilli Doğu şiiresinin sanatsal ve estetik yönünü değiştirmiş, Azade Rustamova'nın yazdığı gibi, "önceki şiiirden farklı olan yeni okulun temelini koymuştur" [6, s. 47].

Nizami ve Farsdilli epik şiiresi geleneği ne kadar geniş ve ilgi çekici tema olsa bile, "Hamse"nin ana folklor kaynağı olan "Şahname" konusu bizi ilgilendirmektedir."Şahname" İran'ın mitoloji-efsanevi ve gerçek tarihi şahırlarından bahs eden destan-epopeyadır. Şahin Fazıl, 120 bin ayetten oluşan "Şahname"nin ana kaynağının, Tus kadısı Ebu Mansur ibn Abdurrazzaq Tusi'nin yazdığı "Şahname-mansure-ibn Mansuri" adlı eseri olduğunu göstermektedir.Ayrıca "Şair, eserini yazarken çeşitli sözlü ve yazılı anlatımlardan yararlanmış, oldukça şiiresel ve büyük bir kahramanlık destanı yaratmıştır." Firdevsi, İranlı ünlü şair Dakiki'nin başlatıp tamamlayamadığı "Şahnâme" eserini de (988 beyit) müellifin ismini göstermekle kendi "Şahnâme"sine dahil etmiştir [3, s. 6].

"Şahname"yi "büyük bir efsane" olarak nitelendiren S.A.A.Ojagnejad gösterir ki, elli bölüm ve 120 bin beyitten oluşan bu eserde ilkel toplum yapısı döneminden başlayarak bizim eranın 7. yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir dönem yansıtmıştır."Eserde İran'da tahta sahib olmuş Pişdatlar, Keyaniler, Aşkaniler ve Sasaniler'in 48 hükümdarının maceraları mitsel-efsanevi, tarihi-kahramanlık ve tarihi bağlamda takip edilmektedir" [5, s. 13]. "Şahname"yi Azerice'ye çeviren Memmed Mübariz Alizade, çevirinin önsözünde , "Deha Nizami'nin "Hüsrev ve Şirin", "Yedi Güzel" ve "İskendername" eserlerinde Firdevsi'nin kahramanlarına hitap ettiğini ve onlara sonsuz hayat veren nahışlar vurduğunu " belirtmiş ve ölümsüz sanatçıyı ise "sözü gelin gibi süsleyen tuslu usta şair" olarak tanımlamıştır [2, s. 17].

Görüldüğü gibi Nizami Firdevsi "Şahname"sinden büyük ölçüde kullanmış, temalar, resimler, olay örgüleri götürmüştür. Ancak tüm bunları yaparken onun hiçbir zaman Şehname'ye adak yazmak gibi bir niyeti ve amacı olmamıştı. Aksine açık şekilde görünür ki, Nizami' "Şahname" konusunda bambaşka bir eser yaratmak istemiş ve bunu başarmıştır. Bu durumda, son derece yüksek bir şiir yeteneğine, bilimsel, edebi, felsefi zekaya, ansiklopedik bilgiye ve zengin bir dünya görüşüne sahip olan Nizami Gencevi'nin bugün dünyayı hayrete düşüren, geçmiş, bugünü ve geleceği kapsayan neheng humanitar-beşeri ideyaları , neden, ne amaçla orijinal görsellerde değil esas olarak "Şahname"den alınan "eski" görsellerde alması soru olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuçta Firdevsi'nin epik üslupla söylediği görüntüleri romantik-sanatsal üslupla yeniden yaratıp söylemeye ne gerek vardı? Nizami'nin İran şahlarının tarihine "yeni gözle" bakmasını sağlayan şey neydi?

Bunlar çok önemli sorulardır ve bu sorular Nizami'nin "Hamse"de Türk folklor geleneğine başvurmasının temelini oluşturur. Görünüşte aynı olsalar da, sanatsal-estetik, edebi-felsefi açıdan birbirlerinden tamamen farklı olan Firdevsi ve Nizami'nin resimlerine "yazarın niyeti" bağlamında baktığımızda resim daha da netleşiyor.

Firdevsi "Şahname"siyle İran'ın destansı tarihini yaratmıştır. Ancak "Şeheme"ye yansıyan tarih, sadece Firdevsi'nin tüm milli ruhla bağlantılı olduğu İran tarihi değil, aynı zamanda Nizami'nin hayatı, kanı, milli varlığı ve ruhu ile bağlı olduğu Turan'ın tarihidir. Firdevsi, güçlü kalem ve destansı yeteneğiyle İran tarihine muhteşem bir anıt bırakmış olsa da bu anıt aynı zamanda Türk devletçilik geleneğinin simgesi olan Turan'ın siyasi ve milli tarihine de bir anti-anıttır. Çünkü eserinde İran-Turan savaşlarından ve tarihinden geniş bir şekilde bahseden Firdevsi, Türk tarihine ve Türk devlet geleneğine objektif bir yaklaşım getirememiş, adaletsizliğe izin vermiş ve Türkleri ve onların Turan devletini dünyada şerin tecessümü gibi belirtmiştir. 11. yüzyılda Türklerin İslam Doğu'sunda siyasi iktidarda olduğu dönemde Fars destan tarihine Şehname ile damga vuran Firdevsi, Türk devlet adamlarını, aydınlarını ve ideologlarını sinirlendirmiş ancak her şair ayağa kalkmaya cesaret edememiştir. Bu tarihi misyonu 12. yüzyılda dahi Azerbaycan Türkü Nizami Gencevi yürütmüştür. Ancak İran tarihini ve milli kimliğini göklere çıkararak, diğer milletlerin milli tarihini küçümseyen Firdevsi'nin yolunu izlemedi: Nizami, "Hamse"de Türklerle birlikte tüm milletlerin ve halkların milli haysiyetini kutlamakla hem Türklüğün hem de İnsanlığın anıtını dikti. Her ne kadar "Şahname"de dünya İranlı ve İranlı olmayan bakış açılarına göre tasnif edilmişse de "Hamse"de milletlerin ve insanların bakış açısının temelinde İyilik-Kötülük dayanmıştır. Dolayısıyla "Şahname" edebiyat tarihine İran halkının bir destanı, "Hamse" ise dünya (milletlerin) destanı olarak girmiştir. Bunun sebebini Nizami'nin şahsiyetinin bütünlüğünde, milli kimliğinin saflığı ve üstünlüğünde, aynı zamanda İlyas Yusufoglu'nun önüne koyduğu "Nizamilik" misyonunda aramak gerekir. İmamverdi Hamidov'un yazdığı gibi, "Yetenekli Azerbaycanlı şair İlyas Yusufoglu'nun seçtiği 'Nizami' (düzene ait, düzen getiren) mahlası birçok mana ifade eder" [4, s. 766].

Şair, "Nizami" mahlasını yaratıcılığıyla o kadar üst düzeyde meşrulaştırdı ki, Saadat Şikhiyeva'nın gösterdiği gibi bu mahlas, Doğu şairlerinin şiirsel hayal gücüne kaynak oldu: "Nizami Gencevi'nin mahlası, Farsça'daki "nazm" kelimesiyle ilişkilendirilir. Divan şiirlerinde de Türkçeye sıklıkla rastlanır" [8, s. 631].

SONUÇ

Bütün bunlar, İran'ın destansı bir tarihini yaratmak, İran ulusal kimliğini yüceltmek ve diğer halkların kimliklerinden daha yüksek ve en değerli kimlik olduğunu göstermekle ilgiliydi. 7. yüzyılda mahv olmuş İran-Sasani devletçilik geleneklerinin hafızalardan silinmeye, yok olmağa koymayarak, etnik düşüncede İran'ın teokratik geleneklerini yaşatmayı kendisine amaç

etdiren Firdevsi'den farklı olarak, Nizami, insanlık adına işlenen yanlışlara dikkat çekerek, ulusal kimliği ne olursa olsun tüm okuyucularını her türlü kötü düşünce ve eylemden vazgeçmeye, onlara hakkın, adaletin yolunu, doğruluk, kısacası iyiliğin yolunu göstermeyi kendine amaç edinmiştir. O bu amaç uğruna, İslam Doğu'nun üç büyük etnik grubu olan Araplar, Farslar ve Türkler arasında ulusal bir çatışma yaratan "Şahname"nin düşüncelerinde yaratılan kaosu - anti-düzeni ortadan kaldırmak zorundaydı ve bir kozmos düzeni yaratmalı idi. Nizami, Türkleri kötülüğün temsilcisi olarak temsil eden Firdevsi'den farklı olarak, onları dünyada ulusal, siyasi ve manevi düzeni yaratan bir etnos olarak yücelterek Firdevsi'nin tarihsel adaletsizliğini ortadan kaldırmıştır.

"Hamsa" bir bütün olarak Nizami'nin belirlediği düzen sağlama misyonunu yerine getiriyor. "Nizami Gencevi" isminin Azerbaycan milli düşüncesinde kosmos yaratan bir unsur haline geldiğini kaydeden S. Rzaso'ya göre şair, "Nizami" mahlasını bilinçli ve amaçlı olarak almıştır. O Allah'ın kudretiyle öyle bir deha haline geldi ki, "sanatsal sözle yeryüzünde düzen/kozmos yaratma misyonu için doğduğunu anladı ve bu misyona, özüne göre Nizami ("Kâinatın Yaratıcısı") adını verdi. " [7, s. 15-16]. Hem Firdevsi'nin hem de Nizami'nin hedefleri -yazar niyeti- her iki büyük sanatçının eserlerinde imaj yaratmanın sanatsal-estetik ilkesi olarak hareket ediyordu. Bu bakımdan Firdevsi karakterleri dünya edebiyat tarihine İran'ın etno-kültürel değerleri için mücadele eden destansı kahramanlar olarak, Nizami karakterleri ise evrensel değerler için mücadele eden romantik-destan kahramanları olarak girmiştir. Bu husus, Firdevsi ve Nizami kahramanlarını karşılaştıran araştırmacıların vardığı sonuçlarda da doğrulanmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Алиев, Г.Ю. Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока / Г.Ю.Алиев. – Москва: Наука, –1985, – 332 с.
2. Əlizadə, M.M. Şərq poeziyasının qiymətli incisi / Ə.Firdovsi. Şahnamə.2 cilddə, I cild. Azərbaycan dilinə tərcüməsi və müqəddimə M.M.Əlizadəninidir. – Bakı: Nurlar, – 2005, – s. 16-29
3. Fazil, Ş. Redaktordan / Ə.Firdovsi. Şahnamə.2 cilddə, I cild. Azərbaycan dilinə tərcüməsi və müqəddimə M.M.Əlizadəninidir. – Bakı: Nurlar, – 2005, – s. 5-8
4. Həmidov, İ. "Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi" oçerki / Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi). – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – s. 766-769
5. Ocaqnejad, S.Ə.Ə. Ölməz "Şahnamə" Azərbaycan dilində / Ə.Firdovsi. Şahnamə.2 cilddə, I cild. Azərbaycan dilinə tərcüməsi və müqəddimə M.M.Əlizadəninidir. – Bakı: Nurlar, – 2005, – s. 9-15
6. Rüstəmov, A. Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər) / R.Azadə. – Bakı: Elm, – 1975, – 287 s.
7. Rzaso, S. Folklor və Nizami (ön söz) / Nizami Gəncəvinin əsərlərinin el variantları. Tərtibçi, redactor və izahların müəllifi: F.Hüseyn. – Bakı: "Zərdabi-Nəşr" MMC, – 2021, – s. 9-16
8. Şıxıyeva, S. Nizaminin söz ümmanının Nəsiminin düşüncə aləmindəki əsintiləri / Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi). – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – s. 628-647

**TURKISH MYTHOLOGY AND N.GANJAVI'S CREATIVITY
TÜRK MİTOLOJİSİ VE N.GENCEVİ'NİN YARATICILIĞI**

Ülker BAHSIYEVA

**ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tedrisi teknolojisi
bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356**

ÖZET

Büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin yaratıcılığında Türk mitolojisinden unsurları görmek mümkündür. Nizami'nin mitolojiye olan "hassasiyeti" derin bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla Nizami'nin "Hamse"si aynı zamanda insan kültürünün felsefi bir hazinesidir. Bu felsefe bir sistem olarak mükemmel, bütün ve evrenseldir. Bizce bu mükemmellik mitoloji faktöründen kaynaklanmaktadır. Yani her bir kültür mitten yola çıktığı gibi, Nizami'nin yarattığı devasa felsefi kültürün de başlangıcını mitoloji oluşturur. Mitin bekaret, doğa ve gerçekliği ilksel bilişsel düşüncenin saflık özelliğiyle yansıtması Nizami'nin felsefesinde net bir çizgi olarak görülmektedir. Dolayısıyla mitleri (mitler, efsaneler, anlatılar vb.) dünyayı anlamının temel biçimi olarak gören Nizami'nin, bu biçimi oluşturan temel felsefi mantığın saflığını, mükemmelliğini ve doğallığını bedii-felsefi anlayışta somutlaştırdığı ileri sürülebilir. Nizami'nin felsefesi, bir mitle başlayan, bir mitle devam eden, bir mitten asla kopmayan, ancak mitin saflığını, özgün bilişsel (fenomenal) özünü kendinde yaşatan bir felsefedir.

Anahtar kelimeler: N.Gencevi, mitoloji, türk, gelenek, şiir

ABSTRACT

It is possible to see the elements of Turkish mythology in the works of the great Azerbaijani poet Nizami Gencevi. Nizami's "sensitivity" to mythology has a deep meaning. Therefore, Nizami's "Khamse" is also a philosophical treasure of human culture. This philosophy as a system is perfect, whole and universal. In our opinion, this perfection stems from the mythology factor. In other words, just as every culture starts from myth, mythology forms the beginning of the huge philosophical culture created by Nizami. The fact that the myth reflects virginity, nature and reality with the purity of primitive cognitive thought is seen as a clear line in Nizami's philosophy. Therefore, it can be argued that Nizami, who sees myths (myths, legends, narratives, etc.) as the basic form of understanding the world, embodies the purity, perfection and naturalness of the basic philosophical logic that creates this form in the artistic-philosophical understanding. Nizami's philosophy is a philosophy that starts with a myth, continues with a myth, never breaks away from a myth, but keeps the purity and original cognitive (phenomenal) essence of the myth alive.

Key words: N. Gencevi, mythological, Turkish, tradition, poetry

GİRİŞ

Nizami Gencevi yaratıcılığında her zaman türk milli ruhunda yazıp yaradan, vatanına bağlı şairlerden olmuştur. Şairin yaratıcılığında Türk folklor geleneklerinin kullanılmasını Türk milli ruhunun en büyük göstergelerinden biri olarak değerlendirebiliriz. Nizami'nin Türk folklor (epos) geleneğine bağlılığı, onun yaratıcılığına yansıyan Türk mitolojik fikirleriyle daha canlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Ali Selahaddin bu konuya ayrılmış makalelerinde onaylamıştır

ki, Türk dilli halkların folklorundaki, o cümleden mitolojisindeki olay örgüsü ve imgelerin ekserinin Nizami'nin eserine bir bütün olarak yansıdığı doğrulamaktadır. [10, s. 37]

Fidana Musayeva gösteriyor ki, "Nizami Gencevi dünya halklarının mitolojisine, genel olarak Doğu mitolojisine ve folkloruna derinden aşina olmuş ve ondan ilham almışdır". [5, s. 847].

Belirtmek gerekir ki, Nizami'nin "Hamse"sinde mitolojik tasavvur, imge, motif, olay örgüsü, fikir vb. yansıması Şairin Türk folklor geleneğine bağlılığı açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü mitolojiye bağlılık yalnızca yaratıcı bir olgu değildir. Bir sanatçının mitolojiye bağlılığı onun ulusal kimlik, ulusal-genetik kod, etnomitoloji farkındalığı gibi konulara doğrudan bağlılığı anlamına gelir. Çünkü mitoloji, milli ruhun ta kendisidir, milli bilincin temelidir, milli düşüncenin genetik temelidir. S. Rzasoy'un yazdığı gibi: "İnsan bilincinin diaxronik başlangıcı olan mitoloji, onun evrim diyalektiğinin arketipsel şeması olmakta kalmamıştır, bu bilincin tüm tarihsel gelişiminin sinxron büyüme formüllerinin genetik temelinde durur." [7, s. 3]

Yazarın düşüncesine göre insanın genetik tarihinin organik bir bileşeni olan mitoloji dışarıdan var edilmemiştir, başlangıçtan beri vardır. Bu düşüncüyü Nizami'nin yaratıcı düşüncesine uygularsak, söylemeliyiz ki, Nizami'nin mitosa bağlılığı ve eserlerinde Türk mitolojisini yaratıcı bir şekilde somutlaştırması öncelikle onun Türk mitolojik kimliğinin bir göstergesidir. Yani mitogenetiği her insana doğduğu andan itibaren ait olduğu gibi, dolayısıyla Nizami'nin düşüncesinden doğan Türk mitolojisi onun Türk kimliğinin bir parçasıdır.

Nizami'nin "Hamse"de gerçekleştirdiği devasa sanatsal-felsefi düşünce sisteminin ana kaynaklarından biri olan Türk mitolojisi, şairin milli varlığının genetik başlangıcından gelmektedir.

YÖNTEM

Nizami'nin mitolojiye olan "hassasiyeti" derin bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla Nizami'nin "Hamse"si aynı zamanda insan kültürünün felsefi bir hazinesidir. Bu felsefe bir sistem olarak mükemmel, bütün ve evrenseldir. Bizce bu mükemmellik mitoloji faktöründen kaynaklanmaktadır. Yani her bir kültür mitten yola çıktığı gibi, Nizami'nin yarattığı devasa felsefi kültürün de başlangıcını mitoloji oluşturur. Miten bekaret, doğa ve gerçekliği ilksel bilişsel düşüncenin saflık özelliğiyle yansıtması Nizami'nin felsefesinde net bir çizgi olarak görülmektedir. Dolayısıyla mitleri (mitler, efsaneler, anlatılar vb.) dünyayı anlamının temel biçimi olarak gören Nizami'nin, bu biçimi oluşturan temel felsefi mantığın saflığını, mükemmelliğini ve doğallığını bedii-felsefi anlayışta somutlaştırdığı ileri sürülebilir. Bu çok karmaşık bir yaratıcı olgudur ve bu anlamda Agaverdi Halil'in bir fikri dikkat çekmektedir. A. Halil yazmış ki, " halk hikmetlerinden, insanların irfanından, hak ve adalet arzularından gelip sanata dönüşen edebî-sanatsal bilgilerin, Nizami'nin irfanıyla felsefi bir olguya dönüştüğünü" yazar [1, s. 8].

Görüldüğü gibi Nizami'nin felsefesi, bir mitle başlayan, bir mitle devam eden, bir mitten asla kopmayan, ancak mitin saflığını, özgün bilişsel (fenomenal) özünü kendinde yaşatan bir felsefedir. Mitoloji ile felsefenin "felsefi öz" açısından aynı olduğunu, yani mitolojinin de ilkel bir felsefe olduğunu hatırlarsak, Nizami'nin mite olan ilgisini onun felsefi düşüncenin köklerine, kökenine ve özüne olan ilgisi olarak anlaşılabilir. Nizami'nin ayrı ayrı eserlerinde mitolojik imge ve motiflerin kullanılması konusuna farklı çalışmalarda değinilmiştir. Problemin monografik sunumunu S.Rzasoy'un yaratıcılığında buluyoruz. Bu konuyla ilgili makalelerinde ve özellikle dört kitabında sorun çoğunlukla "Yedi Güzel" mesnevisi esas alınarak işlenmiştir. Yazarın Nizami'nin "Yedi Güzel" şiirine dayanan "Nizami'nin poeziyası:

Mif-tarih konteksti" (2003) adlı kitabında, mitolojik ve tarihsel bilinç modelleri tartışılmış ve ortaçağ dünya modelinin mitolojik arketipleri restore edilmiştir [7].

Yazarın "Nizami Gencevi: Etnogenez ve Mitoloji" (2021) adlı eserinde, bir bütün olarak Nizami'nin yaratıcılığına ve "Yedi Güzel" eserine etnogenez ve mitolojinin karşılıklı ilişkileri açısından yaklaşmıştır [8].

S. Rzasoy'un "Nizami'nin "Yedi Güzel" poemasında mit, folklor ve tasavvuf" (2021) adlı kitabında mitolojik bilinçten tarih bilincine geçişin diyalektiği yorumlanmış, söz konusu olan poema mit, folklor ve tasavvuf katmanlarının karşılıklı ilişkileri zemininde incelenmiştir [8].

T. Rzasoy'unun M. Huseynova ve E. Guliyev ile birlikte yazdığı "Büyük Azerbaycan Mütefekkeri Nizami" isimli kitabında yazar, "Yeddi Gozal" mesnesinin ana olay örgüsünün folklor-mitolojik anlamlarından bahsetmiştir [9].

Nizami'nin yaratıcılığında Azerbaycan folkloru konularının monografik olarak ilk kez 1947 yılında Memmed Alakbarov (1899-1959) tarafından savunulan "Nizami Gencevi ve Azerbaycan folkloru" başlıklı doktora tezinde incelendiğini belirtmek gerekir. Eseri yayına hazırlayan A. Nacafzade'nin belirttiği gibi, "Yüz otuz sayfadan oluşan bu araştırma çalışmasının ana kısmı, Nizami'nin yaratıcılığında Azerbaycan folkloru ve halk törenlerinin etkisinin incelenmesine ayrılmıştır". [6, s. 8-9].

BULGULAR

Genel olarak Nizâmî'nin yaratıcılığında kullanılan folklor örnekleri arasında hacim bakımından en önemli yeri efsaneler ve rivayetler tutur. Bu konu her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çeşitli çalışmalarda defalarca tartışılmıştır. Ancak Azerbaycan edebiyat araştırmalarında "Nizami ve efsane" sorununu daha çok Sadnik Paşayev (Sadnik Paşa Pirsultanlı) incelemiştir. Sorunu uzun yıllardır inceleyen bilim adamı bu konu hakkında çok sayıda makale ve iki kitap yayınlamıştır.

S. Paşayev'in eserlerinde Nizami'nin efsane, masal ve hikâyelerden faydalanması hususlarının yanı sıra, şairin kendisinin yarattığı efsanelerin halk edebiyatına etkisi, aynı zamanda halkın sanatçının kendisi hakkında yarattığı efsaneler ve anlatılar da dahil olmak üzere kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Tağı Halisbeyli'nin "Nizami ve folklor" problemi konusunda üç kitabı yayımlanmıştır. Yazarın "Nizami Gencevi ve Azerbaycan sözlü halk edebiyatı" adlı kitabında "Yeddi peykar" adlı eserinde Azerbaycan sözlü halk yaratıcılığı, bazı inanç ve inanış kültürleri incelenmiştir [1].

Araştırmacının "Nizami Gencevi ve Azerbaycan Folkloru" (1990) adlı kitabında Nizami Gencevi ve Azerbaycan folkloru ve şairin eserlerindeki nasihatler ve bazı gelenekler gibi konular incelenmiştir [2].

Yazarın "Nizami Gencevi ve Azerbaycan Kaynakları" adlı kitabında ise "Hamsa"ya esasen alegoriya ve folklor, halk söz sanatından istifade, inanç, etikad, kült vb. konular zengin gerçeklere dayanılarak incelenmiştir [3]. Elbette Nizami ve Türk folklor geleneğinin incelenmesi bu eserlerle sınırlı değildir. Nizamişünaslığın çeşitli konulardan bahs edilmiş çalışmalarında sorunun çeşitli yönleri ele alınmış, kıymetli deliller ortaya çıkarılmış ve bunların anlamlı analizleri yapılmıştır.

SONUÇ

Tüm bu çalışmaların her biri, Nizami'nin çalışmalarındaki folklor geleneklerinin geniş ve yaratıcı kullanımını doğruluyor, fakat aynı zamanda sorunun aktuallığını ve karmaşık mezmunlu olduğunu da gösteriyor. Muhtar Kazımoğlu'na göre folklorlardan yaratıcı biçimde

behrelenen bir yazar sınırsız sanatsal şərtlilərə və fantazmagoriyaya yönəlmə olasıları artır." Fikre , hayale gelenin halk sanat düşüncesinde mühüm yer tutması yazarlar için önemli bir başvuru kaynağı haline gelir" [4, s. 185-186]. Fantazmagoriya folklorda halk düşüncesinin çeşitli yönleriyle ilgili olduğu gibi, modern edebiyatta da kahramanların karmaşık iç dünyasını ortaya çıkarmada ve dünyanın en karanlık konularına değer vermekte önemlidir [4,s.186].M. Kazımoğlu'nun modern edebiyata ilişkin bu görüşleri aynı zamanda Nizami'nin folkloru kullanma nedenlerine de ışık tutmaktadır. Örneğin üçüncü bölümde göreceğiz ki, "folklordan yaratıcı bir şekilde kıldalan" şair, "Yedi Güzel"deki sınır masallarında fantazmagoriya, şair için önemli bir kaynak haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

- 1.Xalisbəyli, T. Nizami Gəncəvi və Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı / T.Xalisbəyli. – Bakı: APİ-nin nəşri, – 1988, – 88 s.
- 2.Xalisbəyli, T. Nizami Gəncəvi və Azərbaycan folkloru / T.Xalisbəyli. – Bakı: APİ-nin nəşri, – 1990, – 119 s.
- 3.Xalisbəyli, T. Nizami Gəncəvi və Azərbaycan qaynaqları / T.Xalisbəyli. – Bakı: Azərnəşr, – 1991, – 295 s.
- 4.Kazımoğlu, M. Folklor həm keçmiş, həm də bu gündür. Məqalələr / M.Kazımoğlu. – Bakı: Elm və təhsil, – 2014, – 194 s.
5. Musayeva, F. Fərhad mifoloji obraz və ya tarixi şəxsiyyət kimi / Nizami Gəncəvi klassik və müasir tədqiqlərdə (məqalələr məcmuəsi). – Bakı: Elm və təhsil, – 2021, – s. 884-851
- 6.Nəcəfzadə, Ə. Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında / Ə.Nəcəfzadə. – Bakı: Elm və təhsil, – 2019, – 224 s.
- 7.Rzasoy, S. Oğuz mifologiyası / S.Rzasoy. – Bakı: Nurlan, – 2009, – 363 s.
- 8.Rzasoy, S. Nizami poeziyası: Mif-Tarix konteksti / S.Rzasoy. – Bakı: Ağrıdağ, –2003,– 211 s.
- 9.Rzasoy, S. Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasında mif, folklor və təsəvvüf / S.Rzasoy. – Bakı: Elm və təhsil, 2021, 344 s.
10. Saləddin, Ə. Nizami Gəncəvi və türk toplumlarının mifologiyası / “Dialog” jur., –1991, – № 13, – s. 37-43

**EXPLORING THE IMPACT OF ICT ON NATIONAL SECURITY:
A MIXED SURVEY ON EVOLVING TECHNOLOGIES AND ITS EFFICACY**

**Moses Adeolu AGOI¹, Christabel Ebubechukwu EDOZIE², Fawaz Bamidele
ABDULSALAM³, Akinyemi Edward AIYEBUSI⁴**

¹Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID iD: 0000-0002-8910-2876

²Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

³Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

⁴Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Abstract

It is obvious in clear terms that there is a significant relationship between ICT and national security (Snow, 1987). Information and Communication Technology (ICT) is an umbrella term that encompasses the function of unified communications and harmonized telecommunications including software applications, storage and audio-visual systems that enable users to process information. ICT can therefore play an importance role in national safety and defence against instability and risks violence brought about by rapid technological growth, social and political transformation. This paper is a descriptive review of the role of ICT in the overall security of a nation. The paper discusses the concept of ICT and security. It further identifies the problems faced by ICT implementation and possible solutions for the sustainance of national security. In order to collect importance data for the paper discussion, questionnaire instrument were administered to respondents using online Google form. The gathered responses were subjected to reliability analysis. In conclusion, recommendations were made.

Keyword: Technologies, ICT, National Security.

KARTPOSTALLARLA HİKAYE YAZMAK

Mehmet DOĞAN¹, Hakkı KAYA²

¹Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Görsel Sanatlar, 0000-0001-6667-5017

²Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni, 0009-0002-3573-1180

Özet

Birçok ülkeden eTwinning platformuna katılım sağlayan öğretmenler, oluşturdukları projeler ile katılımcı ortak ve öğrencilerle disiplinlerarası çalışma imkanı bulmuşlardır. "Kartpostallarla Hikaye Yazmak" isimli eTwinning projesi ile farklı ülkelerden öğrenciler kendilerini tanıtmaya ve proje sonuçlarını paylaşma fırsatı bulmuşlardır. Yapılan bu çalışmada proje katılımcı öğrencilerinin farklı ülkeleri araştırarak elde ettikleri şehir görselleriyle yaratıcılık becerilerini kullanarak özgün hikaye yazmaları amaçlanmıştır. Böylece projeye katılımcı ülkeler arasında edebi iletişim sağlanmış ve öğrencilerin hayal güçlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin kendilerini ifade edebilmeleri, karşılaştıkları kentle ilgili kurgu yapmaları ve farklı ülkeleri araştırırken o ülkeler hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Proje öncesi ve sonrası uygulanan öğretmen ve öğrenci değerlendirme anketleri ile süreç içinde çalışmalar analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra tüm öğrencilerin katılımı ile oluşturulan etkinliklerde öğrenciler, çeşitli web2.0 araçlarını kullanarak teknolojik becerilerini geliştirmişlerdir. Proje ortakları birbirleri ile iletişim halinde olup öğrencilerini proje çalışma sürecine dahil etmişlerdir. Belirlenen çalışma takvimi ışığında yapılan çevrimiçi toplantılarda proje hakkında geri dönüş sağlanmıştır. Öğrencilerin bilişim araçları yoluyla disiplinler arası gelişim göstermeleri ve uygulama yetenekleri gelişmiştir. Çevrimiçi platformlarda farklı ülke öğrencileri ile tanışıp konuşma fırsatı bulan öğrenciler, ileriye dönük olarak yapacakları akademik çalışmalarda deneyim kazanmışlardır. Proje süreci boyunca yaygınlaştırma kapsamında yapılan çalışmalar ile ürünler geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Proje final ürününde tüm öğrencilerin yazmış olduğu özgün hikayeler ortak bir sunum haline getirilerek e-kitap olarak yayınlanmıştır. eTwinning projelerinin zaman içinde gelişerek devam edeceği ve farklı noktalara evrilebileceği göz önünde bulundurulduğunda, günümüzdeki durumunun saptanması ile yapılan bu proje çalışmasının akademik alana katkı sağlayacağı aşikârdır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, eTwinning, proje

**BETWEEN THE DEVIL AND THE DEEP BLUE SEA: AMBIVALENCE OF THE
THIRD SPACE IN HANIF KUREISHI'S *THE BLACK ALBUM* AND LEILA
ABOULELA'S *BIRD SUMMONS***

Burak URUCU

**Istanbul University-Cerrahpasa, School of Foreign Languages,
<https://orcid.org/0000-0002-2962-0356>**

Abstract

The interactions and entanglements with Eastern immigrants have contributed to a hybrid British identity. British people of Eastern heritage have emerged as a distinctive community with their cultural practices while also identifying as British. This in-betweenness creates an ever-becoming, incessantly incomplete, and all-fragmented liminal space in the search for an identity. Based on these premises, this study aims to read Hanif Kureishi's *The Black Album* and Leila Aboulela's *Bird Summons* with Homi Bhabha's *Third Space* theory, attempting to align the profound coexistence of lacunas and diversities depicted in the lives of shunned individuals. Kureishi, a British playwright and novelist of Pakistani descent, and Egypt-born Aboulela's novels in this study converge in a plethora of ways, featuring an unending odyssey of impossibly sanguine mobility from the periphery to the center. Throughout this study, the third space corresponds to imaginary liminality resided by Eastern individuals living in British milieus. Since identity is produced through constant interaction with society, the second space does not allow the enunciation of the first place to function properly, entailing the presence of a third space, a newly constructed, ever-changing, never self-sufficient, imaginary space for subaltern cultures. What it means to be human in the third space connotes pejorative undertones. It could be denigrating and hard to accommodate. The study concludes that both novels illustrate individuals who oscillate between recurring patterns of faith-disbelief, hope-despair, rejection-acceptance, and submission-resistance. These shared traits offer a compelling foundation for delineating the distinctive third-space conditions in each narrative.

Keywords: The third space, Hanif Kureishi, Leila Aboulela, Bird summons, The Black Album

MATEMATİĞE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Buket KARADAĞ¹, Mithat TAKUNYACI², Dilek CİRİT³

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü,
0000-0002-1177-5309

²Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
0000-0003-1065-975X

³Öğr., Millî Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni, 0009-0008-1279-1993

Bu çalışmada, Oko tarafından öğrencilerin matematik motivasyonlarını belirlemek amacıyla geliştirmiş olduğu Motivasyon Ölçeği'ni Türk kültürüne uyarlama çalışması yapılmıştır. Çalışma ilkököl dördüncü sınıfta öğrenim gören 302 ilkököl öğrencisinden alınan veriler ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin özgün formu 19 maddeden oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanarak ölçeğin yapı geçerliliği incelenmiştir. 19 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe diline uyarlaması için yapılan AFA testine göre hesaplanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .85 ve Barlett Küresellik Testi de .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Ölçeğin tek boyutta faktör yükleri incelendiğinde ölçeğin ikinci maddesinin yük değerinin .30 altında olduğu görülmüştür. Diğer maddelerin faktör yük değerlerinin .40-.70 arasında değiştiği ve açıklanan toplam varyansın %27.58 olduğu bulunmuştur. Ölçekten ikinci maddenin çıkartılmasıyla yeniden hesaplanan KMO değeri .86 ve Barlett Küresellik Testi de .01 düzeyinde anlamlı bulunmuş, ölçek maddelerinin faktör yük değerlerinin yine .40-.70 arasında değiştiği ve açıklanan toplam varyansın %28.72 olduğu bulunmuştur.

Ölçeğin hesaplanan iç tutarlılık Cronbach alfa değeri ise .84 olarak hesaplanmıştır. AFA sonucunda ortaya çıkan yapının uygun olup olmadığını saptamak için ölçme aracına DFA uygulanmıştır. Analizi gerçekleştirmek için LISREL 8.71 programı kullanılmıştır. DFA sonuçlarına göre belirlenen uyum indeks değerleri RMSEA= 0.076, SRMR= 0.054 GFI=0.91, AGFI=0.90, NNFI=0.95 ve CFI=0.90 şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ki-kare'nin serbestlik derecesine oranı (X^2 /sd) 2.33 şeklinde hesaplanmıştır. Bu değer 3'ün altında olması modelin iyi uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. RMSEA ve SRMR değerlerinin 0.1'den küçük olması elde edilen modelin uygun bir model yapısında olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar tek boyuttan ve 18 maddeden oluşan motivasyon ölçeğinin ilkököl öğrencilerinin matematik motivasyonlarını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, motivasyon, ölçek, ilkököl öğrencileri

EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS STORES OF SOCIAL CAPITAL OF THE
SOCIETY AN EVALUATION ON THE ROLE OF SCHOOL ADMINISTRATORS IN
THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL LEVEL

TOPLUMUN SOSYAL SERMAYE DEPOSU OLARAK EĞİTİM KURUMLARI,
SOSYAL SERMAYE DÜZEYİNİN GELİŞMESİNDE OKUL YÖNETİCİLERİNİN
ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doğan PEKER¹

¹Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, Kamu Yönetimi, Orcid no: 0000-0001-8202-1902

Özet

Bireyin meta ile ilişkileri “ben merkezli”, bireyci insan tiplerini arttırdığı günümüzde toplumsal iletişim ve ilişkilerin azaldığı görülmektedir. Bu gelişmeler toplumda güven duygusu, sosyal ağlar ve aidiyet duygusunun aşınmasına neden olmaktadır. Toplumda güven duygusu, iletişim, sosyal ağların etkili olması birçok problemin çözümünde büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Sosyal sermaye düzeyleri yüksek toplumlarda güven duygusu, iletişimin etkinliği, bulunduğu topluma aidiyet duygularının yüksekliği göze çarpan unsurlardır. Kimilerine göre “*metafor*” kimilerine göre “*kurtuluş reçetesi*” görünen sosyal sermaye kavramı önemli bir olgudur. Toplumların sosyal sermaye deposunu beslemesi açısından eğitim kurumları çok önemli fonksiyonlara sahiptir. Kamu yönetiminin eğitim hizmetinin yapıldığı eğitim kurumları aynı zamanda devletin vatandaşlarının çağa ayak uydurması ve dönüştürülmesi için önemli mekânlardır. Eğitim kurumları öğrenci-öğretmen-velilerin hayatlarının önemli bir kısmını geçirdikleri ve sosyalleşme etkileşiminde buldukları ortamlardır. Eğitim kurumu paydaşları karşılıklı güvene dayanan, ilişki ağları ve etkileşimler ile okulun sosyal sermaye seviyelerini oluştururlar. Eğitim kurumlarında önemli role sahip olan yönetici ve öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmen ve yöneticilerin çok yönlü olmaları beklenmektedir. Eğitim-Öğretim faaliyetleri uzun soluklu bir süreç olduğu için en önemli role sahip öğretmenler ile okul yöneticileri sürekli gelişen çağa ayak uydurmaları için mesleki yeterliliklerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada eğitim yöneticilerinin kişisel yetenek ve çabaları, liderlik ve etkili iletişim ile paydaşlarının ilişki ağlarını oluşturur. Eğitim yöneticilerinin okullarının sosyal sermaye düzeylerinin gelişmesinde önemli rol oynadıkları durumdur. Çalışmanın amacı sosyal sermaye unsurları ile eğitim yöneticilerinin, okul sosyal sermaye düzeylerinin geliştirilmesinde nasıl bir role sahip olduklarını ortaya çıkartılmasıdır. Çalışmada nitel yöntemlerden olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Alanyazında araştırmalarda; eğitim yöneticilerinin kurumlarındaki sosyal sermaye düzeylerinin geliştirilmesinde etkili oldukları yönündedir. Eğitim yöneticilerinin kendilerinde var olan donanımları ile kurumlarında oluşturacakları kurum kültürü ve sosyal sermaye düzeylerinde benzer doğrultuda olması yönündedir. Eğitim yöneticileri kurumlarında sosyal sermaye unsurlarının gelişmesinde ve kurumun sosyal sermaye düzeyinin artmasında önemli derecede etkilidir.

Anahtar kelimeler: Sosyal sermaye, Sosyal ağlar, Güven, Eğitim Yönetimi, Eğitim Yöneticileri

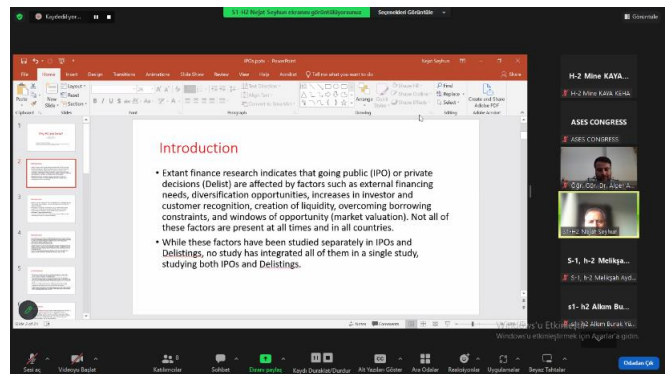
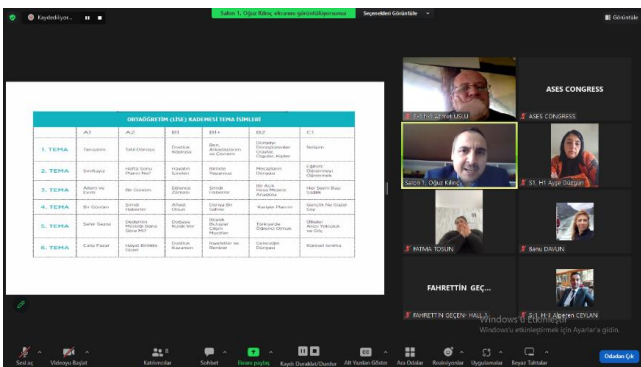
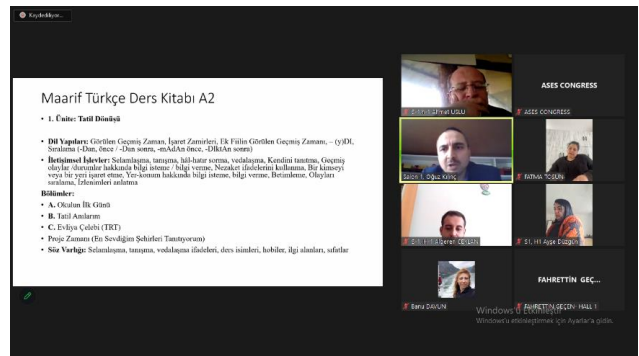
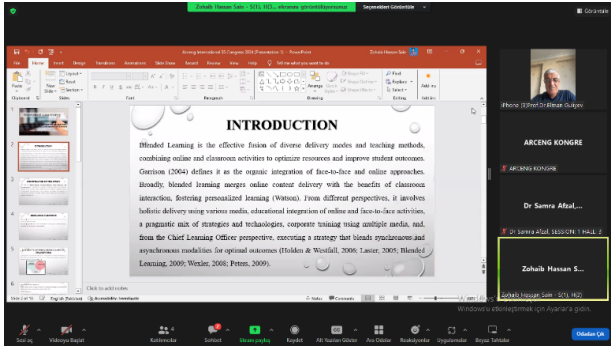
Abstract

Today, it is seen that social communication and relations are decreasing as the individual's relations with commodities increase "self-centered", individualistic human types. These developments cause the sense of trust, social networks, and sense of belonging in society to erode. A sense of trust in society, communication, and the effectiveness of social networks will provide great convenience in solving many problems. In societies with high levels of social capital, the sense of trust, the effectiveness of communication, and the high sense of belonging to the society are salient elements. The concept of social capital, which appears to be a "metaphor" for some and a "prescription for salvation" for others, is an important phenomenon. Educational institutions have very important functions in terms of feeding the social capital reservoir of societies. Educational institutions, where public administration education services are provided, are also important places for the citizens of the state to keep up with the times and transform them. Educational institutions are environments where students, teachers, and parents spend a significant part of their lives and socialize and interact. Educational institution stakeholders create the school's social capital levels through relationship networks and interactions based on mutual trust. Administrators and teachers have an important role in educational institutions. For this reason, teachers and administrators are expected to be versatile. Since education and training activities are a long-term process, teachers and school administrators, who have the most important role, need to improve their professional competencies to keep up with the ever-developing age.

In this study, the personal talents and efforts of educational administrators create the relationship networks of their stakeholders through leadership and effective communication. It is the case that educational administrators play an important role in the development of the social capital levels of their schools. The study aims to reveal what role social capital elements and educational administrators play in improving school social capital levels. The literature review method, which is one of the qualitative methods, was used in the study. In research in the literature; Educational administrators are effective in improving the social capital levels in their institutions. It is aimed that the educational administrators' existing equipment should be in line with the corporate culture and social capital levels they will create in their institutions. Educational administrators are significantly effective in the development of social capital elements in their institutions and in increasing the social capital level of the institution.

Keywords: Social Capital, Social networks, Confidence, Education Management, Educational Managers

CONGRESS PHOTOS

CONGRESS POSTER

The poster features a central graphic of a globe on an open book, set against a background of green and white geometric shapes. The ARCENG logo is in the top left. Text on the left includes the congress name and participation options. On the right, key dates and venue are listed with calendar and location icons. Contact information is at the bottom.

ARCENG
ACADEMIC SOCIETY OF TURKISH ECONOMY

**Arceng International
Social Sciences Congress**

ONLINE AND FACE-TO-FACE
PARTICIPATION ALTERNATIVE.

**Final Summary
Sending date**
January 27, 2024

Congress Dates
03-04 February 2024

Congress Venue
Ankara

For information: 0507 945 44 06 - 0506 588 56 06 - 0850 474 30 06
www.arcengkongre.com arcengsosyal@gmail.com

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-79885059-903.07.02-249994
Konu : Görevlendirme (Doç. Dr. Seçil KARTOPU)

23.01.2024

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Personel Daire Başkanlığı)

İlgi : Görsel İletişim Tasarımı Bölüm Başkanlığı'nın 22.01.2024 tarihli ve 79885059-903.07.02-248032 sayılı yazısı.

İlgi yazıya istinaden; Fakültemiz Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Öğretim Üyesi Doç.Dr. Seçil KARTOPU'nun Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 03-04 Şubat 2024 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenecek Arceng Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Düzenleme Kurulu'na akademisyen temsilcisi olarak 2547 sayılı Kanunun 39. maddesinin 1. fıkrası uyarınca görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Arif ANKARALI
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 73C65121-281D-4D80-8577-E87D7E643151

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ybu-ebys>

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi
Dumlupınar Mahallesi Küme Evleri D Blok Kat:1-3 Esenboğa-Çubuk/ANKARA
Telefon No: 0312 906 20 00 Fax: 0312 906 29 71
E-Posta: mgsf@aybu.edu.tr Web Adresi: <https://aybu.edu.tr/mimarlikveguzelsanatlar>
KEP Adresi: yildirimbeyazituniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Hafize ASLAN
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No: (312) 906 20 00-
2621

23.02.2024

ISBN: 978-625-98750-2-6

ARCENG PUBLICATIONS-2024©